DESCARTES
Meditasyonlar

Gassendi'nin *Meditasyonlar*'a İtirazı ve Descartes'in Bu İtirazlara Yanıtı

Çeviren: **İsmet Birkan**

BilgeSu

TANRI'NIN VARLIĞININ
VE İNSANIN RUHUYLA BEDENİ ARASINDAKİ
GERÇEK AYRIMIN
AÇIK BİÇİMDE KANITLANDIĞI

İLK FELSEFE HAKKINDA MEDİTASYONLAR

René Descartes

Pierre Gassendi'nin *Meditasyonlar'a* İtirazı
ve
Descartes'ın Bu İtirazlara Yanıtı

BilgeSu

MEDİTASYONLAR
RENE DESCARTES
Gassendi'nin *Meditasyonlar*'a İtirazı ve
Descartes'ın Bunlara Yanıtı

Fransızca'dan çeviren:
İsmet Birkan
Yayına hazırlayan
Cemal Güzel

ISBN 978-9944-795-02-9

©BilgeSu Yayıncılık
Binektaşı Sokak No: 24/1
Küçükesat/ANKARA
Tel : 312 418 62 03
Faks : 312 425 93 77
e-mail : sanat@sanatkitabevi.com.tr

Kapak tasarım
Ali İmren

Dizgi
Ümmü Kurt

Baskı
Şafak Matbaacılık
0312 229 57 84

TANRI'NIN VARLIĞININ
VE İNSANIN RUHUYLA BEDENİ ARASINDAKİ
GERÇEK AYRIMIN
AÇIK BİÇİMDE KANITLANDIĞI

İLK FELSEFE HAKKINDA MEDİTASYONLAR

René Descartes

Pierre Gassendi'nin *Meditasyonlar'a* İtirazı
ve
Descartes'ın Bu İtirazlara Yanıtı

Çeviri
İsmet Birkan

BilgeSu Yayıncılık
Ankara
2007

RENATI

DES-CARTES.

MEDITATIONES DE PRIMA PHILOSOPHIA.

IN QVA DEI EXISTENTIA

ET ANIMÆ IMMORTALITAS

DEMONSTRATVR.



PARISIIS,
Apud MICHAELEM SOLY, viâ Iacobeâ, sub signo Phœnicis.

M. DC. XLI.
Cum Priuilegio, & Approbatione Doctorum.

Meditasyonlar'ın ilk baskısının kapağı (1641)

KUTLU PARİS İLAHİYAT FAKÜLTESİNİN
DEKAN VE ÖĞRETMENLERİNE

MEKTUP

EFENDİLER,

Beni bu eseri sizlere sunmaya sevk eden neden o denli haklıdır; eminim, amacını öğrendiğiniz zaman onu himayenize almak için siz de o denli haklı bir neden göreceksiniz ki, onu gözünüzde bir ölçüde tavsiye edilebilir kılmak için, bu eserde gerçekleştirmeye kalkıştığım niyet hakkında size birkaç sözcükle bilgi vermekten daha doğru bir tutum düşünemiyorum.

Ben her zaman, Tanrı ve ruh hakkındaki sorunların, ilahiyattan çok felsefece gerekçelerle tanıtlanması gerekenlerin başında gelen iki önemli sorun olduklarını düşünmüşümdür, zira bizim gibi müminler için bir Tanrı'nın var olduğuna ve insan ruhunun bedenle birlikte ölmediğine iman yoluyla inanmak yeterli olsa da, inançsızları, kendilerine bu iki şeyi önce doğal akıl yoluyla kanıtlamadıkça, hiçbir dine, hatta hemen hemen hiçbir ahlak erdemine inandırmanın olanaklı olmadığı ortadadır; ayrıca bu hayatta çoğu kez kötü huylar erdemlerden daha büyük ödüllere nail olduğundan, insanlar Tanrı korkusu ya da öbür dünya hayatı beklentisiyle gemlenmedikleri takdirde, pek az kişi doğruyu ve haklıyı yararlıya tercih edecektir. Kutsal Kitaplarda öyle yazılı olduğu için Tanrı'nın varlığına inanmak, Tanrı'dan geldikleri için de Kutsal Kitaplara inanmak gerektiği (bunun nedeni, iman Tanrı'nın bir armağanı olduğuna göre, diğer şeylere inanmamız için inayetini bağışlayan bu Varlığın, herhalde aynı

inayeti bizi kendi varlığına inandırmak için esirgemiş olamayacağıdır) mutlak surette doğrudur ama yine de bu görüş inançsızlara önerilemez, çünkü bununla mantıkçıların döngüsel uslamlama dedikleri yanlışa düşüldüğünü düşünebilirler.

İşin doğrusu, siz efendilerin de, bütün diğer ilahiyatçılarla birlikte, yalnızca Tanrı'nın varlığının doğal akıl yoluyla kanıtlanabileceğini değil, aynı zamanda Kutsal Kitaplardan O'nun bilgisinin birçok yaratılmış şeylerinkine göre çok daha açık olduğu sonucunun çıkarılabileceğini ve gerçekten de bunun Tanrı'yı bilmeyenleri suçlu saydıracak kadar kolay olduğunu vurguladığınızı göz önünde bulundurdum. Nitekim, Hikmet, XIII. Bölümde[1] "*Bilmeyişleri asla mazur görülemez, çünkü eğer zekaları dünya nesnelerinin bilgisinde o denli derinleşmişse, nasıl olur da Yüce Rabbin bilgisini daha kolaylıkla edinmemiş olabilirler?*" denmesinden, Romalılara Mektup, I. Bölümde böyleleri için yine "*bağışlanamaz*" denmesinden, ayrıca aynı yerdeki "*Tanrı hakkında bilinenler onlarda*[2] *açıkça ortadadır*" sözünden, Tanrı'ya ilişkin olarak bilinebilen her şeyin, kendimizden ve basit bir incelemeyle kendi zihnimizin doğasından çıkarılabilen ve başka yerlerde aranması gerekmeyen delillerle tanıtlanabileceği konusunda bilgilendirilmiş olduğumuz anlaşılıyor. Bu yüzden burada, nasıl ve hangi yoldan Tanrı'yı, kendi dışımıza çıkmaksızın, dünya nesnelerini bilişimizden daha kolay ve daha kesin olarak bilebileceğimizi gösterirsem, bunun bir filozofun ödevine aykırı gelmeyeceğini düşündüm.

Ruha gelince, birçoklarının onun doğasını bilmenin kolay olmadığını sanmış, hatta bazı kimselerin, insana özgü delillerin bizi onun bedenle birlikte öldüğüne inandırdığını ve yalnız imanın bize bunun aksini öğrettiğini ileri sürmek cüretinde bulunmuş olmalarına karşın,

1 Kitabı Mukaddes'i oluşturan resmi metinler arasında yer almayan Sagesse, (Bilgelik) kitabının 13. babının son iki ayeti tam olarak şöyle: *Yine de onlar bile bu nedenle özürlü sayılamazlar. Yaratılmış şeylerin önsüz-sonsuz akışını bile tasarlayacak kadar bilgin olmuşlarsa, nasıl olmuş da daha önce bütün bunların asıl Sahib'ini bulamamışlar?* (ç.)

2 Asıl metinde: *onlar için.* (ç.)

X. Leon'un papalık döneminde toplanan Latran Konsili[3] 8. oturumunda bunları mahkum ettiği ve Hıristiyan filozoflara bunların savlarına yanıt vermeyi ve hakikatin bilinmesini sağlamak uğruna zihinlerinin tüm gücünü kullanmayı özellikle emrettiği için, bu yazıda bu işe girişmeye de cüret ettim.

Bundan başka, birçok dinsizin Tanrı'nın varlığına ve insan ruhunun bedenden ayrı olduğuna inanmak istemeyişlerindeki başlıca sebebin, dediklerine göre şimdiye dek hiç kimsenin bu iki konuyu kanıtlayamaması olduğunu bildiğimden, hiç de onların görüşlerini paylaşmasam ve, tam tersine, bu iki konu lehinde pek çok önemli kişi tarafından gösterilen gerekçelerin çoğunun, iyi anlaşıldıkları takdirde birer tanıtlama, yenilerini uydurmanın da hemen hemen olanaksız olduğuna inansam da, felsefede bir kez daha bu nedenlerin en iyilerini araştırmak ve onları, sahici tanıtlamalar olduklarından bundan böyle kimsenin kuşkusu kalmayacak şekilde, açık ve doğru bir tertip ve düzene koymaktan daha yararlı bir şey yapılamayacağını sanıyorum. Son olarak, bilimlerde tüm güçlükleri çözmek için belli bir yöntem geliştirdiğimden ve aslında hiç de yeni olmayan -zira hakikatten daha eski hiçbir şey yoktur- bir yöntem olmasına karşın bunu yeri geldikçe oldukça başarılı şekilde kullandığımdan haberdar olan bazı kimseler bunu benden istedikleri için, söz konusu yöntemi bu kadar önemli bir konuda da sınamanın benim için bir ödev olduğunu düşündüm.

İmdi, bu kitaba bu yöntemle bulabildiğim her şeyi dahil etmek için elimden gelen çabayı gösterdim. Elbette bu kadar geniş ve önemli bir konuda kanıt olarak öne sürülebilecek çeşitli nedenlerin hepsini buraya topladığımı ileri sürmüyorum, zira, içlerinden hiçbirinin kesin olmama durumu dışında, bunun gerekli olduğuna hiçbir

3 Roma'da San-Giovanni-di-Laterano manastırında ortaçağdan beri birçok Konsil toplanmıştır. Burada, 1512-1517 yılları arasında, Katolik kilisesinin yayılmakta olan Rönesans ortamına kendini nasıl uyarlayacağını tartışmak üzere toplanmış olan beşinci konsil söz konusudur. (ç.)

zaman inanmadım; sadece birinci ve başlıcalarını ele aldım, o şekilde ki, onları çok açık ve çok kesin tanıtlamalar olarak önermekten çekinmeyeyim. Ayrıca şunu da söyleyeceğim: Bunlar öyle deliller ki, insan zihninin daha iyilerini bulmasını sağlayacak başka hiçbir yol olmadığını sanıyorum, zira konunun büyüklüğü ve bütün bunların ilişkili olduğu Tanrı'nın yüceliği, burada beni kendim hakkında alışılagelenden biraz daha özgürce konuşmak zorunda bırakıyor.

Yine de, delillerimde ne kadar kesinlik ve açıklık bulursam bulayım, herkesin onları anlayabilecek nitelikte olduğuna kendimi inandıramıyorum. Nasıl ki geometride Arkhimedes, Apollonios, Pappos ya da başkalarının bize bıraktıkları -ayrı ayrı ele alındıklarında kolayca öğrenilemeyecek hiçbir şey içermediklerinden ve öğeleri her durumda önceki öğelerle kurallı bir bağlantı ve bağımlılık içinde bulunduğundan- herkes tarafından son derece kesin ve açık kabul edilen, fakat biraz uzun oldukları ve tüm zihnin üzerlerine yoğunlaşmasını istedikleri için pek az kişi tarafından anlaşılabilen birtakım deliller varsa, aynı şekilde, burada kullandığım delillerin de, bana kesinlik ve açıklık bakımından geometrinin tanıtlamalarına eşit ya da üstün görünseler bile, pek çok kişi tarafından anlaşılamayacağından korkuyorum, zira onlar da hem biraz uzun ve biribirlerine bağlılar hem de her türlü önyargıdan tamamen kurtulmuş ve duyularla ilişkiden de kolayca kopabilecek bir zihin istiyorlar. Doğrusunu söylemek gerekirse, dünyada geometrik kurguya elverişli kafalarla ölçüşebilecek sayıda metafizik kurgulara yatkın kafa da bulunmuyor. Üstelik şöyle bir fark da var: Geometride kesin bir tanıtlama olmaksızın hiçbir şeyin öne sürülemeyeceğinden herkes haberli olduğundan, kendilerini tamamen bu bilime vermemiş olanlar, doğru tanıtlamaları çürütmekten çok daha sık olarak, yanlış tanıtlamaları -çevrelerini onları anladıklarına inandırmak için- onaylamak suretiyle yanlışa düşüyorlar. Felsefedeyse durum böyle değil; herkes her şeyin sorunlu olduğunu düşündüğünden, pek az kimse kendini hakikatin araştırılmasına adıyor; hatta birçokları, "özgür ve ödünsüz fikirli" sanını elde etmek is-

teyerek küstahça en apaçık hakikatlere bile karşı çıkmanın yollarını aramaktan başka şey yapmıyorlar.

İşte bu yüzden, Efendiler, delillerimin gücü ne olursa olsun, felsefeye ait oldukları için, onları himayenize almazsanız, zihinler üzerinde büyük bir etki yapabileceklerini ummuyorum. Fakat topluluğunuzun herkesin gözündeki saygınlığı o denli büyük ve Sorbonne adı da öyle bir yetkeye sahip ki, (kutlu Konsillerin ardından) yalnız imanı ilgilendiren konularda değil, insan hakkındaki felsefe konularında da başka hiçbir topluluğun yargılarına bu kadar bel bağlanmamıştır; herkes yargıda bulunmak için başka yerde ne daha çok sağlamlık ve bilgi ne de daha çok sakınganlık ve dürüstlük bulamayacağına inanıyor; bu nedenle, önce bu yazıyı düzeltmek (çünkü güçsüzlüğüm kadar bilgisizliğimin de bilincinde olduğumdan, orada hiçbir yanlış olmadığına dair güvence vermeye cüret edemem), sonra eksik göreceğiniz şeyleri eklemek, yarım kalmış noktalar varsa tamamlamak, daha geniş açıklamaya ihtiyaç gösteren noktalara bu açıklamayı bizzat getirmek ya da üzerinde çalışabilmem için beni bu konuda uyarmak lutfunda bulunacak kadar ilgi göstermeye tenezzül ederseniz, nihayet, bir Tanrı'nın var olduğunu ve ruhun bedenden ayrı ve farklı olduğunu kanıtlamakta kullandığım deliller gidebileceklerinden emin olduğum ve gayet doğru tanıtlamalar sayılacakları en yüksek açıklık ve aşikarlık noktasına kadar götürüldükten sonra, onları onayınızla yetkeniz altına almak ve doğruluk ve kesinliklerine alenen tanıklık etmek lutfunda bulunursanız, bundan sonra bu iki sorunla ilgili şimdiye dek işlenen bütün hatalar ve dile getirilen bütün yanlış kanıların çok geçmeden insanların zihinlerinden silineceği konusunda hiç kuşkum yoktur.

Zira hakikat, bütün bilgin ve kafası çalışan kişileri yargılarımızın doğruluğunu tanımaya ve yetkenizi kabule götürecek, aslında bilgili ve akıllı olmaktan çok gururlu ve küstah olan tanrıtanımazlar da her şeye karşı çıkma huylarından vazgeçecekler ya da hiç değilse, anlamamış gibi görünmek korkusuyla, bütün akıllı ve bilgili insanlar ta-

rafından tanıtlama olarak kabul edildiğini gördükleri delilleri kendileri de savunmaya başlayacaklardır; ve nihayet diğer bütün insanlar bu kadar çok tanıklık karşısında direnmeyi kolayca bırakacak, böylece de artık Tanrı'nın varlığından ve insan ruhunun bedenden ayrılığının doğruluk ve gerçekliğinden kuşku duymaya cüret edecek kimse kalmayacaktır.

Şimdi, bu inanç bir kez iyice yerleşince elde edilecek semereyi değerlendirmek, bu konudaki kuşkunun yarattığı kargaşayı gören sizlere düşüyor; ancak ben burada, her zaman Tanrı'nın ve dinin en sağlam direkleri olmuş kişilere Tanrı ve din davasını savunmayı tavsiyede daha ileri gidersem, doğrusu yersiz ve yakışıksız bir iş yapmış olurum.

TANRI'NIN VARLIĞININ
VE İNSANIN RUHUYLA BEDENİ ARASINDAKİ GERÇEK AYRIMIN
AÇIK BİÇİMDE KANITLANDIĞI

İLK FELSEFE HAKKINDA MEDİTASYONLAR

ÖNSÖZ

Tann ve insan ruhu hakkındaki bu iki soruna daha önce 1637 yılında ortaya koyduğum, aklını iyi kullanma ve bilimlerde hakikati arama yöntemine dair Fransızca *Konuşma*'da değinmiştim. Bunu, o zaman konuyu enine boyuna ele almak niyetiyle değil, bir bakıma sadece sırası geldiği için, bu metin hakkında verilecek yargıya bakarak konuyu daha sonra nasıl ele almaklığım gerekeceğini öğrenmek amacıyla yapmıştım; zira bu iki sorun bana her zaman o denli önemli görünmüştür ki, bunlardan tekrar tekrar söz etmenin uygun olacağını düşünüyordum; onlan açıklamak için tuttuğum yolsa o denli az çiğnenmiş ve normal yollardan o denli uzak ki burada bunu Fransızca olarak ve herkes tarafından okunabilecek bir Konuşma içinde göstermek bana yararlı olur gibi görünmedi; yoksa bazı zayıf akıllılar kendilerinin de aynı yolu kullanmalarına engel bulunmadığı sanısına kapılabilirlerdi.

Adı geçen *Yöntem Hakkında Konuşma*'da, yazılarımda karşı çıkılmağa değer herhangi bir şey bulan herkesin bunu bana bildirmesini rica etmiştim. İmdi, söz konusu iki sorun hakkında bana şu iki noktadan başka dikkate değer bir itirazda bulunulmadığından, sorunlan daha etraflıca açıklamaya girişmeden önce birkaç sözcükle bu iki noktaya yanıt vermek istiyorum.

Birincisi, insan zihninin, düşüncesini kendine yöneltince, düşünen bir varlıktan başka bir şey olmadığını anlamasından, doğasının veya özünün sadece düşünmek olduğu, öyle ki buradaki *sadece* sözcüğünün, ruhun doğasına ait olduğu söylenebilecek bütün öteki nitelikleri dışladığı sonucunun çıkmayacağı şeklindeki itirazdır.

Bu itiraza yanıtım şu: O metinde benim niyetim de söz konusu nitelikleri konunun hakikati planında değil -o zaman konum bu değildi- ancak kendi düşüncemin planında dışlamaktı; şöyle ki, düşünen bir şey ya da düşünme yetisine sahip bir şey olmam dışında özüme ait sayılabilecek hiçbir şey bilmediğimi kastediyordum. Ama şimdi, benim bundan başka özüme ait hiçbir şey bilmeyişimden, gerçekten de ona ait başka bir şeyin mevcut olmadığı sonucunun nasıl çıktığını aşağıda göstereceğim.

İkincisiyse, zihnimde benden daha yetkin bir şeyin idesinin bulunmasından, bu idenin sahiden benden daha yetkin olduğu sonucunun, ayrıca onun temsil ettiği şeyin var olduğu sonucunun, çıkmayacağıdır.

Buna karşılık diyorum ki, söz konusu *ide* sözcüğü de burada birden çok anlama çekilebilir; zira ya olgu düzeyinde, benim anlama yetimin bir işlemi olarak alınabilir ve bu anlamda benden daha yetkin olduğu söylenemez ya da bu işlemin temsil ettiği şey anlamında, nesnesiyle ilişkisi içinde alınabilir ki, bu durumda benim zihnimin dışında mevcut olduğu varsayılmasa bile, yine de özü nedeniyle benden daha yetkin olabilir. İmdi bu incelemenin devamında, sadece zihnimde benden daha yetkin bir şeyin idesinin bulunmasından, nasıl bu şeyin gerçekte de var olduğu sonucunun çıktığını daha ayrıntılı biçimde göstereceğim.

Bundan başka aynı konuda oldukça uzun iki yazı daha gözüme ilişti ama onlar dayandığım nedenlerden çok çıkardığım sonuçlarla uğraşıyor, bunu da tanrıtanımazların beylik savlarından alınma uslamlamalarla yapıyorlardı. Fakat bu tür uslamlamalar benim gerekçelerimi iyi anlayanların zihninde hiçbir etki yaratamayacağından ve

birçoklarının yargıları da bir şey hakkında -ne denli yanlış ve usa aykırı olursa olsun- ilk duydukları kanılara kanacak kadar zayıf ve usla uyuşmaz olduğundan, burada bunların kanılarını, önce özetlemek zorunda kalmamak için, sağlam ve doğru (ama sonradan anlaşılacak) bir çürütmeyle yanıtlamak istemiyorum.

Sadece genel olarak diyeceğim ki, tanrıtanımazların Tanrı'nın varlığına karşı çıkmak bağlamında söyledikleri her şey ya Tanrı'da insana özgü bilinç ve duygulanımlar varmış gibi düşünmekten ya da kendi zihinlerimize Tanrı'nın ne yapabildiğini ve yapacağını anlayabileceğimizi ileri sürecek kadar büyük bir güç ve bilgelik yüklemekten ileri gelmektedir; öyle ki, kendi zihinlerimizi sonlu ve sınırlı şeyler, Tanrıyı da sonsuz ve anlaşılmaz bir varlık olarak ele almamız gerektiğini unutmazsak, tanrıtanımazların bütün dedikleri bize hiçbir sorun çıkarmayacaktır.

Şimdi, insanların bu konudaki duygu ve düşüncelerini yeterince özetledikten sonra, Tanrı'yı ve insan ruhunu ele almaya ve bununla birlikte ilk felsefenin temellerini atmaya yeniden girişiyorum, üstelik avamdan hiçbir övgü beklemeden ve kitabımın çok kişi tarafından görülüp değerlendirileceğini de ummadan. Tersine, onu okumayı hiç kimseye asla önermeyeceğim, bu konuları benimle birlikte ciddi biçimde düşünmeye istekli olup bu uğurda zihinlerini duyularla fazla sıkı fıkı olmaktan caydırabilecek ve her türlü önyargıdan kurtarabilecek olanlardan başka; böylesi kişilerinse pek az sayıda olduklarını biliyorum. Fakat benim nedenlerimin düzen ve bağlantılarına pek aldırış etmeksizin, kimilerinin yaptığı gibi tek tek her parça üzerinde ayrı ayrı ahkam kesmekle oyalanacaklara gelince, diyorum ki bunlar bu incelemeyi okumaktan önemli bir yarar görmeyecekler ve, belki bazı yerlerinde mızırdanma vesilesi bulabilseler bile, ciddi ve yanıta değer bir itirazda bulunmaları çok zor olacaktır.

Ancak, ötekilere de onları ilk okuyuşta tatmin etme sözü vermediğim ve ayrıca kendimi her kişiye güçlük çıkarabilecek her noktayı önceden kestirebilecek kadar güçlü görmediğim için, beni ikna etmiş

olan nedenlerle başkalarını da ikna edip edemeyeceğimi görmek amacıyla, bu *Meditasyonlar*'da ilkönce hakikatin kesin ve açık bilgisine ulaşmış olduğuma beni inandıran gerekçeleri serimleyecek, sonra da Meditasyonlarımı kendilerine gönderdiğim zekaca ve bilgice seçkin kişilerin yaptıkları itirazlara yanıt vereceğim, zira bu kişiler o denli çok sayıda ve o kadar çeşitli itirazlarda bulunmuşlardı ki, bundan sonra başka birinin aynı derecede ağırlıklı ve özgün eleştiriler yapmasının pek zor olacağını hiç çekinmeden ileri sürebilirim.

Bundan ötürü, bu Meditasyonları okuma isteği duyacak olanlardan, önce bütün bu itirazları ve onlara verdiğim yanıtları okumadan hiçbir yargıda bulunmamalarını rica ediyorum.

BİRİNCİ MEDİTASYON

Kuşku konusu edilebilecek şeyler hakkında

Hayatımın ilk yıllarından itibaren bir çok yanlış kanıyı doğru kabul etmiş olduğumun ve o zamandan beri bu derece güvenilmez ilkeler üzerine kurduğum her şeyin de ancak pek kuşkulu ve kesinlikten uzak olduğunun farkına bugün varıyor değilim; bunu anlayınca, bilimler alanında sağlam ve kalıcı bir şey ortaya koymak istiyorsam, hayatımda bir kez olsun daha önce inanmış olduğum bütün kanılardan kurtulmaya girişmemin ve her şeye yeniden ve temellerden başlamamın gerekli olduğu yargısına vardım. Fakat bu girişim bana biraz fazla büyük göründüğü için daha uygun bir yaşa[1] gelmeyi bekledim, öyle bir yaşa ki, ondan sonra geride bu görevi yerine getirmeye daha uygun olacağım başka bir yaş kalmasın; bu da beni o kadar uzun süre geciktirdi ki, bundan sonra da iş yapmak için kalan zamanımı yine düşünüp taşınmakla geçirirsem, doğrusu büyük hata işlemiş olurum.

Dolayısıyla, bu amaç için tam sırasında, zihnimi her türlü dert ve kaygıdan boşalttığım, ne mutlu bana ki hiçbir çalkantılı ruh halinin içinde kıvranmadığım ve kendime dingin bir yalnızlık içinde güvenli bir dinlenme ortamı sağlamış bulunduğum bugün, tam bir ciddiyet ve özgürlük içinde, bütün eski kanılarımın toptan yıkımına girişiyorum. İmdi, bunu yapmak için bunların hepsinin yanlış olduğunu kanıtlamam gerekmeyecek; zaten belki de bu işin üstesinden asla gelemezdim. Fakat aklım beni önceden, tamamen kesin ve kuşkulanıl-

1 Otuz iki yaşına.

maz olmayan şeylerden de apaçık yanlış olanlar kadar özenle kaçınmağa ikna etmiş olduğundan, bunların tek tek her birinde kuşku konusu olabilecek bir neden bulduğum takdirde hepsini birden yadsımam yeterli olacak ve böylece her birini tek tek incelemeye de ihtiyacım olmayacaktır; zaten bu sonu gelmez bir angarya olurdu. Fakat temelin yıkılması ister istemez bütün binanın da çökmesi sonucunu doğuracağından, önce bütün eski kanılarımın dayandığı temel ilkelere el atacağım.

Şimdiye dek en doğru ve güvenilir olarak ne öğrendimse duyulardan veya duyular yoluyla öğrenmiş ama zaman zaman bu duyuların aldatıcı olduğunu da yaşayarak görmüşümdür; oysa bizi bir kez bile olsun yanıltmış olan şeylere asla güvenmemek sakınganlık gereğidir.

Ancak, duyular bizi pek zayıf algılanabilir ya da pek uzak şeyler hakkında ara sıra yanıltsalar bile, yine duyular aracılığıyla bildiğimiz halde usumuzu zorlamadan kuşkulanamayacağımız birçok başka şeyler de yok mu? Örneğin, şimdi burada, hırkamı giymiş olarak ateşin karşısında oturmakta ve elimde şu kağıdı tutmakta oluşum ve bu türden başka şeyler... Bu ellerin ve bu vücudun bana ait olduğunu nasıl yadsıyabilirim, kendimi kimi şaşkınların yerine koymaksızın? Zihinleri ödsuyunun kara buharlarıyla o denli kararmıştır ki bunların, yoksul oldukları halde kral olduklarını, çıplak oldukları halde yaldızlı erguvan kaftanlar giydiklerini ya da aslında birer testi olduklarını veya vücutlarının camdan olduğunu sayıklarlar. Ama bunlar delidir yahu! Ben de kendime bunları örnek alırsam daha az saçmalamış olmam herhalde!

Yine de bir insan olduğumu, dolayısıyla uykularımda ve rüyalarımda o şaşkınların uyanıkken gördükleri kadar, hatta daha saçma ve gerçek dışı şeyler görme alışkanlığım bulunduğunu da gözönüne almak durumundayım. Kimbilir kaç kez rüyamda da burada olduğumu, giyinik olduğumu, ateşin karşısında olduğumu görmüşümdür, gerçekte çırçıplak yatağımda yatarken! Ama şu anda şu kağıda uyu-

yan gözlerle bakmıyorum, salladığım şu baş uykuda değil, şu eli de bir amaçla ve bilerek isteyerek uzatıyor ve sıkıyorum; uykuda olanlar hiç de bütün bunlar kadar açık ve seçik gibi görünmüyor. Fakat inceden inceye düşününce, uyurken sık sık bu tür yanılsamalarla aldatıldığımı hatırlıyor ve bu düşünce üzerinde biraz durunca uyanıklığı uykudan ayırt etmeyi sağlayacak kesin belirti bulunmadığını o derece açıklıkla görüyorum ki şaşıp kalıyorum ve şaşkınlığım nerdeyse beni uyanıkken uyumakta olduğuma inandıracak raddeye varıyor.

Şimdi, uykuda olduğumuzu, bütün bu özel olayların, yani gözlerimizi açışımız, başımızı sallayışımız, elimizi uzatışımız ve buna benzer hareketlerimizin aldatıcı yanılsamalar olduğunu varsayalım ve ne ellerimizin ne de bütün vücudumuzun belki de gördüğümüz gibi olmadığını düşünelim. Fakat en azından itiraf etmemiz gerekir ki uykuda karşılaştığımız şeyler ancak var olan gerçek şeylere benzetilerek yapılabilecek resimler veya tablolar gibidir ve buna göre söz konusu şeyler, yani gözler, baş, eller ve bütün vücut ise hayali değil gerçek ve mevcut şeylerdir; çünkü aslında ressamlar da, deniz ve orman perilerini olağan dışı tuhaf biçimlerde betimlemek için bütün hünerlerini gösterirken bile, onlara hepten yeni biçim ve özellikler veremez, sadece çeşitli hayvanların organlarından belli bir karışım oluştururlar; ya da eğer hayalgüçleri hiç benzeri görülmemiş bir şey icat edecek kadar güçlü, zengin ve uçuksa, dolayısıyla da eserleri tamamen uydurma ve mutlak surette yanlış bir şeyi betimlemekteyse, en azından eseri oluşturdukları renkler gerçek olmak zorundadır.

Aynı nedenle, söz konusu genel şeyler, yani vücut, gözler, eller ve benzeri şeyler hayali olabilseler de, zorunlu olarak itiraf edilmelidir ki, doğru ve mevcut olan daha yalın ve daha evrensel bazı başka şeyler de vardır; bilincimizde yer alan bütün imgeler, ister doğru ve gerçek olsunlar ister uydurulmuş ve fantastik, bütün şeylerin zihnimizdeki yansımaları -tıpkı resmin birkaç gerçek rengin karışımından oluşması gibi- bunların karışımından oluşur.

Genel olarak cisimli doğa ve yayılımı, yine yayılımlı şeylerin biçimi, nicelik veya büyüklüğü, sayıları, aynı şekilde bulundukları yer, sürelerinin ölçüsü olan zaman ve buna benzer başka şeyler bu tür şeylerdendir. Bu nedenle, fizik, astronomi, tıp ve bu gibi bileşik nesnelerin incelenmesine dayanan bütün öteki bilimlerin gayet kuşkulu ve kesinlikten uzak oldukları; buna karşılık aritmetik, geometri ve onlar gibi -dünyada gerçekten var olup olmadıklarını pek dert etmeksizin- pek yalın ve genel şeylerle uğraşan öteki bilimlerin kesin ve kuşku götürmez bir şeyler içerdikleri sonucuna varacak olursak, belki de yanlış bir şey yapmış olmayız; zira ister uykuda ister uyanık olayım, ikiyle üçün toplamı her zaman beş sayısını verecek ve karenin de hiçbir zaman dörtten çok kenarı olmayacaktır. Bu denli açık seçik ve göz önünde olan hakikatlerin yanlış ve kesinlikten uzak olabileceğinden kuşkulanmak da olanaklı görünmemektedir.

Ne ki, uzun zamandan beri kafamda her şeye gücü yeten bir Tanrı'nın var olduğuna ve kendimin de onun tarafından yaratılıp biçimlendirilmiş, neysem o kılınmış olduğuma dair belli bir fikir de var. İmdi O'nun, hiçbir dünyanın, hiçbir göğün, hiçbir yayılımlı cismin, hiçbir şeklin, hiçbir büyüklüğün, hiçbir yerin var olmamasını ama yine de benim bütün bu şeylerin idesine sahip olmamı ve bütün bunların görüşümün dışında var olmadığını sanmamı sağlayacak şekilde davranmadığını nereden bileceğim?

Hatta kimileyin başkalarının en iyi bildiklerini sandıkları şeylerde bile yanıldıkları yargısına vardığıma göre, bu Tanrı'nın, benim de ikiyle üçü her toplayışımda, karenin kenarlarını her sayışımda veya daha da kolay bir sorunu -bundan kolayı düşünülebilirse- her yargılayışımda yanılmamı sağlamadığından nasıl emin olayım?

Ama ola ki Tanrı benim bu şekilde yanılgıya düşmemi istememiştir, zira onun en yüksek düzeyde iyi olduğu söylenir.

Ancak, beni her zaman yanılabileceğim şekilde yaratmış olmak onun iyiliğine yakışmaz görünüyorsa, ara sıra yanılmama izin vermenin de ona aykırı geleceği pekala düşünülebilir ama buna karşın bu izni verdiğinden kuşku duyamam.

Bu noktada belki de bütün öteki bilgilerin kesinlikten uzak olduğuna inanmaktansa bu kadar güçlü bir Tanrı'nın varlığını yadsımayı yeğleyecek kimseler bulunabilecektir. Ama şimdilik onlara karşı çıkmayalım, sularına giderek burada Tanrı hakkında tüm söylenenlerin bir masal olduğunu varsayalım. Ancak onlar benim şu anda bulunduğum varlık ve duruma ne suretle geldiğimi düşünürlerse düşünsünler -ister bunu bir tür kaza veya kadere yüklesinler ister olayların sürekli olarak biribirini izleyişlerinden veya bağlantılarından çıktığını düşünsünler isterse başka herhangi bir yol tasarlasınlar- yanılgıya düşmek ve aldanmak bir kusur veya eksiklik olduğuna göre, benim her zaman yanılacak derecede kusurlu olma olasılığım ne kadar yüksekse, onların kökenime yakıştıracakları yaratıcı da o kadar az güçlü olacaktır.

Bu gerekçelere yapabileceğim bir itiraz yok elbette; itiraf etmek zorundayım ki, eskiden doğru olduğunu sandığım şeylerin arasında şu veya bu şekilde kuşkulanamayacağım hiçbir şey de yok; hem de bu kuşku düşüncesizlik veya umursamazlık ürünü değil, pek güçlü ve pek iyi düşünülmüş gerekçelere dayanıyor; öyle ki, eğer bilimlerde kesin ve kuşku götürmez bir şeyler bulmak istiyorsam, bundan böyle bunlara inanmaktan da açıkça yanlış şeylere inanmaktan kaçındığım kadar özenle sakınmalıyım.

Ne ki, bu doğruların farkına varmak yetmez, gerektiğinde onları tekrar hatırlamayı da ihmal etmemeli, zira o eski ve sıradan fikirler yine sık sık aklıma geliyor: Benimle uzun süreli ve içli dışlı birliktelikleri, istemesem de, zihnimi işgal etme ve inanışlarıma nerdeyse tamamen hükmetme hakkı veriyor onlara. Onları gerçekte oldukları gibi, yani -az önce de gösterdiğim gibi- herhangi bir açıdan kuşkulu ama yine de gayet olası, dolayısıyla inanılmaları için yadsınmalarından çok daha fazla neden bulunan şeyler olarak düşündükçe, doğru sayıp güven duymak alışkanlığımdan asla vazgeçemeyeceğim belli. Bu yüzden bile bile ters bir görüş benimseyerek kendi kendimi aldatır ve bir süre için bütün bu kanıların tamamen yanlış ve uydurma olduklarını varsayarsam, sanırım kötü bir şey yapmış olmam; böylece

sonunda eski ve yeni önyargılarımı o kadar iyi dengelemiş olurum ki, artık kanılarımı şu veya bu yöne saptıramaz olurlar, yargılama yetim de yanlış alışkanlıkların egemenliğinden kurtulmak suretiyle, hakikatin bilgisine götüren doğru yoldan döndürülmemiş olur; zira öte yandan, madem ki şimdi eylemek değil düşünmek ve bilmek söz konusudur, bu yolda tehlike ve yanlış olasılığı bulunamayacağına ve bugün kuşkulanma yetime ne kadar ödün verirsem vereyim çok gelmeyeceğine güvenim tamdır.

Demek ki en üst derecede iyi ve en yüce hakikat kaynağı olan Tanrı'nın değil de güçlü olduğu ölçüde hilekar ve aldatıcı bir kötü cinin beni yanıltmak için elinden geleni yaptığını varsayacağım. Gök, yer, hava, renkler, biçimler, sesler ve diğer bütün dış nesnelerin, bu cinin benim inanırlığıma tuzak kurmak için yararlandığı yanılsamalar ve hayaller olduğunu düşüneceğim; kendimi de elleri, gözleri, eti, kanı ve hiçbir duyusu olmayan ama yanılıp bütün bunlara sahip olduğunu zanneden bir yaratık olarak görecek ve bu fikre inat ve ısrarla bağlı kalacağım. Bu yolla hiçbir hakikatin bilgisine varmak elimde olmasa da, yargılarımı askıya almak elimdedir. Bu nedenle herhangi bir yanlış fikri inançlarıma dahil etmekten özenle sakınacağım ve zihnimi bu büyük aldatıcının bütün hile ve tuzaklarına o denli hazır tutacağım ki, ne kadar güçlü ve kurnaz olursa olsun bana asla hiçbir şeyi kabul ettiremeyecek.

Fakat bu tasarı zahmetli ve çok çaba isteyen bir şey; oysa bir tür tembellik beni hiç hissettirmeksizin günlük yaşamın sıradan akışına sürüklüyor; tıpkı uykusunda düşsel bir özgürlüğün tadını çıkaran bir kölenin, bunun rüya olduğundan kuşkulanınca uyanmaktan korkarak bu hoş hayalle daha uzun zaman aldatılmak üzere suç ortaklığına girmesi gibi, ben de farkına varmadan yavaş yavaş, kendiliğimden, eski kanılarıma geri dönüyor ve bu uykudan uyanmaktan ürküyorum; zira bu dinlendirici durumun ardından gelecek çaba dolu ve yorucu uyanıklık hallerinin, bana hakikatin bilgisi konusunda biraz aydınlık, biraz ışık getirecek yerde, önüme çıkarılan güçlüklerin bütün karanlığını dağıtmaya yeterli olmayacağından korkuyorum.

İKİNCİ MEDİTASYON

İnsan ruhunun doğası ve onu tanımanın bedeni tanımaktan daha kolay olduğu hakkında

Dünkü meditasyonum kafamı kuşkularla öylesine doldurdu ki, artık bunları unutmak elimde değil. Üstelik bu kuşkuları nasıl giderebileceğimi de bilmiyorum. Sanki birdenbire çok derin bir suya düşmüşüm de şaşkınlıktan ne ayağımı dibe basabiliyor ne de yüzerek suyun üstünde kalabiliyormuşum gibi... Yine de çabalayacağım ve bu kez de dün girdiğim yolu izleyerek en küçük bir kuşku gölgesi bile gördüğüm her şeyden, sanki kesinlikle yanlış olduğunu biliyormuşum gibi uzak duracağım; kesinlikle doğru bir şeye rastlayıncaya ya da en azından -başka şeye gücüm yetmezse- dünyada kesin bir şey olmadığını kesinlikle öğreninceye kadar da, bu yolda devam edeceğim. Arkhimedes yerküreyi yerinden oynatıp başka bir yere taşımak için yerinden kımıldamayacak sağlam bir noktadan başka bir şey istemiyordu; aynı şekilde ben de, bir tek kesin ve kuşku götürmez hakikat bulmak mutluluğuna erişirsem, büyük umutlar beslemekte haklı olduğumu göreceğim.

Demek ki şimdi gördüğüm her şeyin yanlış olduğunu varsayıyor, hiçbir şeyin asla yalanla dolu belleğimin bana gösterdiği şey olmadığına kendimi inandırıyor, hiçbir duyu yetimin olmadığını varsayıyor, cisim, biçim, yayılım, devinim ve yer gibi şeylerin, kendi zihnimin uydurmaları olduğuna inanıyorum. Öyleyse neyi doğru sayabileceğim? Belki de dünyada kesin bir şey olmadığından başka hiçbir şeyi...

İyi ama kesinlikten uzak olduklarına hükmettiğim bu şeylerden farklı ve hakkında kuşku duyamayacağım başka bir şeyin de mevcut

olmadığını nerden biliyorum? Bir Tanrı veya başka bir güç olamaz mı örneğin, bu düşünceleri bilincime koyan?

Bu gerekli değil, zira ola ki kendim bunları üretecek yetenekteyimdir.

Peki, ya hiç olmazsa ben, kendim, bir şey değil miyim?

Ama herhangi bir duyu yetimin ve bedenimin olduğunu daha önce yadsımıştım ya!

Yine de tereddüt içindeyim, zira bundan ne sonuç çıkıyor? Bedene ve duyulara o derece bağlıyım ki onlarsız var olamıyorum, öyle mi?

Fakat bütün dünyada hiçbir şeyin, hiçbir yerin, hiçbir göğün, hiçbir ruhun ve hiçbir bedenin olmadığına inandırmıştım kendimi; böylece kendimin de var olmadığına inanmış olmuyor muyum?

Hiç de değil. Kendimi inandırmışsam ya da sadece herhangi bir şey düşünmüşsem, varmışım demektir.

Ne ki, bilmediğim, tanımadığım çok güçlü ve hilekar bir aldatıcı da var ki, beni her zaman yanıltmak için bütün çaba ve marifetini gösteriyor.

Demek ki, o beni aldatıyorsa var olduğuma kuşku yoktur. Değil mi ama, beni istediği kadar aldatsın, bir şey düşündüğüm sürece bir var olmamaklığım sonucunu elde edemeyecektir! Öyle ki, konu iyice düşünülüp her nokta özenle incelenince, *'ben'im, varım* önermesini her dile getirişimde veya her tasarlayışımda bunun zorunlu olarak doğru olduğu sonucuna varmak ve bu sonucu değişmez saymak gerekiyor.

Fakat var olduğumdan kesinlikle emin olan ben, ne olduğumu yeter açıklıkla bilmiyorum; dolayısıyla bundan sonra boş bulunup başka herhangi bir şeyi *ben* sanmaktan özenle sakınmaklığım ve böylece daha önce sahip olduklarımın hepsinden daha kesin ve açık olduğunu savunduğum bu bilgide yanılgıya düşmemekliğim gerekiyor. Bu nedenle şimdi, söz konusu son düşüncelerime girmeden önce olduğumu sandığım şeyi yeni baştan ele alacak ve eski kanıları-

mın arasından az önce ileri sürdüğüm gerekçelerle az çok çürütülebilecek olanları çıkarıp atacağım, öyle ki sadece bütünüyle kesin ve kuşkudan uzak olanlar kalsın.

İmdi, daha önce ne olduğumu sanıyordum? Yanıt kolay: İnsan olduğumu. Ama nedir insan? Akıllı bir hayvandır mı diyeyim? Elbette hayır, çünkü ardından hayvanın ve akıllılığın ne olduğunu araştırmam gerekir, böylece yavaş yavaş, farkında olmadan, bir tek sorudan çok daha zor ve kafa karıştırıcı bir sürü sorunun içine yuvarlanırdım; oysa kalan az zaman ve fırsatı bu tür güçlükleri çözmeye harcayarak yersiz kullanmak istemiyorum. Bunun yerine o zamanlar zihnimde kendiliğinden oluşan ve var olup olmadığımı düşündüğümde sadece kendi doğamın esinlediği düşünceler üzerinde duracağım. İlkönce kendimi bir yüze, ellere, kollara ve bir cesette olduğu gibi et ve kemikten oluşan, beden adını verdiğim o karmaşık makineye sahip bir varlık olarak kabul ediyordum. Bundan başka beslendiğimi, yürüdüğümü, hissettiğimi ve düşündüğümü de kabul ediyor ve bütün bu eylemleri ruhla ilişkilendiriyordum. Fakat bu ruh denen şeyin ne olduğu üzerinde durmuyor, durursam da onun son derece ince, hafif ve uçucu, daha kaba parçacıklarıma sızıp yayılan rüzgar, alev ya da çok seyrelmiş hava gibi bir şey olduğunu tasarlıyordum. Bedenin ne olduğu konusunda hiç ikircime düşmüyor, aksine onu gayet açık seçik bildiğimi düşünüyordum. O zamanki bilgilerime göre bedeni açıklamak istemiş olsaydım, onu şu şekilde betimlerdim: Beden deyince, herhangi bir şekille sınırlanabilen, bir yerde bulunabilen ve bir uzam parçasını bütün öteki cisimleri dışlayacak şekilde işgal edebilen; dokunma, görme, işitme, tatma veya koklama duyularıyla duyulabilen ve birkaç türlü devinebilen her şeyi kastediyorum; aslında bu hareketlerin kendiliğinden değil, bedene dokunan ve itki veren yabancı bir şeyin yardımıyla meydana geldiğini düşünüyordum, zira kendi kendine hareket edebilme -ve bunun gibi hissetme ve düşünme- güçlerine sahip olmanın, bedenin doğasına ait olduğunu asla düşünmüyordum; tersine, daha çok bu tür yetilerin bazı cisimlerde bulunduğunu görünce şaşıp kalıyordum.

Ama ya ben, şimdi, son derece güçlü ve deyim yerindeyse kötücül ve hilekar olan ve bütün çaba ve hünerini beni aldatmaya adayan bir tür cinin varlığının farkına vardığım şu anda, ben kimim? Az önce bedenin doğasına ait olduğunu söylediğim şeylerden en küçük birine bile sahip olduğumu güvenle ileri sürebilir miyim? Bu konu üzerinde durup dikkatle düşünüyorum, bütün o şeyleri tekrar tekrar aklımdan geçiriyor ama bende bulunduğunu söyleyebileceğim bir tekine bile rastlayamıyorum.

Durup bunları saymağa gerek yok. Öyleyse ruhun özniteliklerine geçelim, bakalım bende bulunan birine rastlayabilecek miyiz? İlk ikisi beslenmek ve yürümek ama eğer bedenim olmadığı doğruysa, beslenip yürüyemeyeceğim de doğrudur. Bir diğeri hissetmek ama insan bedensiz hissedemez de; hem şu da var ki, eskiden rüyamda birçok şeyi hissettiğimi sanmış ama uyanınca bunları gerçekte hissetmemiş olduğumu görmüştüm. Bir başkası düşünmek ve burada düşünmenin bana ait bir öznitelik olduğunu buluyorum; yalnız o benden ayrılamaz. 'Ben'im, varım, bu kesin; ama ne kadar zaman için? Düşündüğüm sürece, zira ola ki düşünmeyi tamamen kesersem aynı zamanda varolmamı da sona erdirmiş olurum.

Şimdi artık zorunlu olarak doğru olmayan hiçbir şeyi kabul etmiyorum; demek ki en açık ifadeyle ben düşünen bir şeyim, o kadar; yani bir zihin, bir anlık veya us; bunlar daha önce anlamlarını bilmediğim terimler.

Evet, ben sahici ve sahiden var olan bir şeyim, tamam, ama nasıl bir şey? Söylediğim gibi: Düşünen bir şey.

Peki başka? İmgelemimi zorlayıp daha başka türlü bir şey de olup olmadığımı anlamağa çalışacağım. İnsan vücudu adı verilen şu organlar toplamı değilim; bütün o organlara sızıp yayılan incelmiş, seyrelmiş hava da değilim; bir rüzgar, bir soluk, bir buhar olmadığım gibi, hayal edebileceğim veya tasarlayabileceğim şeylerden hiçbiri de değilim; çünkü en başta bütün bunların mevcut şeyler olmadıklarını varsaymıştım. Ama bu varsayımı değiştirmesem bile, yine de bir şey olduğumdan emin olmayı sürdürüyorum.

Fakat belki de tanımadığım için mevcut olmadıklarını varsaydığım o şeyler gerçekte bildiğim ve tanıdığım 'ben'den farklı şeyler değil.

Bilmem; şu anda bunu tartışmıyorum. Hükmümü ancak bildiğim şeyler hakkında verebilirim; var olduğumu biliyor ve ne olduğumu, var olduğunu bildiğim 'ben'i, araştırıyorum. İmdi, böyle açık ve net biçimde tanımlanmış varoluşumun bilgisinin, var olduklarını henüz bilmediğim şeylere bağlı olmadığı kesindir; dolayısıyla bu bilgi imgelemimle uydurduğum şeylerin hiçbirine bağlı da değildir. Hatta bu imgelem ve uydurma terimleri de düştüğüm yanılgı konusunda beni uyarıyor; zira bir şey olduğumu imgelemimle kurarsam gerçekten bunu "uydurmuş" olurum, çünkü bir şeyin hayalini kurmak cisimsel bir şeyin suretini veya imgesini seyredalışa konu etmekten başka bir şey değildir. Oysa ben zaten var olduğumu kesinlikle biliyorum; bununla birlikte, bütün o imgeler ve genel olarak bedenin doğasına ait her şey rüya veya hamhayal olabilir. Bunun sonucu olarak, "ne olduğumu daha açık seçik bilmekliğim için imgelemimi harekete geçireyim" demekle, "şimdi uyanığım ve hem gerçek hem doğru bir şey görüyorum; ama onu yeterince net göremediğim için, rüyalarım bana onu daha kesin bir açıklıkla göstersinler diye, özel olarak uykuya dalayım" demek kadar yanlış bir şey yapmış olurum. Dolayısıyla, imgelem yoluyla anlayabileceğim hiçbir şeyin kendi hakkımdaki bilgime ait olmadığını; zihnin de kendi doğasını açık seçik bilebilmesi için konuyu böyle tasarlamaktan alıkonulup geri döndürülmesi gerektiğini açıkça biliyorum.

İyi de, neyim ben? Düşünen bir şey. Düşünen bir şey nedir peki? Kuşku duyan, anlayan, tasarlayan, olumlayan, yadsıyan, isteyen, istemeyen, ayrıca imgeler oluşturan ve hisseden bir şey. Bütün bu özellikler benim doğama aitse, doğrusu az şey sayılmaz bu. Hem neden ait olmayacaklarmış ki? Ben değil miyim şu anda hemen her şeyden şüphe eden, bazı şeyleri de anlayıp tasarlayan ve yalnız bunların doğru olduğunu güvenle belirtip bütün diğerlerini yadsıyan, daha çoğunu bilmeyi de dileyen ve isteyen, aldatılmak istemeyen, ba-

zen istek dışı da olsa birçok şeyi imgeleyen ve -bedenin organlarıyla olduğu gibi- birçok şeyi de hisseden? Bütün bunlarda, 'ben' ve var olduğumun doğruluğu kadar doğru olmayan bir yan var mı, her daim uykuda olsam ve beni var etmiş olan beni aldatmak için elinden geleni yapsa bile? Aynı şekilde, bu özelliklerin arasında benim düşüncemden ayırt edilebilecek ya da kendiliğimden ayrı sayılabilecek biri var mı? Zira kuşku duyan, anlayan ve isteyenin ben olduğum zaten o denli açık ve belli ki, bunu açıklamak için burada hiçbir şey eklemek gerekmiyor. Ayrıca, imgelem gücüne sahip olduğum da kesin, zira kurduğum şeyler (daha önce varsaydığım gibi) doğru olmasalar bile, bu imgelem yetisinin gerçekten bende bulunduğu ve düşüncemin bir parçası olduğu yadsınamaz. Son olarak, duyan, yani bazı şeyleri duyu organlarıyla yaptığım gibi algılayan da aynı benim, zira ışık görüyor, ses işitiyor, sıcaklık duyuyorum. Ama diyecekler ki bu görünüşler aslında aldatıcı ve ben uykudayım. Diyelim ki öyle ama hiç değilse bana ışık görüyor, ses işitiyor ve sıcaklık duyuyormuşum gibi geliyor ya! İşte bu yanlış olamaz ve düşünmek de zaten tam tamına bu demektir. Buradan hareketle ne olduğumu öncesine göre biraz daha açıklık ve seçiklikle kavramağa başlıyorum.

Yine de bana öyle geliyor ve inanmaktan kendimi alamıyorum ki, imgeleri düşünceyle oluşturulabilen, duyuların alanına giren ve duyularla incelenebilen cisimli şeyleri, imgelemin alanına girmeyen bilmem hangi parçama göre çok daha açık seçik olarak bilmekteyim; her ne kadar varlığı bana kuşkulu görünen, bilgim dışında kalan ve bana ait olmayan şeyleri, doğruluğuna kani olduğum, bildiğim ve kendi doğama -tek sözcükle bizzat bana- ait olan şeylere göre daha açık seçik olarak bildiğimi söylemek hayli garip kaçsa da. Ama neden böyle olduğunu da görüyorum; zihnim yolunu şaşırmaktan zevk alan, henüz hakikatin ölçülü sınırları içinde tutulmaya dayanamayan avare bir gezgin, bir serseri de ondan. Öyleyse şimdi bir kez daha koyuverelim dizginlerini ve her türlü özgürlüğü de bağışlayarak, ona dışardaymış gibi görünen şeyleri ele alıp incelemesine izin verelim,

ki daha sonra, uygun anda ve tatlılıkla onu bu yoldan çevirip kendi varlığını ve kendi içindeki şeyleri ele almaya yöneltmenin sırası gelince, daha kolaylıkla yola getirilebilsin, yönetilebilsin.

Buna göre, şimdi halk arasında bilinmesi en kolay sayılan ve en açık-seçik olarak bilindiği sanılan şeyleri, yani dokunduğumuz ve gördüğümüz cisimleri göz önüne getirelim; aslında, genel olarak cisimleri değil -zira bu tür genel kavramlar olağan olarak biraz daha karışık ve karmaşıktır- özel ve belli bir cismi ele alalım: örneğin şu balmumu topağını.

Kovandan yeni alınmış, içindeki balın tadını henüz yitirmemiş, toplandığı çiçeklerin kokularından da henüz bir şeyler saklıyor; rengi, biçimi, büyüklüğü gözle görülüyor; sert, soğuk, yoğrulup biçimlendirilebiliyor, vurulunca bir ses de veriyor. Kısaca, bir cismi açık seçik tanıtabilecek her şey bunda da var. Ama ben konuşurken onu ateşe yaklaştırıyorlar; bakıyorsunuz tadından ne kalmışsa uçuyor, kokusu buharlaşıyor, rengi değişiyor, biçimi kayboluyor, büyüklüğü artıyor, sıvılaşıyor, ısınıyor, el sürülemez oluyor ve vurulsa bile artık hiç ses vermiyor. Bütün bu değişimlerden sonra eldeki yine aynı mum mudur acaba? Kabul etmek gerek, aynı mumdur, bundan kimse kuşku duymaz, kimse başka türlü düşünmez. Bu balmumu parçası hakkında o kadar açık seçik olarak ne biliniyordu? Tat alma, koku alma, görme, işitme ve dokunma duyularının alanlarına giren her şey değişmiş olduğuna göre, elbette duyular aracılığıyla fark ettiğim şeylerden hiçbiri olamaz bu; ama aynı mum yine orada işte. Bilinen, belki de şu anda düşündüğüm şeydi, yani bu balmumu parçası ne o bal tadıydı, ne o hoş çiçek kokusu, ne o beyazlık, ne o biçim, ne o ses; sadece az önce bana o biçimler altında algılanabilir görünen ama şimdi kendini başka biçimler altında duyuran bir cisimdi. Fakat onu bu şekilde tasarlarken tam tamına neyi imgeliyorum? Bunu dikkatle inceleyelim ve balmumuna ait olmayan her şeyi çıkardıktan sonra ne kalıyor görelim. Elbette yayılımlı, esnek ve değişken bir nesneden başka hiçbir şey kalmıyor. Peki, ne demek esnek ve değişken olmak?

Yalnızca benim, mumun yuvarlakken dört köşe olabildiğini, dörtköşelilikten üçköşeliliğe geçebildiğini imgeliyor olmam değil mi? Elbette hayır, bu değil, çünkü onu buna benzer pek çok değişik hale girebilecek bir şey olarak tasarlıyorum, ama bütün bu halleri imgelemimle baştan başa gezip dolaşamam; dolayısıyla zihnimdeki balmumu tasarımı imgelem yetisi tarafından oluşturulmuş değil. Şimdi de gelelim şu yayılıma; bu nedir? O da aynı derecede bilinmez değil mi? Zira mum eriyince yayılımı büyüyor, kaynayınca daha büyüyor, sıcaklık arttıkça daha da büyüyor; öyle ki, şu elimizdeki topağın bile yayılımca aklımın alabileceğinden fazla değişikliğe uğrayabileceğini düşünmesem, balmumunun hakikat düzeyinde ne olduğunu açık seçik tasarlayamazdım. Demek ki şu nokta üzerinde anlaşmak gerek: Balmumunun ne olduğunu imgelemimle kavrayamam bile; onu anlayabilecek olan sadece anlığımdır.

Özel olarak şu elimdeki balmumu topağı diyorum, zira bu parça genel olarak balmumuna göre daha açıkça meydanda. Peki, ancak anlık veya zihinle kavranabilen bu balmumu parçası nasıl bir şey? Elbette gördüğüm, dokunduğum, imgelediğim aynı parça; kısacası, daha başta ne olduğunu hep bildiğimi sandığım aynı parça. İmdi, burada asla gözden kaçırılmaması gereken nokta şudur: Daha önce öyle görünmesine karşın, benim algım ne bir görme, ne bir dokunma, ne de bir imgelemdir, hiçbir zaman da olmamıştır; o sadece zihnin bir görüsüdür; dikkatimin onda bulunan ve onu oluşturan şeylere az veya çok yönelişine göre, önce olduğu gibi kusurlu ve bulanık veya şimdi olduğu gibi açık ve seçik olabilir.

Bununla birlikte, zihnimin ne denli zayıf ve farkına varmadan yanılmaya ne derece açık ve eğilimli olduğunu düşününce ne kadar şaşsam azdır. Zira bütün bunları konuşmaksızın zihnimde gözden geçirebiliyorsam da, iş anlatmaya gelince sözler beni durduruyor; günlük dilin terimlerinden hemen hemen düşkırıklığına uğruyorum, zira örneğin önümüzdeyse aynı balmumunu *görüyoruz* diyoruz da, aynı renk ve biçime sahip diye onun aynı olduğu *vargısına varıyoruz*

demiyoruz; buradan da nerdeyse şu sonuca varasım geliyor ki, insan balmumunu gözlerinin algılamasıyla biliyor, sadece zihninin görüsüyle değil. Bir pencereden sokaktan geçenlere bakacak olsam, tıpkı balmumunu görüyorum dediğim gibi sokakta insanlar görüyorum derim mutlaka ama gerçekte nedir o pencereden gördüğüm? Birtakım giysiler ve şapkalar. Oysa bunlar pekala yay ve zembereklerle hareket eden yapay makineleri örtüyor da olabilirler. Ama ben bunların insan oldukları *yargısına varıyorum*, böylece de gözlerimle gördüğümü sandığım şeyi aslında zihnimde yerleşik olan yargılama gücüyle anlamış, kavramış oluyorum.

Bilgilerini genel ve sıradan düzeyin ötesine yükseltmeye çalışan kişi, avamın icat ettiği konuşma ve ifade biçimlerinden, kuşkulanma vesileleri çıkarmaktan utanmalıdır; ama ben bunu hesaba almayarak, balmumunun ne olduğunu, onu ilk gördüğümde ve dışa dönük duyular aracılığıyla -ya da hiç değilse (dendiği gibi) sağduyuyla, yani imgelem yetisiyle- bildiğimi sandığımda, şimdiki, yani ne olduğunu ve ne şekilde bilinebileceğini daha özenle inceledikten sonraki, kavrayışıma göre daha büyük açık seçiklik ve yetkinlikle kavrayıp kavramadığımı irdelemeyi yeğliyorum. Elbette bundan kuşku duymak gülünç olurdu, zira ne vardı bu ilk algılamada açık seçik olmayan? Ne vardı aynı şekilde en küçük hayvanın bile duyu alanına girmeyen? Ama balmumunu dışsal biçimlerinden ayırıp sanki giysilerinden soymuşum gibi çıplak olarak ele alırsam, yargımda yine yanılma olasılığı bulunsa bile, yine de onu bir insan zihni olmaksızın bu şekilde tasarlayamam.

Tamam da, ne diyeceğim şimdi bu zihin hakkında, yani kendim hakkında? Zira buraya kadar kendimde zihinden başka bir şey bulunduğunu hiç kabul etmedim.

Ne yani, bu balmumu topağını o kadar seçik ve net biçimde kavrar görünen ben, kendi kendimi yalnız daha büyük bir doğruluk ve kesinlikle değil aynı zamanda daha seçik ve net olarak da bilmez miyim? Değil mi ama: Eğer balmumunu görmekte oluşumdan onun

mevcut ve var olduğu yargısına varıyorsam, yine onu görüyor olmamdan, hem de daha büyük bir açıklıkla, benim de 'ben' ve var olduğum sonucu çıkmaz mı? Zira görmekte olduğum şey gerçekte balmumu olmayabilir, hatta herhangi bir şey görmek için gözlerim de olmayabilir; fakat gördüğüm ya da (benim için ikisi bir) gördüğümü sandığım zaman, o sanan 'ben'im bir şey olmamaklığım olanaksızdır. Aynı şekilde, balmumuna dokunuşumdan onun var olduğu yargısına varıyorsam, yine aynı sonuç, yani benin varolduğum sonucu, çıkacaktır; balmumunun var olduğu yargısına imgeleme yetimle veya başka herhangi bir gerekçeyle varıyorsam da yine ve hep aynı sonuca varacağım.

Burada balmumu hakkında söylediklerim, bana göre dışsal olan ve benim dışımda rastlanan bütün diğer şeylere de uygulanabilir. Üstelik şu da var: Eğer balmumunun algısı veya bilgisi, yalnız görme ve dokunma duyularıyla değil birçok başka sebeplerle de açıklandıktan sonra, bana daha seçik ve net görünüyorsa, şimdi kendimi de çok daha büyük bir seçiklik ve netlikle bildiğimi kabul etmek gerekmez mi? Öyle ya, madem ki balmumunun veya herhangi bir şeyin doğasını bilmeye veya kavramağa yarayan bütün nedenler benim zihnimin doğasını da, üstelik çok daha iyi, kanıtlıyorlar! Ayrıca zihinde kendi doğasının aydınlatılmasına katkısı olacak o kadar çok başka şeyler de bulunuyor ki, bu andıklarımız gibi bedene bağlı olanlar hemen hemen hiç hesaba katılmasalar bile olurdu.

Evet, işte nihayet, çaktırmadan sözü istediğim noktaya getirdim; zira madem ki vardığım sonuç artık benim için apaçık; madem ki cisimler duyularla veya imgeleme yetisiyle değil ancak anlıkla tam olarak bilinebiliyor ve görülüp dokunuldukları için değil düşünceyle anlaşıldıkları veya kavrandıkları için tanınıyorlar, açıkça görüyorum ki benim için, zihnimden daha kolay bilinecek hiçbir şey yoktur. Fakat, çok uzun zamandan beri alışılmış bir kanıdan öyle çabucak kurtulmak zor olduğundan, bu yeni bilgiyi uzun bir meditasyonla belleğime daha derin biçimde kazımak amacıyla, burada biraz durmaklığım yerinde olacaktır.

ÜÇÜNCÜ MEDİTASYON

Tanrı hakkında; Tanrı'nın varlığı hakkında

Şimdi gözlerimi kapayacak, kulaklarımı tıkayacak, tüm duyularıma dünyadan yüz çevirtecek, hatta zihnimden cisimsel şeylerin bütün imgelerini sileceğim ya da en azından -çünkü bunu yapmak hiç de öyle kolay değil- onları boş, temelsiz ve yanlış sayacağım; böylece de yalnız kendimle konuşarak ve kendi iç dünyamı irdeleyerek, yavaş yavaş kendimi kendime daha bildik ve daha aşina kılmağa çalışacağım.

Ben düşünen bir şeyim, yani kuşkulanan, olumlayan, yadsıyan, pek az şey bilen, pek çok şeyi bilmeyen, seven, nefret eden, isteyen, istemeyen, ayrıca imgeleyen ve duyan bir şey; zira, yukarda da işaret ettiğim gibi, duyduğum ve imgesini oluşturduğum şeyler benim dışımda ve kendi başlarına belki de hiç var olmasalar bile, duygu ve imgelem adını verdiğim düşünme biçimlerinin, birer düşünce biçimi olmak dolayısıyla, bende mevcut olduklarından kesinlikle eminim. Söylediğim şu birkaç söz içinde, gerçekten bildiğim ya da en azından şimdiye dek bildiğimin ayırdına varmış olduğum her şeyi dile getirdiğimi sanıyorum. Şimdi de, bilgilerimi daha da genişletip ileri götürme çabasıyla, dikkatli ve ihtiyatlı bir şekilde, içimde şimdiye dek fark etmediğim başka şeyler de bulunup bulunmadığını özenle irdeleyeceğim.

Düşünen bir şey olduğumdan eminim ama ayrıca beni bir şeyden emin kılmak için gereken şeyi de biliyor değil miyim acaba? Elbette

bu ilk bilgide, dediğimin açık ve seçik olarak algılanmasından başka beni doğruluktan emin kılan hiçbir şey yok; aslına bakarsanız, böyle açık ve seçik olarak tasarladığım bir şey yanlış çıktığı takdirde, bu da dediklerim konusunda beni emin kılmak için yeterli olmazdı. Dolayısıyla, şimdiden genel kural olarak koyabilirim ki, çok açık ve çok seçik olarak kavrayabildiğimiz şeylerin hepsi doğrudur.

Ne var ki, daha önce de birçok şeyi kesin ve apaçık biçimde doğru olarak kabul etmiş, ama sonradan bunun kuşkulu ve belirsiz olduğunu tanımak zorunda kalmıştım. Neydi bu şeyler? Yer, gök, yıldızlar ve duyularım aracılığıyla algıladığım bütün diğer şeyler. İmdi, bunlarda açık ve seçik olarak kavradığım şey neydi? Elbette, bu şeylerin zihnime yansıyan fikir veya idelerinden başka hiçbir şey. Zaten şimdi de bu idelerin bende bulunduklarını yadsıyor değilim. Fakat emin olduğum ve aslında görmüyor olmama karşın, inanma alışkanlığım nedeniyle açık seçik olarak gördüğümü sandığım başka bir şey daha vardı: Benim dışımda bazı şeyler mevcuttu ki, kafamdaki ideler onlardan türüyor ve tümüyle onlara benziyorlardı; oysa işte bu noktada yanılıyordum ya da olasılıkla hakikate uygun yargıda bulunuyor idiysem bile, bu yargımın doğruluğunun nedeni sahip olduğum hiçbir bilgi değildi.

Fakat aritmetik ve geometriye ilişkin pek yalın ve pek kolay bir şeyi, örneğin ikiyle üçün toplamının beş ettiğini ve buna benzer şeyleri, düşündüğüm zaman, onları hiç olmazsa doğru olduklarından emin olacak kadar açıklık ve seçiklikle kavramıyor muydum? Gerçi daha sonra bunlardan da kuşkulanılabileceği yargısında bulundum ama bunun nedeni aklıma şöyle bir düşüncenin gelmesinden başka bir şey değildi: Bir Tanrı bana öyle bir yaradılış vermiş olabilirdi ki, bana en açık ve kesin gelen şeyler hakkında bile yanılmaya mahkum olabilirdim. Nitekim bir Tanrı'nın egemen kudreti hakkındaki bu fikir ne zaman aklıma gelse, itiraf etmek zorundayım ki, isterse beni en açık biçimde bildiğim şeylerde bile yanılgıya düşürmek onun için çok kolaydır ve tersine, ne zaman bu açıkça kavradığımı sandığım

şeylerden yana dönsem, bunların doğruluğundan o kadar emin oluyorum ki, kendiliğimden şu sözlere kapılıp gidiyorum: Beni kim aldatırsa aldatsın, bir şey olduğumu düşündüğüm sürece asla beni hiçbir şey durumuna indirgeyemez ya da şimdi var olduğum doğru olmakla birlikte ilerde bir gün benim hiçbir zaman var olmamış olduğumu ya da ikiyle üçün toplamının beşten eksik veya fazla ettiğini veya tasarladığımdan başka türlü olamayacağını açıkça gördüğüm buna benzer şeyleri doğru kılamaz.

Aldatıcı da olabilecek bir Tanrı bulunduğuna inanmak için hiçbir gerekçem olmadığına, ayrıca zaten herhangi bir Tanrı'nın var olduğunu kanıtlayan gerekçeleri de henüz ele almadığıma göre, sadece bu kanıya dayanan kuşku nedeni son derece zayıf, neredeyse metafiziktir. Fakat yine de bu gerekçeyi tamamen ortadan kaldırmak için, fırsat çıkar çıkmaz bir Tanrı'nın var olup olmadığını irdelemem ve var olduğu sonucuna varırsam, aldatıcı olup olamayacağını da incelemem gerekiyor; zira bu iki hakikati bilmeksizin herhangi bir şeyden nasıl emin olabileceğimi doğrusu düşünemiyorum bile.[4] Bu konuyu kendime saptadığım ve -zihnimde ilk rastlayacağım idelerden yola çıkıp adım adım daha sonra bulacaklarıma geçmekten ibaret olan- meditasyon sırasını bozmadan irdeleme fırsatı bulabilmek için, burada bütün düşüncelerimi bazı türlere ayırmam ve bu türlerden hangilerinde gerçek anlamıyla hakikat veya hata bulunduğunu incelemem gerekiyor.

Düşünme ürünlerim arasından bazıları nesnelerin imgeleri gibidir ve ide adı asıl ve sadece bunlara yakışır: bir adam veya bir *khimaira* veya bir melek ya da göğü hatta Tanrı'yı kafamda tasarladığım zaman olduğu gibi. Kimi başka düşünceler de başka biçimlerdedir: istediğim, korktuğum, olumladığım veya yadsıdığım zaman olduğu gibi; bu durumda bir şeyi zihnimin bir eyleminin konusu olarak kavrıyor, fakat ayrıca adı geçen eylemle o şeye başka bir şey ekliyorumdur ki,

4 Descartes burada *kesinliğin* nedenini Tanrı'da arıyor. Bu parça *Yöntem Hakkında Konuşma*'dan alınmadır.

bu tür düşünme ürünlerinden bazılarına istem veya duygulanım, bazılarına da yargı adı verilir.

İmdi, ideler söz konusu olduğunda, bunlar kendiliklerinde ve başka bir şeyle ilişkilendirilmeden ele alındıklarında, sözcüğün esas anlamıyla yanlış olamazlar; zira ister bir keçi ister bir *khimaira* düşünmüş olayım, birini düşünmüş olmam ötekini düşünmüş olmamdan daha az doğru değildir. İstem ya da duygulanımlarda yanlışlık bulunabileceğinden de korkmamak gerektir, zira kötü şeyleri, hatta hiç var olmamış şeyleri istesem bile, bunları istemekte olmam bu yüzden doğruluğundan bir şey yitirmez. Böylece, yanılmamaya ve aldanmamaya özenle dikkat etmem gereken düşünme ürünleri olarak geriye yalnız yargılarım kalıyor. İmdi, bu alanda rastlanabilecek en belli başlı ve en sıradan yanılgı, kafamda bulunan idelerin dışımda bulunan bazı şeylere benzer ya da uygun olduklarına dair yargımdır; zira besbellidir ki, ideleri dışardaki şeylerle ilişkilendirmeksizin sadece düşüncemin bazı kipleri olarak ele alsaydım, bana pek yanılma vesilesi veremezlerdi.

Bu idelerden bazıları benimle birlikte doğmuş, diğer bazıları yabancı olup dışardan gelmiş, bazıları da bizzat benim tarafımdan yaratılıp uydurulmuş gibi görünüyor. Zira genel olarak bir şey, bir hakikat veya bir düşünce olarak adlandırılan şeyin ne olduğunu tasarlayabilme yetisine sahip oluşumu kendi öz doğamdan başka bir şeye borçlu değilim ama şimdi bir gürültü işitiyorsam, güneşi görüyorsam, sıcaklık hissediyorsam, şu ana kadar bunların benim dışımda bulunan bazı şeylerden türediğine hükmetmiş bulunuyorum, nihayet denizkızları, *khimaira*lar ve diğer bütün masal yaratıkları da zihnimin uydurduğu hayali şeyler gibi görünüyor. Fakat belki bu idelerin hepsinin yabancı dediğim dışardan gelen türden veya hepsinin benimle birlikte doğmuş ya da hepsinin benim tarafımdan uydurulmuş olduklarına kendimi inandırmanın yolunu da bulabilirim, zira gerçek kökenlerini henüz keşfetmiş değilim. Şimdi, düşünmemin bu noktasında, yapmam gereken şey, dışımda bulunan nesnelerden gelir gibi görünen idelerle ilgili olarak, beni bunların söz konusu nesnelere

benzer olduklarına inanmaya zorlayan gerekçelerin neler olduğunu incelemek olacaktır.

Bu gerekçelerin birincisi bunun bana doğam tarafından öğretilmiş gibi gelmesi, ikincisiyse bu idelerin benim istememe bağlı olmadıklarını kendi iç deneyimimle biliyor olmamdır; zira bunlar çoğu kez, şimdi olduğu gibi, ben istemeden karşıma çıkıyorlar; sıcaklığı istesem de istemesem de duyuyorum ve bu yüzden sıcaklık duyusunun ya da idesinin içimde benden başka ve ayrı bir şey, yani dibinde oturduğum ateşin sıcaklığı, tarafından meydana getirildiğine inanıyorum. Ve böylece, dışardaki bu yabancı şeyin bana başka hiçbir şey değil de kendi benzerini gönderip zihnime işlediği yargısına varmaktan daha akla yakın gelen bir yol göremiyorum.

Şimdi de bu gerekçelerin yeterince kuvvetli ve inandırıcı olup olmadıklarını görmem gerekiyor. Bunun bana doğam tarafından öğretilmiş gibi geldiğini söylerken, kullandığım doğa sözcüğüyle, bunun doğruluğunu bana bildiren bir doğal aydınlanmayı değil, beni buna inanmaya yönelten belli bir eğilimi kastediyorum. Bu iki ifade biçimi arasında çok fark vardır; zira doğal aydınlanmanın -biraz önce kuşku duyuşumdan var olduğum sonucunu çıkarabileceğimi gösterdiği gibi- bana doğru olduğunu gösterdiği hiçbir şeyi kuşku konusu yapamam; çünkü bende bu doğal ışıktan başka, onunla aynı derecede güvenebileceğim hiçbir doğruyu yanlıştan ayırma yetisi veya gücü yoktur ki onun bana doğru diye gösterdiği şeyin öyle olmadığını öğretebilsin. Fakat yine bana doğalmış gibi gelen eğilimlere gelince iş değişir; iyi ve kötü eylemler arasında seçim yapmak söz konusu olduğunda, bu eğilimlerin beni iyiliğe olduğu kadar kötülüğe de yönlendirdiklerini sık sık görmüşümdür; bu yüzden onları doğru ve yanlışla ilgili konularda izlemek için de herhangi bir gerekçem yoktur. Söz konusu idelerin, benim istememe bağlı olmadıkları için dışardan gelmiş olabilecekleri şeklindeki diğer gerekçeye gelince, onu da inandırıcı bulmuyorum. Zira tıpkı az önce bahsettiğim bu eğilimlerin benim içimde, benim istememle her zaman uyuşmadıkları halde,

mevcut olmaları gibi, belki de bende adı geçen ideleri dışardan bir şeyin yardımı olmadan meydana getirebilecek ama henüz bilmediğim başka bir yeti veya güç de vardır; nitekim uyurken, şimdiye dek, bana bunlar hep zihnimde temsil ettikleri şeylerin yardımı olmaksızın oluşuyorlarmış gibi gelmiştir. Nihayet, o dış nesneler tarafından meydana getirildikleri fikrine katılsam bile, bundan zorunlu olarak onlara benzemeleri gerektiği sonucu çıkmaz. Aksine, nesne ile idesi arasında büyük bir fark olduğunu birçok örnekte ve sık sık görmüşümdür; örneğin zihnimde biribirinden çok farklı iki güneş kavramı buluyorum; biri kaynağını duyulardan alıyor ve yukarda dışardan gelenler dediğim türe konması gerekiyor, bu kavrama göre güneş bana pek küçük görünüyor; öteki, gökbilimsel nedenlere, yani benimle birlikte doğmuş bazı kesin ilkelere dayanıyor ya da sonunda herhangi bir şekilde benim tarafımdan yaratılmış bulunuyor, buna göreyse bana bütün yerküreden defalarca büyük görünüyor. Elbette güneş hakkında kafamda oluşan bu iki idenin ikisi de aynı güneşe benziyor olamaz, akıl da beni ikna ediyor ki, dolaysız olarak güneşin görünüşünden türeyen kavram, ondan en farklı olandır.

Bütün bunlar bana, şu ana kadar, dışımda benden ayrı ve farklı şeylerin mevcut olduğuna ve bunların duyu organlarım aracılığıyla veya başka herhangi bir yolla bana kendi ide veya imgelerini gönderdiklerine ve suretlerini zihnime nakşettiklerine inanmışsam, bunu iyi düşünülüp taşınılmış kesin bir yargıya değil, kör ve aşırı cüretkar bir itkiye uyarak yapmış olduğumu yeterince bildiriyor.

Fakat zihnimde ideleri bulunan şeyler arasında benim dışımda mevcut olanların da bulunup bulunmadığını araştırmak için başka bir yol daha önüme çıkıyor.

O da şu: Söz konusu ideler sadece birtakım düşünme biçimleri olma özellikleriyle ele alınırsa, aralarında hiçbir ayrılık veya eşitsizlik göremem, hepsi de aynı şekilde benden türemiş görünürler ama onları ayrı ayrı şeyleri temsil eden imgeler olarak düşünürsem, biribirlerinden çok farklı olacakları da açıktır. Gerçekten de tözleri temsil

edenlerin, yalnızca kipleri veya ilinekleri temsil edenlere göre, mutlaka bir fazlalığı vardır ve, deyim yerindeyse, onlardan daha çok nesnel gerçeklik içerirler, yani gösterim yoluyla daha yüksek bir varlık veya yetkinlik derecesinden pay alırlar. Dahası, egemen, sonsuz, sınırsız, değişmez, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, dışındaki her şeyin evrensel yaratıcısı bir Tanrı tasarlamamı sağlayan kavram da, elbette sınırlı şeyleri zihnimde temsil eden idelere oranla çok daha fazla nesnel gerçeklik içerecektir.

Şimdi, doğal aydınlanmayla açıkça görülen, etkin ve tümel nedende de en az sonucunda olduğu kadar gerçeklik bulunması gerektiğidir, zira sonuç gerçekliğini nedeninden başka nereden alabilir? Ve nedenin kendisinin gerçekliği yoksa bunu ona nasıl aktarabilir? Buradan da yalnız yokluğun hiçbir şey vücuda getiremeyeceği değil, aynı zamanda yetkin olanın, yani daha çok gerçeklik içerenin, daha az yetkin olanın bir devamı veya bağımlısı olamayacağı sonucu çıkar; bu hakikat yalnız filozofların etkin veya "biçimsel" dedikleri türden gerçekliğe sahip sonuçlarda değil, sadece onların "nesnel" diye niteledikleri gerçekliğin gözönüne alındığı idelerde de açık ve seçiktir.

Örneğin, henüz hiç var olmamış bir taş, taşın bileşimine giren her şeye biçimsellik veya yetkinlikle sahip olan, yani taştaki aynı özellikleri ya da daha yetkinlerini içeren bir şey tarafından vücuda getirilmedikçe, şimdi kendiliğinden var olmaya başlayamaz; sıcaklık da, daha önce ondan yoksun olan bir nesnede, en azından kendisi kadar yetkin bir düzen, derece veya türe ait bir neden işe karışmaksızın meydana getirilemez, diğer konularda da durum böyledir; fakat dahası da var: sıcaklık veya taş kavramı da, en azından sıcaklıkta veya taşta bulunduğunu düşündüğüm kadar gerçeklik içeren bir neden tarafından oraya konmamışsa, zihnimde mevcut olamaz; zira bu sebep benim düşünceme etkin veya biçimsel gerçekliğinden hiçbir şey aktarmasa bile, bundan dolayı onun daha az gerçek olduğu düşünülmemeli, fakat, her ide zihnin bir eseri olduğundan, doğası gereği, sadece bir türünü oluşturduğu - yani bir düşünme biçimi olduğu - dü-

şünce veya zihinden aldığından başka hiçbir biçimsel gerçeklik istemeyecek nitelikte olduğu bilinmelidir.[5] İmdi, bir idenin başkasını değil de böyle bir nesnel gerçekliği içermesi için, kuşkusuz bunu, içinde en az söz konusu idenin taşıdığı nesnel gerçeklik kadar biçimsel gerçeklik bulunan bir nedenden alması gerekir; zira bir idede nedeninde bulunmayan bir şeyin mevcut olduğunu varsayarsak, bunu ancak hiçlikten almış olması gerekecektir. Fakat bir şeyin nesnel olarak ya da kavramıyla zihnimizde temsil edilerek edindiği bu var olma biçimi ne denli eksikli olursa olsun, yine de bu var olma biçimi veya tarzının bir hiç olduğu, dolayısıyla söz konusu idenin kaynağını hiçlikte aldığı söylenemez.

Bundan başka, idelerimde bulunduğunu düşündüğüm gerçekliğin sadece nesnel olmasına bakarak, aynı gerçekliğin o idenin nedenlerinde biçimsel veya etkin olarak mevcut olmasının gerekmediği, oralarda da nesnel olarak bulunmasının yeterli olduğu sanısına da kapılmamalıyım; zira bu nesnel olarak varoluş tarzı nasıl idelere doğaları gereği aitse, aynı şekilde biçimsel olarak varoluş tarzı da onların nedenlerine (en azından birincil ve belli başlı nedenlerine) doğaları gereği aittir. Bir idenin başka bir ide doğurması söz konusu olsa da, bu süreç sonsuz değildir; eninde sonunda, nedeni -bu idelerde nesnel olarak veya temsil yoluyla rastlanan bütün gerçeklik veya yetkinliğin biçimsel olarak içerildiği- bir tür asıl gibi olan, bir birincil ideye gelip dayanmak zorunda kalınır. Böylelikle doğal ışık da kavramların içimdeki birtakım resimler veya tablolar gibi olduğunu; ayrıca, bu resimlerin kolayca kendilerine kaynaklık eden şeylerdeki yetkinliğin altına düşebildiklerini ama asla onlardakinden daha büyük veya daha yetkin herhangi bir şey içeremediklerini bana açıkça bildirir.

Bütün bunları ne denli uzun uzadıya ve özenle irdelersem, doğru olduklarını da o denli açıklık ve seçiklikle bildiğimi görüyorum.

5 Ruhun gerçek edimi olarak zihin, kavramı açıklamaya yeter; gösterdiği nesnenin işe katılmasına gerek yoktur.

Fakat bundan ne sonuç çıkaracağım? Şunu: İdelerimden birinin nesnel gerçeklik veya yetkinliği, ne biçimsel ne de üstün derecede bende bulunmadığını açıkça bildiğim bir gerçeklikse, dolayısıyla da idenin nedeni ben olamıyorsam, bundan zorunlu olarak dünyada yalnız olmadığım ve bu idenin nedeni olan başka bir şeyin de var olduğu fikrine varılır. Oysa bende böyle bir ide bulunmasaydı, elimde kendimden başka herhangi bir şeyin varlığına beni kesinlikle inandıracak hiçbir kanıt olmazdı, zira böyle kanıtları titizlikle araştırmama karşın şimdiye kadar başkasını bulamamıştım.

İmdi, bendeki bütün ideler içinden, zihnimde kendimi temsil eden -ve burada anlaşılmasında hiçbir güçlük bulunmayan- ide dışında, biri bir Tanrı'yı, diğer bazıları cisimli ve cansız şeyleri, kimileri melekleri, kimileri hayvanları, nihayet kimileri de bana benzeyen insanları gösteriyorlar.

Fakat diğer insanları, hayvanları ya da melekleri temsil eden idelerle ilgili olarak bunların cisimli şeyler ve Tanrı idelerinin karışımından oluşabileceklerini -benim dışımda dünyada hiçbir başka insan, hiçbir hayvan veya hiçbir melek var olmasa bile- kolayca tasarlayabiliyorum. Cisimli şeylerle ilgili olarak da, bunlarda benden gelmiş görünmeyecek kadar büyük veya yetkin hiçbir şey göremiyorum; zira onlara daha yakından baktığımda ve onları dün balmumu idesini incelediğim gibi incelediğimde, onlarda açık ve seçik olarak kavrayabildiğim pek az şey bulunduğunu görüyorum; yani büyüklük ya da boyuna, enine ve derinliğine yer kaplama, bu yer kaplamanın sınırlanmasından çıkan şekil, çeşitli şekillerdeki cisimlerin aralarında korudukları durum, hareket ya da bu durumun değişmesi gibi şeyler; bunlara töz, süre ve sayı da eklenebilir. Işık, renkler, kokular, tatlar, sıcak, soğuk ve dokunma duyusunun alanına giren diğer nitelikler gibi şeylere gelince, bunlar zihnimde o kadar karanlık ve karmaşa içinde bulunuyorlar ki, doğru veya yanlış olup olmadıklarını, yani zihnimdeki bu niteliklere ait idelerin sahiden gerçek birşeylerin ideleri mi, yoksa var olamayacak düşsel şeylerin bendeki imgeleri mi olduk-

larını, bile bilemiyorum. Zira her ne kadar sahici ve biçimsel yanlışlığa ancak yargılarda rastlanabileceğine yukarda dikkat çekmişsem de, idelerde de, örneğin hiçbir şeyi bir şeymiş gibi gösterdikleri zaman, pekala belli bir maddesel yanlışlık bulunabilir.

Örneğin, soğuk ve sıcak hakkında edindiğim ideler o denli az açık - seçik ki, bana soğuğun sadece sıcaktan yoksunluk mu, yoksa sıcağın sadece soğuktan yoksunluk mu olduğunu ya da her ikisinin de gerçek nitelikler olup olmadıklarını bildiremiyorlar. Zira, ideler imge gibi şeyler olduklarından, aralarında bize bir şeyi temsil etmez gibi görüneni olamayacağına göre, soğuğun sadece sıcaklıktan yoksunluk olduğunu söylemek doğruysa da, bana onu gerçek ve olumlu bir şey gibi temsil eden ideye yanlış demek yersiz olmayacaktır; diğerleri için de durum böyledir. Aslına bakılırsa, onlara kendimden başka bir yaratıcı yüklemem de gerekli değildir, zira eğer yanlışsalar, yani var olmayan şeyleri temsil ediyorlarsa, doğal ışık bana onların hiçlikten türediklerini, yani benim yaradılışımda bir eksiklik bulunduğu, doğam yetkin olmadığı için zihnimde bulunduklarını gösterir; buna karşılık doğruysalar, anlığıma pek az -temsil edilen şeyi hiçlikten ayırt etmemi sağlamayacak kadar az- gerçeklik sunduklarından, bunların yaratıcısının ben olamamam için doğrusu bir sebep göremem.

Cisimli şeyler hakkında zihnimde bulunan açık ve seçik idelere gelince, aralarında kendim hakkında sahip olduğum ideden çıkarılmış olabileceğimi sandığım, töz, süre, sayı ve buna benzer diğer ideler gibi bazı ideler var. Zira, taşın bir töz, yani kendiliğinden var olabilecek bir şey olduğunu ve kendimin de bir töz olduğumu düşündüğümde, kendimin yer kaplamayan ve sadece düşünen bir şey, taşın ise aksine yer kaplayan ama düşünmeyen bir şey olduğunu, dolayısıyla da bu iki tasarım arasında kayda değer bir fark bulunduğunu pekala kavrıyorsam da, her ikisi de tözleri temsil ediyor olmaları konusunda uyuşur görünmektedirler. Aynı şekilde, şimdi var olduğumu ve bundan başka eskiden de var olmuş olduğumu hatırladığımı ve

sayılarını bildiğim birçok farklı şeyi tasarladığımı düşündüğümde de, kendi zihnimde -daha sonra istediğim her şeye aktarabileceğim- süre ve sayı idelerini edinebiliyorum. Cisimli şeylerin idelerinin bileşimine giren yayılım, şekil, durum ve hareket gibi diğer niteliklere gelince, gerçi bunlar bende biçimsel olarak yoktur; ancak, sadece tözün bazı kipleri olduklarından ve ben de bir töz olduğumdan, yine de bende en üst derecede içerilmiş oldukları düşünülebilir.

Dolayısıyla, içinde benden gelmiş olamayacak bir şey bulunup bulunmadığının irdelenmesi gereken tek ide olarak Tanrı idesi kalıyor.

Tanrı adıyla sınırsız, ebedi, değişmez, bağımsız, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, eylemiyle kendimin ve diğer bütün var olan şeylerin (böyle şeylerin olduğu doğruysa) yaratıldığı ve meydana getirildiği bir tözü kastediyorum. İmdi, bu olumlu nitelikler o denli büyük ve üstün derecede ki, onları ne kadar dikkatle irdelersem, zihnimdeki onlara ait idelerin kaynaklarını sadece benden almış olabileceklerine o kadar az inanıyorum. Dolayısıyla, daha önceki bütün dediklerimden zorunlu olarak Tanrı'nın var olduğu sonucunu çıkarmak gerekiyor; zira kendim de bir töz olduğum için töz idesi bende aslen var olsa da, sonlu bir varlık olan ben, gerçekten sonsuz bir töz tarafından zihnime konmuş olmasaydı, sonsuz bir töz idesini edinemezdim.

Sonsuzluğu doğru bir ideyle değil -durağanlığı ve karanlığı hareketin ve ışığın yadsınmasıyla anladığım gibi- sadece sonluluğun yadsınmasıyla tasarladığımı da düşünmemeliyim, çünkü tam tersine sonsuz tözde sonlu tözdekinden daha fazla gerçeklik bulunduğunu, bu yüzden de bende bir şekilde sonluluktan önce sonsuzluk, başka deyişle kendimden önce Tanrı, idesinin var olduğunu açıkça görüyorum; zira eğer bende -onunla kıyaslayarak kendi doğamın eksiklik ve kusurlarını bileceğim- kendiminkinden daha yetkin bir varlık idesi mevcut olmasaydı, kuşku ve arzu duyduğumun, yani bende bir şeylerin eksik olduğunun ve yetkin olmadığımın, bilincine varmam nasıl olanaklı olabilirdi?

Bu Tanrı idesinin belki de maddesel olarak yanlış olduğu, dolayısıyla benim onu hiçlikten edinmiş olabileceğim, yani -az önce sıcaklık, soğukluk ve buna benzer ideler hakkında dediğim gibi- eksikli ve kusurlu olduğum için bende bulunabileceği de söylenemez; zira tam tersine, bu ide son derece açık ve seçik olduğu ve diğer bütün idelerden daha çok nesnel gerçeklik içerdiği için, kendiliğinden ondan daha doğru, yanılgı ve yanlışlığından daha az kuşkulanılabilecek başka ide yoktur.

Bu en üst derecede yetkin ve sonsuz bir Varlık idesinin kesinlikle doğru olduğunu söylüyorum, zira, olur a, böyle bir varlığın mevcut olmadığı varsayılsa bile, idesinin bana, az önce soğuk idesi hakkında söylediğim gibi, hiçbir gerçek şey göstermediği düşünülemez. Ayrıca son derece açık ve seçiktir de, çünkü zihnimin gerçeklik ve doğruluk hakkında açık-seçik olarak tasarlayabildiği ve içinde az çok yetkinlik bulunan her şey, bütünüyle bu idede içerilmiştir. Sonsuzluğu anlayamıyor olsam ve Tanrı'da bunun gibi anlayamayacağım, hatta belki düşüncemle erişemeyeceğim sonsuz sayıda nitelikler bulunsa da, bu söylediğim doğruluğundan bir şey yitirmez, çünkü benim gibi sonlu ve sınırlı biri tarafından anlaşılamamak sonsuzluğun doğası gereğidir. Bu idenin zihnimdeki tüm ideler içinde en doğru, en açık ve en seçiği olması için, bu noktayı iyi anlamam, ayrıca açıkça tasarlayabildiğim ve az çok yetkinlik içerdiklerini bildiğim bütün şeylerin, belki de bilmediğim daha pek çok şeyin Tanrı'da biçimsel olarak ve en üst derecede var olduğu yargısına varmam yeterlidir.

Ama belki ben zannettiğimden daha fazla bir şeyimdir ve bir Tanrı'nın doğasına yüklediğim bütün yetkinlikler, bir şekilde, henüz ortaya çıkıp eylemleriyle kendilerini göstermemekle birlikte, bende olanak halinde vardırlar. Nitekim şimdiden bilgimin yavaş yavaş artıp yetkinleştiğini deneyimle biliyorum ve bu artışın böyle sonsuza dek sürmesine engel olabilecek hiçbir şey görmediğim gibi, bilgim böyle artıp yetkinleşince, niçin onun sayesinde Tanrı'nın doğasına ait

diğer bütün yetkinlikleri de edinemeyeyim, nihayet bendeki bu yetkinlikleri edinme gücü -elbette şimdi bende bulunduğu doğruysa- niçin onların idelerini da meydana getiremesin diyorum? Fakat biraz daha yakından bakınca bunun olamayacağını görüyorum, zira, ilk olarak, bilgimin her gün yeni yetkinlik derecelerine eriştiği ve doğamda henüz etkinlik olarak kendini göstermemiş olanak halinde birçok şey bulunduğu doğru olsa bile, bütün bu üstünlükler hiçbir şekilde Tanrısal Varlık idemdekilere dahil edilemez ve onlarla karşılaştırılabilir değildirler, çünkü orada hiçbir şey yalnız olanak halinde değil, her şey etkinlik ve etki halindedir. Kaldı ki, bilgimin azar azar artması ve adım adım çoğalması zaten onun eksik ve kusurlu olduğunun kesin ve yanılmaz kanıtı değil midir? Dahası, bilgim gittikçe artmakta olsa bile, daha büyük bir artış elde edemeyecek kadar yüksek bir yetkinlik derecesine asla varamayacağına göre, şu anda da sonsuz olamayacağını kavramamazlık edemiyorum. Ama Tanrı'yı, etkinlik olarak sahip olduğu en yüce yetkinliğe hiçbir şey eklenemeyecek kadar yüksek bir derecede sonsuz olarak tasarlıyorum. Nihayet, bir idenin nesnel varlığının -aslında bir hiç olan- sadece olanak olarak mevcut bir varlık tarafından değil, ancak biçimsel ve etkin bir varlık tarafından oluşturulabileceğini de pek iyi anlıyorum.

Elbette bütün bu söylediklerimde, sorunu dikkat ve özenle irdelemek isteyecekler için, doğal ışıkla kolayca bilinemeyecek hiçbir şey görmüyorum ama dikkatimi biraz gevşetirsem, duyulur şeylerin imgeleriyle görüşü bulanan ve algısı körelen ruhum, sahip olduğum kendimden daha yetkin bir varlık idesinin niçin zorunlu olarak zihnime gerçekten de benden daha yetkin bir varlık tarafından konmuş olması gerektiğini kolayca hatırlamıyor. Bu nedenle, burada bu sorunu atlayıp Tanrı var olmadığı takdirde bu ideye sahip olan benim var olup olamayacağımı irdelemek istiyorum.

Ve soruyorum: O zaman varlığımı kime borçlu olurdum? Belki kendime veya ana-babama ya da Tanrı'dan daha az yetkin herhangi başka bir nedene; zira ondan daha yetkin, hatta ona eşit hiçbir şey

düşünülemez. İmdi, eğer ben diğer bütün varlıklardan bağımsız ve kendi varlığımın nedeni olsaydım, hiçbir şeyden kuşku, hiçbir şeye de arzu duymazdım; kısacası yetkinlikçe hiçbir eksiğim olmazdı, çünkü zihnimde idesi bulunan bütün yetkinlikleri kendime vermiş olurdum; böylece de Tanrı olurdum. Bende eksik olan şeyleri edinmenin zaten sahip olduklarımı edinmekten daha güç olduğunu da düşünmemeliyim; zira, tam tersine, benim gibi düşünen bir şeyin veya tözün yokluktan çıkışının, bilmediğim -ve aslında o tözün ilineklerinden ibaret olan- birtakım şeylerin idesinin ve bilgisinin edinilmesinden çok daha güç olmuş olduğu kesindir; o sözünü ettiğim fazlalığı da kendime vermiş olsaydım, yani kendi kendimin yaratıcısı olsaydım, hiç olmazsa daha kolay elde edilebilecek şeyleri de, yani doğam gereği yoksun bulunduğum pek çok bilgiyi de, kendime almamazlık etmezdim; hatta Tanrı kavramında içerilmiş gördüğüm şeylerin hiçbirini kendimden esirgemezdim, çünkü bunların içinde yapılması veya edinilmesi bana daha zor gelecek bir tane bile olmazdı; ayrıca, eğer içlerinde bana daha zor gelen biri olsaydı, (sahip olduğum diğer bütün şeyleri kendime borçlu olduğum varsayımıyla) bu, o konuda gücümün sınırlı olduğunu gördüğüm için olurdu.

Belki her zaman şimdi olduğum gibi olduğumu varsaymam olanaklı olsa da, bu yüzden yukardaki uslamlamanın sağlamlığını kabulden kaçınamam ve varlığımın nedeninin Tanrı olmasının zorunlu olduğunu tanımamazlık edemem. Zira bütün ömrüm hiçbir şekilde biribirlerine bağlı olmayan sonsuz sayıda parçacıklara bölünebilir; böylece, biraz önce var oluşumdan şimdi de var olmam gerektiği sonucu çıkmaz, meğer ki şu anda da bir sebep beni meydana getirsin, adeta yeni baştan yaratsın, yani beni korusun. Nitekim zamanın doğasını dikkatle irdeleyecek herkes için apaçıktır ki, bir töz, süresinin bütün anlarında olduğu gibi korunmak için, henüz yokken var edilmesinin veya yeni baştan yaratılmasının gerektirdiği aynı kudret ve aynı eyleme muhtaçtır; öyle ki, koruma ve yaratmanın olgularda değil ancak bizim düşünme tarzımızda ayrı olaylar oldukları, doğal ışı-

ğın bize açıkça gösterdiği bir şeydir. Demek ki ancak şimdi kendimi sorgulamam ve şu anda var olan kendimin bir an sonra da var olmasını sağlamakta kullanabileceğim herhangi bir güç veya kudretin bende bulunup bulunmadığını öğrenmek için zihnime danışmam gerekiyor; zira, madem ki düşünen bir şeyden başka bir şey değilim (ya da madem ki buraya kadar sadece varlığımın bu kısmı söz konusu olageldi), eğer bende böyle bir güç ve kudret olsaydı, elbette onu düşünebilmem ve bilgisini edinebilmem gerekirdi; fakat içimde hiç böyle bir güç hissetmiyorum, böylelikle de kendimden ayrı bir varlığa bağlı olduğumu kesinlikle biliyorum.

Ama belki de bağlı olduğum bu varlık Tanrı değildir ve ben ya ana-babamın ya da Tanrı'dan daha az yetkin birtakım başka nedenlerin edimiyle dünyaya gelmişimdir.

Usa yatkın olmaktan uzak bir görüş; böyle bir şey olamaz, çünkü daha önce belirttiğim gibi, nedende de en az sonucundaki kadar gerçeklik bulunması gerektiği besbellidir, dolayısıyla da, ben düşünen ve zihninde bir Tanrı idesi taşıyan bir şey olduğuma göre, varlığımın nedeni ne olursa olsun, onun da aynı şekilde düşünen bir şey olduğunu ve benim Tanrı'ya yüklediğim tüm yetkinlikleri içerdiğini itiraf etmek zorunlu olur. Sonra bu kez, bu nedenin kökenini ve varlığını kendinden mi yoksa başka bir nedenden mi aldığı araştırılabilir. Eğer kendinden alıyorsa, yukarda öne sürdüğüm gerekçelerle bu nedenin Tanrı olduğu sonucuna varılır, zira kendiliğinden var olma yetisine sahip olduğuna göre, içinde idelerini taşıdığı, yani benim Tanrı'da bulunduğunu düşündüğüm, tüm yetkinlikleri etkin olarak içerme gücüne de sahip olmalıdır. Ama varlığını kendinden başka bir nedene borçluysa, aynı gerekçeyle bu kez de bu ikinci nedenin kendinden mi yoksa başka bir nedenden mi var olduğu sorulacak, böylece basamaktan basamağa son bir nedene varılacaktır ki, o da Tanrı olacaktır. Burada beni vaktiyle dünyaya getiren nedenden çok, şimdi varlığımı koruyan neden söz konusu olduğuna göre, bu çizgide böyle sonsuza dek gidilemeyeceği de gayet açıktır.

Benim meydana gelişimde birden çok nedenin birlikte rol oynadığı; Tanrı'ya yüklediğim yetkinliklerden birinin idesini bunların birinden, diğer birinin idesini da başka birinden aldığım, aslında bütün bu yetkinliklerin evrende çeşitli yerlerde bulundukları; fakat bunlara hep birlikte ve toplu olarak bir tek yerde -ki zaten o yer Tanrı olurdu- rastlanmadığı da varsayılamaz; zira tam tersine, Tanrı'daki bütün özelliklerin birliği, yalınlığı ve biribirlerinden ayrılmazlığı, onda olduğunu kavradığım yetkinliklerin başlıcalarından biridir; ayrıca Tanrı'nın tüm yetkinliklerinin birliğine dair bu ide de zihnime hiçbir neden tarafından konmuş olamaz ki öteki yetkinliklerin idelerini de ondan almış olmayayım; zira bu neden, aynı zamanda ayrı ayrı ne olduklarını bilmemi ve hepsini bir şekilde tanımamı sağlamaksızın, onları hep birlikte ve topluca anlamamı sağlayamazdı.

Son olarak, görünüşe göre doğumumu borçlu olduğum ana-babama gelince... Bu konuda bütün söylediklerim doğru bile olsa, bunlar şu anda varlığımı sürdüren, hatta beni düşünen bir şey olarak var etmiş olanın onlar olduğunu doğrulamaz, çünkü onların beni dünyaya getirdiklerine inanma alışkanlığıma temel olan bedensel eylem ile böyle bir tözün meydana getirilmesi arasında hiçbir ilişki yoktur. Onların doğuşuma yaptıkları katkı, olsa olsa şimdiye kadar benim, yani ruhumun -ki artık sadece onu tüm kendim sayıyorum- içinde saklı olduğu maddeye belli bazı eğilim ve olanaklar koymuş olmalarıdır; dolayısıyla, burada onlarla ilgili hiçbir güçlük ortaya çıkamaz; fakat, benim var oluşumla ve içimde en yüksek derecede yetkin bir varlık, yani Tanrı idesinin bulunmasıyla, Tanrı'nın varlığının çok açık biçimde kanıtlandığı sonucuna varmak zorunlu olur.

Şimdi geriye bu ideyi nasıl edinmiş olduğumu irdelemek kalıyor. Onu duyularımla elde etmedim ve duyulur şeyler dış duyu organlarının önüne çıktıkları veya çıkar göründükleri zaman, bu şeylerin idelerinin normal olarak yaptığı gibi, kendini bana asla beklentime karşın dayatmadı; benim zihnimin bir ürünü veya uydurması da değil, çünkü ona bir şey eklemek veya ondan bir şey eksiltmek benim

gücüm dahilinde değil; dolayısıyla, bu idenin, tıpkı kendi benliğime ait idem gibi, yaratıldığım anda benimle birlikte doğmuş olduğunu söylemekten başka yapacak şey kalmıyor.

Sahiden de Tanrı'nın beni yaratırken, ustanın damgasını eserine vurması gibi, içime bu ideyi koymuş olması garip bulunmamalıdır. Bu damganın söz konusu eserden farklı bir şey olması da zorunlu değildir; fakat sadece Tanrı'nın beni yaratmış olmasına bakarak bile, onun beni bir şekilde kendi suretinde ve kendine benzer yaratmış olduğuna, benim de Tanrı idesinin içerilmiş bulunduğu bu benzerliği, kendimi kavramamı sağlayan aynı yetiyle kavradığıma inanılabilir; başka deyişle, düşüncemi kendime yönelttiğim zaman, eksikli, kusurlu, başkasına bağlı, durmadan kendimden daha iyi ve daha yüksek bir şeye özlem duyan ve ardılan bir şey olduğumu bilmekle kalmıyorum; aynı zamanda bağlı olduğum o şeyin özlem duyduğum ve bende sadece ideleri bulunan bütün o büyük niteliklere, hem de yalnız tanımlanmamış ve gizilgüç olarak değil, gerçek, eylemsel ve sonsuz olarak, sahip olduğunu, böylece Tanrı olduğunu da bilmiş oluyorum.

Burada Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için kullandığım savın bütün kuvveti, Tanrı gerçekten var olmasaydı benim doğamın da şimdi olduğu şey olamayacağını, yani bende bir Tanrı fikri veya idesinin bulunamayacağını, kabul edişimden ibarettir: Şu bende idesi olan, yani zihnimizin sönük bir idesini edinebilse de anlayamadığı, hiçbir kusura bağlı olmayan, az çok eksiklik akla getiren hiçbir şey de içermeyen Tanrı'dan söz ediyorum; bu niteliklerden onun aldatıcı olamayacağı da açıkça anlaşılır, çünkü doğal ışık bize aldatıcılığın mutlaka bir kusura bağlı olduğunu öğretir.

Fakat bunu daha büyük bir dikkat ve özenle incelemeye ve buradan derlenebilecek başka hakikatleri ele almaya geçmeden önce, biraz durup, hiç olmazsa gözleri kamaşmış durumdaki ruhumun gücünün elverdiğince, bu mutlak yetkin Tanrı'nın seyrine dalmak, harika niteliklerini serbestçe ve rahatça ölçüp tartmak, bu sonsuz ışığın

eşsiz güzelliğine hayran olmak ve tapmak yerinde olur gibime geliyor. Zira, imanın bize öbür dünyadaki en yüce mutluluğun Tann'nın görkemini seyretmekten ibaret olduğunu öğretmesi gibi, böyle bir meditasyonla da, öbürüyle karşılaştırılamayacak kadar yetkinlikten yoksun da olsa, bu dünyada hissedebileceğimiz en büyük zevk ve memnunluğu şimdiden yaşayabiliriz.

DÖRDÜNCÜ MEDİTASYON

Doğru ve yanlış hakkında

Şu geçtiğimiz günlerde zihnimi duyulardan koparmağa kendimi o denli alıştırdım ve cisimli nesnelere ilişkin kesinlikle bilinebilecek pek az şey, insan ruhuna ilişkin bildiğimiz çok daha fazla şey ve bizzat Tanrı hakkındaysa bilinen daha da fazla şey bulunduğunu o denli doğrulukla farkettim ki, şimdi artık düşüncemi duyulabilir ya da imgesi edinilebilir şeylerden döndürüp her türlü maddeden sıyrılmış oldukları için salt ve katışıksız anlaşılabilir olan şeylere yöneltmek benim için pek kolay olacaktır.

Bendeki insan ruhu idesi -uzunluk, genişlik ve derinlikçe yayılımı olmayan ve cisme ait hiçbir nitelikten pay almayan, düşünen bir şey- elbette her türlü cisimli nesne idesinden karşılaştırılamaz derecede daha açık-seçiktir. Kuşku duyduğumu, yani eksikli ve bağımlı bir şey olduğumu aklımdan geçirirken de, eksiksiz ve bağımsız bir varlık -yani Tanrı- idesi de o denli açıklık ve seçiklikle zihnimde beliriyor ve sadece bu idenin bende bulunmasından ya da bu ideye sahip bir varlık olarak kendimin mevcut oluşundan, o denli açık biçimde Tanrı'nın var olduğu ve kendi varlığımın da hayatımın tüm anlarında ona bağlı olduğu sonucunu çıkarıyorum ki, insan zihninin hiçbir şeyi bundan daha büyük bir açıklık ve kesinlikle bilebileceğini sanmıyorum. Ve şimdiden, bizi bütün bilim ve bilgelik hazinelerini içinde toplayan doğru Tanrı'nın seyrinden, evrendeki diğer şeylerin bilgisine götürecek bir yol bulmuşum gibime geliyor.

Zira, en başta biliyorum ki, onun hiçbir zaman beni aldatmasına olanak yoktur, çünkü her sahtecilik ve aldatmada öyle ya da böyle

bir eksiklik, bir kusur bulunur; ayrıca, birini aldatabilmek bir zeka inceliği veya güç belirtisi gibi görünebilse de, aldatmayı istemek ya zayıflık ya da kötücüllük göstergesidir, dolayısıyla da Tanrı'da bulunamaz. Sonra, kendi deneyimlerimden biliyorum ki, bende belli bir yargıda bulunma ya da doğruyu yanlıştan ayırma yetisi vardır ve bunu, bende bulunan ve sahip olduğum diğer bütün şeylerle birlikte, herhalde Tanrı'dan almışımdır; ayrıca, madem ki onun beni aldatmak istemesi olanaksızdır, öyleyse bu yetiyi bana, gerektiği gibi kullandığım takdirde, beni hiçbir zaman yanılgıya düşürmeyecek bir nitelikte verdiği de kesindir.

Bunlardan benim hiçbir zaman yanılmayacağım sonucunu çıkarmak olanaklı görünmeseydi, bu fikirlerin doğruluğuna dair hiçbir kuşku kalmayacaktı: zira eğer bendeki her şey Tanrı'dansa ve o da benim zihnime hiçbir yanılma yetisi koymamışsa, öyle görünür ki ben hiçbir zaman yanılamam. Zaten, kendimi yalnızca Tanrı'dan gelmiş bir varlık olarak gördüğüm ve bütünlüğümle ona döndüğüm zaman, içimde hiçbir yanılgı veya yanlışlık nedeni bulamadığım da bir hakikat; fakat hemen ardından kendime dönünce, deneyimlerim pek çok yanılgıya düşmüş ve düşmekte olduğumu gösteriyor, bunların nedenlerini araştırınca da, düşüncemde sadece gerçek ve pozitif bir Tanrı ya da kusursuz bir üst-varlık idesinin değil -deyim yerindeyse- bir çeşit negatif hiçlik, yani her türlü kusursuzluktan son derece uzak bir şey idesinin ve benim bir bakıma Tanrı ile bu hiçlik arasındaki orta noktada yer aldığım fikrinin de bulunduğunu fark ediyorum; yani üst-varlık ile gayri-varlık arasına o şekilde yerleşmiş durumdayım ki, doğrusu bir üst-Varlığın yaratığı olarak bende yanılgıya götürebilecek hiçbir şeye rastlanmamasına karşılık, kendimi herhangi bir biçimde yokluktan veya gayri-varlıktan pay alan bir şey olarak, yani bizzat o üst-Varlık olmayan ya da birçok şeyden yoksun bir varlık olarak düşünürsem, sayısız eksiklik ve yetersizliklere açık olduğumu, dolayısıyla, yanılırsam bunda şaşılacak bir şey bulmamam gerektiğini görüyorum.

Ve böylece yanılgının, bilinen şekliyle, Tanrı'dan gelen gerçek bir şey olmayıp sadece bir eksiklik olduğunu, dolayısıyla yanılgıya düşmem için Tanrı'nın bana bu amaçla vereceği özel bir yetiye ihtiyacım olmadığını, fakat Tanrı'nın bana vermiş olduğu doğruyu yanlıştan ayırma gücünün bende sonsuz olmaması yüzünden, zaman zaman aldandığımı öğrenmiş oluyorum.

Ama bu da beni henüz tam anlamıyla tatmin etmiyor; zira yanılgı sadece salt bir eksiklik, yani zaten bana verilmesi şart olmayan herhangi bir yetkinliğin yoksunluğu değil, sahip olmam gerekirmiş gibi görünen bir bilgiden yoksunluktur. İmdi, Tanrı'nın doğasını düşünürsek, bana kendi türünde kusursuz olmayan, yani taşıması gereken bir yetkinliği taşımayan bir yeti vermiş olması mümkün gibi görünmüyor, zira eğer sanatçı ne denli uzmansa, elinden çıkan eser de o denli kusursuz oluyorsa, evrenin o en yüce yaratıcısının elinden çıkmış hangi nesneyi düşünebiliriz ki bütün parçalarıyla tastamam ve yetkin olmasın? Tanrı'nın beni asla yanılamayacağım bir yetkinlikte de yaratabileceğine elbette kuşku yoktur; öte yandan, onun her zaman en iyiyi istediği de kuşku götürmez; öyleyse, ara sıra yanılabilmem, hiç yanılamamaktan daha iyi bir şey midir?

Bu sorunu dikkatle ele alınca, aklıma en önce şu düşünce geliyor: Tanrı'nın yaptıklarını niçin yaptığını anlayamazsam buna şaşmamalıyım ve böyle diye onun varlığından kuşkuya düşmem de gerekmez, şu sebepten ki, deneyimle birçok şeyin var olduğunu da görüyorum, Tanrı'nın onları hangi nedenlerle ve nasıl yaratmış olduğunu anlamaya gücüm yetmese de; zira benim doğamın son derece zayıf ve sınırlı, Tanrı'nın doğasınınsa aksine çok geniş, anlaşılmaz ve sonsuz olduğunu önceden bildiğim için, onun kudreti dahilinde nedenleri benim zihnimin kavrayış gücünü aşan pek çok şey bulunduğunu kabul etmek benim için zor olmuyor; bu tek neden bile, eriklerden çıkarsanmasına alışılmış bütün nedenlerin fiziksel ve doğal konularda hiçbir geçerliği bulunmadığına beni inandırmaya yetiyor; zi-

ra haddini bilmezliğe düşmeksizin Tanrı'nın nüfuz edilemez ereklerini araştırmaya, keşfetmeye girişebileceğimi doğrusu düşünemiyorum.

Bundan başka, aklıma bir de şu geliyor: Tanrı'nın eserlerinin yetkin olup olmadığı araştırılıyorsa, yalnızca tek bir yaratığı değil, tüm yaratıkları birlikte, genel olarak, ele almak gerekir; zira dünyada tek başınayken herhangi bir ölçeğe göre belki gayet eksikli görünebilen bir şey, bütün evrenin bir parçası olarak tasarlanınca pekala gayet yetkin de olabilir; gerçi ben, her şeyden kuşkulanmaya niyetleneli beri, kesin olarak yalnız kendimin ve Tanrı'nın varlığını biliyorum ama buna karşın, yine bu Tanrı'nın sonsuz kudretini tanıdığımdan beri - benim, bütün varlıkların evrensel bütününün bir parçası olarak mevcut ve dünyaya konmuş olacağım şekilde - daha başka birçok şeyler de yaratmış ya da en azından yaratabilecek olduğunu da yadsıyamam.

Bunun sonucu olarak, kendime daha yakından bakmaya ve -bende eksiklik bulunduğunun tek tanığı olan- yanılgılarımın neler olduğunu araştırmaya sıra gelince, bunların iki nedenin ortak işleyişine bağlı olduklarını buluyorum: bendeki bilme yetisi ve seçme yetisi ya da özgür yargı yetisi; başka deyişle, anlığım ve onunla birlikte irademi.

Tek başına anlıkla hiçbir şeyi ne olumlayabilir ne de yadsıyabilirim; sadece olumlayabileceğim ya da yadsıyabileceğim şeylerin idelerini zihnimde tasarlarım. İmdi, anlığı tam böyle düşünürsek, onda asla hiçbir yanılgı bulunmadığını söyleyebiliriz, yeter ki yanılgı sözcüğünü de doğru anlamında kullanalım. Belki de dünyada, benim anlığımda hiçbir idesi bulunmayan sayısız şey bulunmasına karşın, anlığım bu idelerden, doğasına ait bir şeyden yoksunmuş gibi yoksun olduğu söylenemez; sadece onlara sahip olmadığı söylenebilir, çünkü gerçekten, Tanrı'nın bana vermiş olduğundan daha geniş ve kapsamlı bir anlık vermesi gerektiğini kanıtlayacak hiçbir neden yoktur; ben onu ne denli bilgili ve becerikli bir sanatçı olarak tasarlar-

sam tasarlayayım, yalnız birkaç eserine koymayı uygun göreceği bütün yetkinlikleri ayrı ayrı her bir eserine de koyması gerektiğini düşünmemeliyim. Ayrıca, Tanrı'nın bana yeterince geniş ve yetkin bir özgür seçim yetisi veya irade vermediğinden de yakınmamalıyım, çünkü gerçekte bu yetinin birtakım sınırlar içine kapatılamayacak kadar geniş ve yetkin olarak kullanıldığını deneyimle biliyorum.

Burada bana özellikle dikkate değer görünen nokta, zihnimdeki bütün öteki öğeler arasında, olduğundan daha büyük ve daha yetkin olabileceğini düşünemeyeceğim kadar büyük ve yetkin bir tane bile olmamasıdır: Zira, örneğin, sahip olduğum tasarlama yetisini ele alacak olursam, çok dar bir alanı kapsadığını ve pek sınırlı olduğunu görürüm, aynı zamanda çok daha geniş, hatta sonsuz bir anlığın idesini de oluştururum; yalnızca zihnimde bu idenin oluşmasından dolayı da, bunun Tanrı'nın doğasına ait olduğunu kolayca bilirim. Aynı şekilde, içimdeki bellek, imgelem veya diğer herhangi bir yetiyi de inceleyecek olsam, bende gayet küçük ve sınırlı olup Tanrı'da çok büyük ve sonsuz olmayan hiçbirine rastlayamam. Bende, daha büyük ve daha geniş olabileceğini aklımın almayacağı kadar büyük ve geniş olduğunu deneyimlerimle bildiğim bir tek yeti vardır: irade ya da özgür seçim yetisi; Tanrı'nın imge veya suretini taşıdığımı bana bildiren de işte bu yetidir.

İmdi, bu yeti Tanrı'da, gerek birlikte bulunduğu ve kendisini daha sağlam ve etkili kılan bilgi ve güç nedeniyle, gerek çok daha fazla şeyi kapsamına alan sonsuz nesnesi nedeniyle, bende olduğundan kıyaslanamayacak kadar büyük olmakla birlikte, onu salt kendinde ve biçimselliği içinde ele alırsam, bana daha büyük görünmüyor. Zira özünde bir şeyi yapabilme veya yapmayabilmemiz, yani aynı şeyi olumlama veya yadsımamız, onun ardına düşme veya ondan kaçmamızdan ibarettir ya da başka bir deyişle, anlığımızın önerdiği şeyleri olumlamak veya yadsımak, aramak veya kaçınmak için üzerimizde hiçbir dış kuvvetin zorlayışını hissetmeden hareket etmemizden ibarettir. Zira özgür olabilmem için, iki karşıt terimden hangisini se-

çersem seçeyim fark etmemesi gerekli değildir; aksine, gerek iyiye ve doğruya orada rastlayacağımı açıkça bildiğimden, gerekse Tanrı zihnimi içerden böyle hazırlamış olduğundan, karşıtlardan birine ne denli eğilim gösterirsem, bu seçimi ve benimsemeyi o denli özgürlükle yapmış olurum. Hiç kuşkusuz ilahi inayet ve doğal bilgiler özgürlüğümü azaltmak şöyle dursun, arttırır ve güçlendirirler bile; öyle ki, hiçbir nedenin ağırlığıyla karşıtlardan birine veya ötekine doğru itilmediğim zaman hissettiğim kayıtsızlık, aslında özgürlüğün en alt derecesidir ve iradede bir yetkinlikten çok bilgilerde bir eksikliği açığa vurur. Çünkü neyin iyi, neyin doğru olduğunu her zaman açıklıkla bilebilseydim, hangi yargıya varmam veya hangi seçimi yapmam gerektiği konusunda akıl yürütme zahmetine katlanmazdım, böylece de asla kayıtsız ve ilgisiz kalmaksızın tamamen özgür olurdum.

Bütün bunlardan şunu anlıyorum ki, yanılgılarımın nedeni ne Tanrı'dan aldığım isteme yetisidir, ne de anlama ve tasarlama yetisi; zira biri kendi türünde çok geniş kapsamlı ve kusursuzdur; ötekine gelince, her şeyin tasarımını Tanrı'nın bana verdiği bu tasarlama gücüyle yaptığıma göre, her tasarladığımı gerektiği gibi tasarladığıma ve burada yanılmamın olanaksız olduğuna kuşku yoktur.

Öyleyse, yanılgılarım nereden doğuyor? Sadece şundan ki, iradenin anlığımdan çok daha geniş ve kapsamlı olması yüzünden onu aynı sınırlar içinde tutamıyorum ve genişleterek anlayamadığım şeyleri de kapsamına sokuyorum; oysa o doğası gereği bu şeylere kayıtsız ve ilgisiz olduğundan kolayca aldanabiliyor ve doğru yerine yanlışı, iyi yerine kötüyü seçebiliyor; böylece ben de yanılıyor ya da günah işliyorum.

Örneğin, şu son günlerde dünyada gerçekten bir şeyin var olup olmadığı konusunu inceleyip sadece bu sorunu incelemekte oluşumdan bile gayet açık biçimde kendimin var olduğum sonucunun çıktığını görünce, bu kadar açık ve net olarak zihnime yansıyan bir şeyin doğru olduğu yargısına varmaktan kendimi alamadım; herhangi bir

dış etmen tarafından buna zorlandığımdan değil, anlığımda beliren büyük bir aydınlığın, irademde de büyük bir aydınlık meydana getirmesinden dolayı; böylece kayıtsızlığımın azalması ölçüsünde çoğalmış bir özgürlükle, buna inanmayı seçtim. Aksine, şimdi yalnızca düşünen bir şey olarak var olduğumu biliyor değilim, bunun yanı sıra zihnimde cisimli doğa hakkında da belli bir fikir var; bu yüzden, içimde olan, daha doğrusu "kendim" olan, bu düşünen doğanın, adı geçen cisimli doğadan farklı bir şey mi olduğu, yoksa ikisinin aynı şey mi oldukları konusunda kuşkularım var ve beni bu iki şıktan birine inandıracak hiçbir neden bilmediğimi varsayıyorum; dolayısıyla herhangi birini olumlamak ya da yadsımak, hatta herhangi bir yargıda bulunmaktan büsbütün kaçınmak, benim kayıtsız kaldığım bir şey.

Bu kayıtsızlık yalnız anlık haklarında hiçbir bilgiye sahip olmadığı şeyleri değil, genel olarak, iradenin konuyu tartıştığı sırada tam bir açıklıkla anlayamadığı bütün diğer şeyleri de kapsıyor; zira beni bir yargıda bulunmaya yönelten kestirimsel nedenler ne denli olası görünürse görünsün, sadece bunların kesin ve kuşku götürmez nedenler değil kestirimler olduğunu bilmem, aksine yargıda bulunmama vesile olmak için yeterlidir. Şu son günlerde bunu, daha önce gayet doğru bulduğum her şeyi, salt herhangi bir şekilde kuşkulanılabileceğini gördüğüm için yanlış sayarken, yeterince deneyime vurmuş oldum. İmdi, bir şeyi zihnimde yeterli açık-seçiklikle tasarlayamadığım için onun hakkında yargıda bulunmaktan kaçınırsam, doğru olanı yaptığım ve aldanmadığım açıkça bellidir ama onu olumlamaya veya yadsımaya karar verirsem, özgür seçim yetimi gerektiği gibi kullanmıyorum demektir ve doğru olmayanı olumlamışsam yanıldığım açıktır; hatta vardığım yargı rastlantı sonucu doğru çıksa bile, yine yanılmamış ve özgür seçim yetimden gerektiği gibi yararlanmış sayılmam; zira doğa yasalarının ışığı bize, anlığın bilmesinin her zaman iradenin karar vermesinden önce gelmesi gerektiğini öğretir.

Yanılgının yapısını oluşturan yoksunluk işte böyle, özgür seçim yetisinin bu kötü kullanımında kendini gösterir. Diyorum ki, bu yoksunluk, benden türediği ölçüde söz konusu işlemde ortaya çıkar, Tanrı'dan almış olduğum yetide, hatta Tanrı'ya bağlı olduğu ölçüde o işlemde bulunmaz; Tanrı'nın bana verdiğinden daha geniş bir anlık ya da daha yetkin bir doğal ışık vermediğinden yakınmak için de hiçbir nedenim olamaz, çünkü birçok şeyi anlayamamak sonlu bir anlığın doğasından, sonlu olmak da yaratılmış bir anlığın doğasındandır; fakat bana vermemiş olduğu başka yetkinlikleri aslında haksız yere benden esirgediğini düşünecek kadar haksız duygulara kapılacak yerde, bana asla hiçbir şey borçlu olmamasına karşın vermiş olduğu tüm o sınırlı yetkinliklerden ötürü Tanrı'ya şükranlarımı sunmam için bütün nedenler vardır.

Bana anlığımdan daha geniş erişimli bir irade verdiğinden yakınmam için de neden yoktur, çünkü, irade yalnızca bir şeyden, sanki bölünmez bir bütünden ibaret olduğundan, öyle görünür ki, doğası, bütünü tahrip etmeden içinden hiçbir parçanın çıkarılamayacağı biçimde tasarlanmıştır; elbette, ne kadar genişse, bana onu vermiş olanın iyiliğine o kadar teşekkür borçluyum.

Son olarak, bu iradenin eylemlerini, yani varırken yanıldığım yargıları, oluşturmakta Tanrı'nın bana yardım etmesinden yakınmaya da hakkım yoktur, çünkü bu eylemler Tanrı'ya bağlı oldukça tamamen doğru ve mutlak surette iyidirler, ayrıca, onları işleyebilmemden dolayı, doğamda işleyememe varsayımına göre daha çok yetkinlik vardır. Hatanın ve günahın biricik biçimsel nedeni olan yoksunluğa gelince, onun Tanrı'dan yana hiçbir yardıma ihtiyacı yoktur, çünkü o bir şey veya bir varlık değildir ve Tanrı'yla arasında neden-sonuç ilişkisi kurulursa, yoksunluk değil, bu sözcüklere Skolastiğin verdiği anlamlara göre, sadece yadsıma olarak adlandırılması gerekir. Zira gerçekten de, anlığıma açık seçik bilgisini koymadığı bazı şeyler hakkında yargıda bulunma ya da bulunmama özgürlüğünü bana vermiş olması Tanrı'da bir yetkinlik noksanlığı değildir; fakat bu özgürlüğü iyi

kullanmayışım ve ancak karanlık ve karışık biçimde kavrayabildiğim şeyler üstüne haddimi bilmezce yargıda bulunuşum, hiç kuşkusuz bende bir yetkinlik noksanlığıdır.

Yine de, özgür ve bilgice sınırlı kalmakla birlikte asla aldanmamamın çaresini bulmanın Tanrı için kolay olduğunu görüyorum; yani, diyorum, örneğin hayatım boyunca üzerinde düşünmek durumunda kalacağım bütün şeylerin açık-seçik bilgisini anlığıma koymuş olsaydı ya da hiçbir şey hakkında açık ve seçik biçimde kavramadan asla yargıda bulunmama kararını belleğime o kadar derin kazımış olsaydı ki, onu asla unutamasaydım. O zaman, kendimi yapyalnız, dünyada bir tek ben varmışım gibi düşününce, görüyorum ki, Tanrı beni asla yanılgıya düşemeyen biri gibi yaratmış olsaydı, olduğumdan çok daha yetkin olabilirdim ama buna dayanarak, evren için, parçalarından bazılarının kusurlu bazılarının da kusurdan arınık olmasının, hepsinin aynı nitelikte olmasına bakarak bir bakıma daha büyük bir yetkinlik sebebi olduğunu da yadsıyamam.

Tanrı'nın beni dünyada var ederken en soylu ve en yetkin şeyler sırasına almak istememiş olmasından yakınmağa da hiç hakkım yoktur; hatta, bana yukarıda andığım -ve üzerinde düşünebileceğim bütün şeylerin açık seçik bilgisine bağlı olan- birinci yoldan asla yanılmamak yetkinliğini vermemekle birlikte, hiç olmazsa -doğruluğunu açık seçik bilmediğim şeyler hakkında asla yargıda bulunmama kararına sımsıkı bağlı kalmaktan ibaret olan- ikinci yolu elimde bırakmış olmasından ötürü memnun bile olsam gerektir; zira zihnimi sürekli olarak aynı düşünceye bağlı tutamamak gibi bir zaafım olduğunu deneyimlerimle bilmeme karşın, dikkatli ve sık sık tekrarlanan bir meditasyonla bu düşünceyi belleğime o kadar sağlamca nakşedebilirim ki, her ihtiyaç duyduğumda mutlaka hatırlayabilir, böylece de hiçbir zaman yanılmamak alışkanlığını edinebilirim; insanın en büyük ve en belli başlı yetkinliği de bundan ibaret olduğuna göre, yanılgı ve yanlışlığın nedenini ortaya çıkardığım bu Meditasyon'la az şey kazanmadığım kanısındayım.

Kuşkusuz yanılma için bu açıkladığımdan başka gerekçe yoktur; zira her ne zaman irademi, ancak anlığım tarafından açık-seçik biçimde kendisine sunulan şeyler hakkında yargıda bulunacağı biçimde bilgimin sınırları içinde tutsam, yanılmam mümkün değildir; çünkü her açık-seçik tasarım hiç kuşkusuz bir şeydir, dolayısıyla kökeni hiçlikte olamaz, yapanı mutlaka Tanrı olmak zorundadır; Tanrı'ysa, diyorum en yüksek derecede yetkin olduğundan, hiçbir yanılgının nedeni olamaz; dolayısıyla, böyle bir tasarım veya böyle bir yargı doğrudur.

Kaldı ki bugün sadece artık yanılgıya düşmemek için neden kaçınmak gerektiğini öğrenmedim, doğruluğun bilgisine ulaşmak için ne yapmak gerektiğini de öğrendim. Evet, dikkatimi tam olarak kavrayabildiğim şeyler üzerinde yeterince yoğunlaştırıp onları ancak karışık ve karanlık biçimde anlayabildiklerimden ayırırsam, bunu mutlaka başaracağım; bundan böyle işte bu noktaya özenle dikkat edeceğim.

BEŞİNCİ MEDİTASYON

Maddesel şeylerin özü hakkında ve yine Tanrı hakkında, Tanrı'nın var olduğu hakkında

Tanrı'nın özniteliklerine ve kendi doğama, yani ruhumun doğasına, ilişkin incelemem gereken daha bir çok şey kalıyor; fakat bunları araştırmayı belki başka bir sefer ele alacağım. Şimdi, hakikatin bilgisine erişmek için ne yapmak ve neden kaçınmak gerektiğini belirledikten sonra, yapacağım başlıca şey, şu geçtiğimiz günlerde içine düştüğüm bütün kuşkulardan sıyrılıp çıkmaya ve maddesel nesnelere ilişkin de kesin bir şeyler bilinip bilinemeyeceğini görmeye çalışmak olacaktır. Fakat benim dışımda böyle şeylerin var olup olmadığını incelemeden önce, düşüncemde yer alan şeyler olarak onların idelerini gözümün önüne getirmeli ve hangilerinin seçik ve net hangilerinin karışık ve bulanık olduğunu görmeliyim.

Birinci sırada, filozofların genellikle sürekli nicelik dedikleri niceliği ya da bu nicelikte, daha doğrusu onun yüklendiği maddesel nesnede bulunan uzunluk, genişlik ve derinlik yayılımını, seçik ve net biçimde tasarlıyorum. Bundan başka, söz konusu nesnenin birçok ve çeşitli parçalarını da sayabiliyor ve her bir parçaya her türden büyüklükler, şekiller, konumlar ve hareketler yükleyebiliyor ve nihayet bu hareketlerin her birine her uzunlukta süreler de bağlayabiliyorum. Ayrıca, bu şeyleri böyle genel bağlamda düşündüğüm zaman, yalnız onları bilmekle kalmıyorum, dikkatimi üstlerinde biraz yoğunlaştırınca, sayılara, şekillere ve hareketlere ilişkin sonsuz sayıda özellikleri de tanımış oluyorum; ayrıca, bunların doğruluğu kendini o kadar açıklıkla gösteriyor ve benim doğamla o kadar iyi uyuşuyor ki, onla-

rı keşfetmeye başlayınca sanki yeni bir şey öğrenmiyormuşum da önceden bildiğim şeyleri hatırlıyormuşum gibi geliyor; yani sanki, düşüncemi henüz onlara yöneltmediğim halde, zihnimde zaten önceden var olan birtakım şeyleri görüyorum.

Burada en dikkate değer gördüğüm şey, zihnimde, belki de düşüncemin dışında hiçbir varlıkları bulunmayan ve -onları düşünmek veya düşünmemekte özgür olmama karşın- benim tarafımdan uydurulmuş da olmayan, fakat kendilerine özgü doğru ve değişmez doğaları bulunan, salt yokluk sayılamayacak bazı şeylere ait pek çok ide bulmamdır. Örneğin, bir üçgen tasarladığımda, belki de düşüncem dışında dünyanın hiçbir yerinde böyle bir şekil var olmasa -hiçbir zaman da var olmamış olsa- bile, yine de bu şekil bir doğaya veya biçime ya da benim icat etmediğim, benim zihnime hiçbir şekilde bağlı olmayan, değişmez ve ebedi, belirlenmiş bir öze sahip olmamazlık edemez. Nitekim bu konu, söz konusu üçgenin çeşitli özelliklerinin kanıtla gösterilebilmesinden de anlaşılır: Örneğin, üç açısının toplamının iki dik açıya eşit olması, en geniş açısının en uzun kenarını görmesi gibi. İlk kez bir üçgen tasarladığımda bu özellikleri hiçbir şekilde aklıma getirmemiş olduğum halde, şimdi bunların, istesem de istemesem de, bu üçgende bulunduklarını çok açık ve net olarak görüyorum; dolayısıyla, onları benim uydurduğum veya ica ettiğim söylenemez. Bu üçgen idesinin zihnime belki de, bazen üçgen biçimli nesneler görmüş olmam dolayısıyla, duyular yoluyla gelmiş olabileceği şeklindeki itirazım da geçersizdir, zira zihnimde, bir şekilde duyularımın algı alanına girmiş olduklan asla düşünülemeyecek birçok başka şekiller de tasarlayabiliyor ve onların çeşitli özelliklerini de üçgeninkiler kadar iyi kanıtlayabiliyorum; bunların hepsi de, açık ve net olarak kavrayabildiğime göre, mutlaka doğru olmalıdır; dolayısıyla, salt yokluk değil "bir şey"dirler, çünkü, doğruluk varlıkla özdeş olduğundan, doğru olan her şey varolan bir şeydir; yukarda, daha önce yeterince geniş olarak kanıtlamış olduğum gibi, açık ve seçik olarak bildiğim her şey doğrudur.

Kanıtlamamış olsam bile, yine de zihnim o nitelikte yaratılmıştır ki, onları açık ve seçik olarak kavradığım sürece doğru saymamazlık edemem. Hatırladığıma göre, henüz duyu nesnelerine sıkıca bağlı bulunduğum sırada bile, en sağlam doğrular arasında şekillere, sayılara ve diğer aritmetik-geometri kavramlarına ilişkin açık ve seçik olarak kavrayabildiğim fikirleri saymıştım.

İmdi, sadece düşüncemden bir şeyin idesini çıkarabilişimden, bu şeye ait olduğunu açık-seçik olarak bildiğim her şeyin gerçekten o şeye ait olduğu sonucuna varabiliyorsam, bundan Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya yarayacak bir sav daha çıkaramaz mıyım?

Şurası kesin, zihnimde onun idesini, yani en yüksek derecede yetkin bir varlık idesini, herhangi bir şekil veya sayı idesinden daha az mevcut bulmuyorum, ayrıca etkin ve ebedi bir varoluşun onun doğasına ait olduğunu da, bir şekil veya sayı hakkında kanıtlayabildiğim her şeyin gerçekten o şekil veya sayıya ait olduğunu bilişimden daha az açık-seçik olarak bilmiyorum; dolayısıyla, önceki meditasyonlarda vardığım bütün sonuçlar doğru çıkmasa bile -aslında bu, ilk bakışta apaçık görünmese ve biraz safsataya benzese de- Tanrı'nın varlığı benim zihnimde, buraya kadar yalnızca sayılar ve şekillere ilişkin kesin saydığım bütün nitelikler kadar kesin sayılsa gerektir.

Zira, bütün diğer konularda varoluş ile öz arasında ayrım yapmaya alışık olduğumdan, varoluşun Tanrı'nın özünden ayrılabileceğine, böylece de Tanrı'nın gerçekte varoluşsuz gibi tasarlanabileceğine de kolayca kendimi inandırabilirim. Fakat konuyu daha dikkatlice düşündüğümde, bir üçgenin açıları toplamının iki dik açıya eşit olması onun özünden ya da dağ idesi vadi idesinden nasıl ayrılamazsa, aynı şekilde varoluşun Tanrı'nın özünden ayrılamayacağını da açıkça görürüm; öyle ki, varoluştan yoksun, yani yetkinliği eksik, bir "en yetkin varlık", yani Tanrı, tasarlamak, vadisi olmayan bir dağ tasarlamaktan daha az akla aykırı gelmez.

Ne var ki, gerçekten vadisiz dağ tasarlayamadığım gibi varoluşsuz bir Tanrı da tasarlayamıyor olsam bile, nasıl benim vadili bir dağ ta-

sarlayışımdan dünyada herhangi bir dağın var olduğu sonucu çıkmazsa, aynı şekilde, Tanrı'yı var olarak tasarlayışımdan da, sanırım, onun mutlaka var olduğu sonucuna varılamaz; zira benim düşüncem somut şeylere hiçbir zorunluluk koyamaz. Tıpkı dünyada hiçbir kanatlı at bulunmamasına karşın böyle bir şeyi tasarlamanın elimde oluşu gibi, belki de varoluşa sahip hiçbir Tanrı bulunmamasına karşın, ben Tanrı'ya varoluş yüklüyorumdur... Pek olur denemez, zira asıl burada, bu itirazın altında saklı bir safsata vardır; çünkü, dağı ancak vadisiyle birlikte tasarlayabilmemden, dünyada herhangi bir dağın veya vadinin var olduğu değil, sadece dağ ile vadinin, var olsun olmasın, biribirinden ayrılamayacağı sonucu çıkar; buna karşılık, Tanrı'yı ancak varoluşlu olarak tasarlayabilmemden, varoluşun onun özünden ayrılamayacağı, dolayısıyla Tanrı'nın gerçekten var olduğu sonucu çıkar. Düşüncem bunun böyle olmasını sağlayabildiği ya da şeylere herhangi bir zorunluluk yükleyebildiği için değil, tersine bizzat şeylerde var olan zorunluluk, yani Tanrı'nın varlığının zorunluluğu, beni bu düşünceyi benimsemeye götürdüğü için. Zira varoluşsuz bir Tanrı, yani en yüksek yetkinliğe sahip olmayan bir en yetkin varlık tasarlamakta, kanatlı veya kanatsız bir at tasarlamakta olduğum gibi özgür değilimdir.

Ayrıca burada, Tanrı'nın her türlü yetkinliğe sahip olduğunu varsaydıktan sonra, varoluş da bunlardan biri olduğuna göre, Tanrı'nın var olduğunu itiraf etmemin de zorunlu olduğu söylenmemeli, ilk varsayımımın gerekli olmadığı söylenmelidir; nitekim dört kenarlı bütün şekillerin çemberin içine çizilebileceklerini düşünmek de gerekli değildir, ama bunu düşündüğümü varsayarsak, eşkenar dörtgenin de oraya çizilebileceğini kabul etmek zorunda kalırım, çünkü onun da dört kenarı vardır, böylelikle yanlış bir şey söylemiş olurum. Böyle bir şeyi, diyorum, hiç öne sürmemelidir; zira hiçbir Tanrı düşüncesinin aklıma gelmesi zorunlu olmasa da, ne zaman böyle en yüce ve egemen bir Varlığı düşünsem ve deyim yerindeyse zihnimin hazinesinden onun idesini çıkarsam, ona her türlü yetkinliği -bu yet-

kinliklerin hepsini saymayı ve dikkatimi ayrı ayrı her birine yöneltmeyi başaramasam da- yüklemem zorunlu olur. Ve bu zorunluluk, hemen ardından bu en yüce ve egemen Varlığın gerçekten var olduğu sonucuna varmam için yeterlidir. Nasıl ki bir üçgen tasarlamam hiçbir zaman zorunlu değildir, fakat ne zaman doğru çizgilerden oluşmuş üç açılı bir şekil tasarlayacak olsam, ona -o sırada belki bunu özellikle düşünmüyor olmama karşın- bu üç açının toplamının iki dik açı toplamını geçemeyeceği sonucuna varmağa yarayan bütün özellikleri yüklemem mutlaka gereklidir. Fakat hangi şekillerin çemberin içine çizilebileceğini incelerken, dört kenarlı bütün şekillerin bu listeye dahil olduğunu düşünmem hiçbir şekilde zorunlu değildir; tam tersine, açık ve seçik olarak kavrayamadığım hiçbir şeyi zihnime kabul etmek istemediğim sürece, bunun böyle olabileceğini hayal bile edemem. Dolayısıyla, bu örnekteki gibi yanlış varsayımlarla, benimle birlikte doğmuş doğru ideler arasında büyük bir fark vardır ve bu idelerin birincisi ve en önemlisi de Tanrı idesidir.

Nitekim bu idenin sadece benim düşünceme bağlı hayali veya uydurma bir şey değil, doğru ve değişmez bir doğanın imgesi olduğunu birkaç şekilde görüp tanıyorum: İlk olarak, Tanrı'dan başka özünde zorunlu biçimde varoluşun da içerildiği hiçbir şey tasarlayamayışımdan ötürü; sonra, onun gibi iki veya daha çok Tanrı tasarlamak benim için olanaklı olmadığından, şu anda bir Tanrı'nın var olduğunu veri kabul edersek, bunun geçmişte, ezelden beri var olmuş ve gelecekte de sonsuza dek var olacak olmasının zorunluluğunu açıkça gördüğüm için; nihayet, Tanrı'da azaltıp değiştiremeyeceğim birçok başka özellik de gördüğüm için...

Kaldı ki hangi kanıt veya savı kullanırsam kullanayım, yolun sonu hep aynı yere çıkıyor: Beni tamamen ikna etme gücüne sahip şeyler, yalnız ve yalnız açık ve seçik biçimde kavrayabildiklerimdir. Gerçekte, bu şekilde kavradığım şeyler arasında herkes tarafından açıkça bilinenler olduğu gibi, sadece bunları yakından gözlemleyip doğru biçimde inceleyen kişilere kendini açanlar da bulunur ama bir kez

açınlanıp ortaya konduktan sonra ikinciler birincilerden daha az kesin sayılamazlar. Örneğin, dik üçgenlerde, hipotenüsün karesinin dik kenarların karelerinin toplamına eşit olduğu, ilk bakışta hipotenüsün en uzun kenarın karşısında oluşu kadar kolayca görülemese de, bu bir kez kanıtlandıktan sonra birincinin doğruluğuna da ikincinin doğruluğuna olduğu kadar kesinlikle inanırız. Tanrı'ya gelince, zihnim hiçbir önyargıyla sınırlanmış bulunmasa ve düşüncem duyu nesnesi şeylere ait imgelerin sürekli mevcudiyetine dalarak yolundan sapmasa, ondan daha önce ve daha kolaylıkla bileceğim hiçbir şey olmazdı. Zira, bir Tanrı'nın, yani idesinde -sadece onunkinde- zorunlu veya ebedi varoluşun içerildiği, dolayısıyla gerçekte de var olan yüce ve yetkin bir Varlığın, var olduğunu düşünmekten daha doğal ve apaçık bir şey olabilir mi? Bu hakikati iyice kavramak için yoğun bir zihin çabasına ihtiyaç duymuş olmakla birlikte, şimdi ondan bana en kesin gelen şeyler kadar kesinlikle emin olmakla kalmıyor, bütün öteki şeylerin kesinliğinin de mutlak surette ona bağlı olduğunu görüyorum, öyle ki bunu bilmeden asla hiçbir şeyi tam olarak bilmek olanaksızdır.

Zira bir şeyi çok açık ve seçik olarak anlar anlamaz onun doğru olduğuna inanmamazlık edemeyen bir yaradılışta olmama karşın, yine yaradılışım gereği zihnimi sürekli olarak aynı şeye kilitlenmiş tutamadığım ve -sık sık hatırladığıma göre- beni bir şeyi doğru saymaya zorlayan nedenleri aklımdan çıkarmışken de o şeyi doğru saydığım için, böyle zamanlarda aklıma pekala başka nedenler de gelebilir ve bir Tanrı'nın var olduğunu bilmeseydim, kolayca fikrimi değiştirtebilirlerdi; böylece hiçbir şeyin doğru ve kesin bilimine sahip olamaz, sadece belirsiz ve değişken kanılarla yetinmek zorunda kalırdım. Örneğin, üçgenin yapısını ele aldığım zaman, geometriden az çok anlayan biri olarak, üç açısının toplamının iki dik açıya eşit olduğunu açık ve net olarak bilirim ve düşüncemi bunun kanıtlanmasına vermişken bunun doğruluğuna inanmamak benim için olanaksızdır; fakat düşüncemi bu konudan döndürür döndürmez, açık ve

net olarak anladığımı hatırlamama karşın, bir Tanrı'nın varlığını bilmiyorsam, bunun doğruluğundan kolayca kuşkuya düşebilirim; çünkü doğanın beni en açık ve kesin olarak anladığımı sandığım şeylerde bile kolayca yanılabilecek nitelikte yaratmış olduğuna kendimi inandırabilirim; bu kanının başlıca dayanağı, defalarca birçok şeyi doğru ve kesin saydığımı ama sonradan başka nedenlerin beni bunları tamamen yanlış saymaya götürdüğünü hatırlayışım olabilir.

Fakat bir kez bir Tanrı'nın var olduğunu kabul edince, aynı zamanda her şeyin ona bağlı olduğunu ve onun aldatıcı olmadığını, buna dayanarak da açık ve seçik olarak kavradığım hiçbir şeyin -sadece açık-seçik olarak anladığımı hatırlamam şartıyla, doğru bulmamın nedenleri artık aklımda olmasa bile- doğrudan başka bir şey olamayacağı yargısına vardığımı da kabul ettiğim için, beni bu konuda kuşkuya düşürebilecek hiçbir karşı gerekçe gösterilemez; böylece de bu konuda doğru ve kesin bir bilgiye erişmiş olurum.

Bu kesin bilgi, geometri ve benzer alanlarda eskiden doğruluğunu kanıtladığımı hatırladığım bütün diğer şeyleri de kapsamına alır; zira, onlardan kuşkuya düşmem için bana nasıl bir itiraz yöneltilebilir ki? Yaradılışımın yanılmaya pek eğilimli olması mı? Ama nedenlerini açık-seçik bildiğim yargılarda aldanamayacağımı zaten biliyorum. Eskiden pek çok şeyi doğru ve kesin saydığım halde sonradan yanlış olduklarını kabul etmiş olmam mı? Ama bu şeylerin hiçbirini açık ve seçik olarak bilmiyordum ve doğruluktan emin olmak için kullandığım bu kuralı henüz bilmediğimden, o zaman düşündüğümden daha zayıf olduklarının sonradan farkına vardığım başka nedenlerle onlara inanmaya sürüklenmiştim. Daha başka ne gibi itirazlar yöneltilebilir? Belki uykuda olduğum (daha önce benim de kendime yönelttiğim itiraz) ya da şimdi kafamdaki bütün düşüncelerin uykuda rüyasını gördüğümüz şeylerden daha doğru olmadığı? Fakat, uykuda olsam bile, kendini açıklıkla zihnime veren her şey mutlaka doğrudur.

Ve böylece, gayet açıkça görüp kabul ediyorum ki, her türlü bilginin doğruluk ve kesinliği sadece doğru Tanrı'nın bilinmesine bağ-

lıdır, öyle ki, onu tanımadan önce hiçbir şeyi tam olarak bilemezdim. Şimdiyse onu bildiğimden ötürü, pek çok şeyin yetkin bilgisini edinme olanağım var; yalnız onda bulunan şeylerin değil -kendisinin varlığına hiç kulak asmayan- geometricilerin kanıtlamalarına konu olabildiği kadarıyla cisimli doğaya ait olanların bilgisini de...

ALTINCI MEDİTASYON

Maddesel şeylerin varlığı ve insanın ruhu ile bedeni arasındaki gerçek ayrım hakkında

Şimdi artık maddesel şeylerin var olup olmadığını irdelemekten başka yapacak işim kalmıyor; elbette, geometrik kanıtlamaların nesneleri olarak ele alınabildikleri ölçüde, ayrıca da bu yoldan onları gayet açık ve gayet seçik olarak kavrayabildiğime göre, böyle şeylerin var olabileceğini şimdiden biliyorum. Çünkü Tanrı'nın, böyle seçiklikle kavrayabildiğim bütün şeyleri yaratabilecek kudrette olduğuna hiç kuşku yoktur; ben de zaten, sadece o şeyi açıkça kavramakta çelişki buluyorum diye, onun herhangi bir şeyi yapmasının olanaksız olduğu yargısına asla varmadım. Bundan başka, bende bulunan ve maddesel şeyleri düşünüp taşınırken kullandığımı deneyimle gördüğüm imgelem yetisi, beni onların varlığına inandırmaya yeter; zira bu imgelemin ne olduğunu dikkatle inceleyecek olursam, bilen yetinin kendisi için dolaysızca mevcut ve dolayısıyla var olan bedene bir çeşit uygulanmasından ibaret olduğunu görüyorum.

Bu konuyu iyice açık kılmak için, ilk olarak, imgelem ile salt anlama veya kavrama arasındaki farka dikkat çekiyorum.

Örneğin, bir üçgen imgelediğim zaman, bunun üç çizgiden oluşan bir şekil olduğunu tasarlamakla kalmıyor, aynı zamanda bu üç çizgiyi de, zihnimin gücü ve içerden çabasıyla, var olarak düşünüyorum ki, zaten imgelemek dediğim de aslında budur. Bir bingen düşünürsem, gerçi bunun da bin kenarlı bir şekil olduğunu, bir üçgenin sadece üç kenarlı bir şekil olduğunu tasarladığım kadar kolaylıkla tasarlıyorum ama bingenin bin kenarını üçgenin üç kenarını

kavradığım gibi ne imgelemimle kavrayabiliyor, ne de onlara zihnimin gözleriyle var olan şeyler gibi bakabiliyorum. Cisimli şeyleri düşündüğümde her zaman imgelemimi kullanma alışkanlığım uyarınca, bir bingen düşünürken bazen gözümün önüne belli-belirsiz bir şekil gelse de, bunun bir bingen olmayacağı apaçıktır, çünkü bir onbingen ya da böyle çok kenarlı başka şekiller düşünseydim aklıma gelecek olan şeyden hiçbir farkı olmayacaktı; ayrıca bingenin öteki çokgenlerle arasındaki farkı oluşturan özellikleri keşfetmeye hiçbir bakımdan yaramaz. Oysa, bir beşgen düşünmek söz konusu olduğunda, bu şekli de tıpkı bingen gibi imgelemimin yardımı olmadan tasarlayabildiğim doğrudur; ama zihnimin dikkatini kenarlarının her biri ve çevreledikleri tüm alan veya uzam parçası üstünde yoğunlaştırmak suretiyle, onu imgelemimle de kavrayabilirim. Böylece, imgelemimi işe koşmak için, anlamak veya kavramak için kullanmadığım, belli bir zihin münakaşasına ihtiyacım olduğunu açıkça görüyorum. Zihnimin bu özel münakaşa durumu, imgelem ile salt anlama veya kavrama arasındaki farkı açıkça gösterir.

Bundan başka, bendeki bu imgelem yetisinin, anlıktan farklı bir şey olarak doğam veya özüme, yani ruhumun özüne, hiçbir şekilde gerekli olmadığını, zira ona sahip olmasaydım bile hiç kuşkusuz şimdi neysem o olacağımı da kavrıyorum; buradan da onun, ruhumdan başka bir şeye bağlı olduğu sonucu çıkarılabilir gibi görünüyor. Zihnimin istediği zaman rahatça önüne alıp inceleyebileceği kadar kendisine bağlı ve birleşik bir cisim mevcutsa, bu yolla cisimli şeyleri imgelemesinin olanaklı olabileceğini de kolayca kavrıyorum; öyle ki, bu düşünme biçimi salt anlamadan sadece şu yönüyle ayrılacaktır: Zihin tasarlarken bir şekilde kendisine doğru döner ve kendindeki idelerden birini nesne edinir; imgelerkense cisme yönelir ve onda ya kendi oluşturduğu ya da duyular yoluyla edindiği ideye uygun bir şeyi inceler.[6] Eğer cisimler varsa, diyordum, imgelemenin bu şekilde

6 Burada Descartes, ruhu bedenden ayırma girişiminde; insan düşüncesinin bedenden pay alan yanını gösterip ikisinin içiçe geçmişliğini vurgulamaktadır.

yapılabileceğini kolayca tasarlayabiliyorum; bunun nasıl yapıldığını açıklamanın başka hiçbir yolunu bulamadığım için, buna dayanarak olasılıkla cisimlerin var olabileceğini tahmin ediyorum, ama sadece olasılıkla; ayrıca, her şeyi özenle ve titizce incelememe karşın, imgelemimdeki bu seçik[7] cisimli doğa kavramından herhangi bir cismin zorunlulukla var olduğuna dair hiçbir kanıt çıkaramayacağımı görüyorum.

İmdi, geometrinin nesnesi olan bu cisimli doğadan başka, daha az seçiklikle de olsa, örneğin renkler, sesler, tatlar, elem ve buna benzer daha birçok şeyler de imgelemeye alışmışımdır; bu şeyleri duyularımla çok daha iyi algılayabildiğimi ve zaten bunlar imgelemime kadar duyularım ve belleğim aracılığıyla gelmiş göründüklerine göre, bunları daha rahat incelemek için aynı zamanda duymanın ne olduğunu da incelememin ve duyma adını verdiğim bu düşünme biçimiyle zihnime aldığım bu kavramlardan cisimli şeylerin varlığına dair kesin bir kanıt çıkarıp çıkaramayacağımı görmemin de yerinde olacağını sanıyorum.

Bunun için ilkönce yukarda duyularla edinilmiş olmak dolayısıyla doğru saydığım şeylerin neler olduğunu ve bu inancımın hangi temellere dayandığını hatırlayacağım; sonra, beni onları kuşkuyla karşılamağa zorlayan nedenleri inceleyeceğim; son olarak da şimdi onlar hakkında neye inanmam gerektiğini gözden geçireceğim.

İlk olarak, diyordum, bir başa, ellere, ayaklara ve kendimin bir parçası hatta belki de bütünü saydığım şu bedeni oluşturan bütün organlara sahip olduğumu hissetmiştim; ayrıca bu bedenin birçok başka cisimler arasında yer aldığını, ayrıca onlardan çeşitli rahatlık ve rahatsızlık izlenimleri alabildiğini hissetmiştim; söz konusu rahatlatıcı etkileri bir tür zevk veya haz, rahatsız edicileriyse bir acı veya elem duygusuyla fark ediyordum. Bu zevk ve elem duygularından başka, acıkma, susama gibi bedensel istekler ve sevinç, ke-

7 Seçik ama açık değil. İki nitelik birlikte olsaydı, cismin gerçekleşmiş olduğundan emin olunabilirdi.

der, öfke gibi çeşitli ruh hallerine doğru bazı bedensel eğilimler de duyuyordum. Dışarda da, cisimlerin yayılım, biçim ve hareketlerinden başka, sertlik, sıcaklık gibi dokunmayla algılanan bütün diğer niteliklerini fark ediyordum; bundan başka orada ışık, renkler, kokular, tatlar, sesler de algılıyordum ve bunların çeşitliliği göğü, yeri, denizi ve genel olarak bütün diğer cisimleri biribirlerinden ayırt etmemi sağlıyordu.

Elbette, düşüncemin önüne çıkan ve tam anlamıyla ve dolaysızca duyduğum tek şey olan bütün bu niteliklerin zihnimdeki idelerini gözden geçirince, hiç de sebepsiz olmayarak, düşüncemden tamamen ayrı şeyler, yani o idelerin çıktığı şeyleri, duyduğumu sanıyordum; zira bunların düşünceme benim rızam aranmadan geldiklerini yaşantılarımla biliyordum; öyle ki, ne kadar istersem isteyeyim, duyu organlarımdan birinin önüne çıkmadıkça hiçbir nesneyi duyamıyor, çıktığı zamansa hiçbir şekilde duymamazlık edemiyordum. Ayrıca, duyularla edindiğim ideler, düşünürken kendi tasarladıklarıma ya da belleğime kazınmış olarak bulduklarıma göre çok daha canlı, net ve kendi tarzlarında daha seçik olduklarından, benim zihnimden türemiş olamazlar gibi görünüyordu; dolayısıyla zorunlu olarak zihnimde başka şeyler tarafından meydana getirilmiş olmaları gerekiyordu. O şeyler hakkındaysa adı geçen idelerin verdiğinden başka hiçbir fikrim olmadığından, aklıma söz konusu şeylerin, nedeni oldukları idelere benzer olduklarından başka bir şey gelemezdi. Ayrıca, aklımdan çok duyularımı kullandığımı da hatırladığım ve kendi kurduğum idelerin duyulardan edindiklerim kadar açık ve net olmadığını, hatta çoğunlukla onların parçalarından oluştuğunu gördüğüm için, zihnimde duyularımdan geçmemiş hiçbir idenin bulunmadığına kolaylıkla kani oluyordum.

Belli bir özel hakka dayanarak "benim" dediğim şu bedenin, başka birinden daha sıkı ve özgü biçimde bana ait olduğuna inanmam da nedensiz değildi, zira hiçbir zaman başka cisimlerden ayrıldığım gibi ondan ayrılamıyordum; bütün bedensel isteklerimi ve duygu

hallerimi onda ve onun için duyuyor, zevk ve elem duygularını da ondan ayrı başka cisimlerin parçalarında değil, onun çeşitli parçalarında yaşıyordum. Fakat neden herhangi bir elem duygusunu ruhumda üzüntünün izlediğini, zevk duygusundansa sevinç doğduğunu ya da midede meydana gelen ve acıkma adını verdiğim bir tür duyarlık halinin neden bizde yemek, boğazın kuruluğununsa içmek isteği doğurduğunu ve buna benzer diğer olayları irdelediğim zaman, "doğa bana bunları böyle öğretiyor"dan başka hiçbir neden gösteremiyordum; zira gerek söz konusu mide duyarlığıyla yemek isteği, gerek eleme sebep olan şeyin duygusuyla bu duygunun doğurduğu üzüntü düşüncesi arasında elbette hiçbir yakınlık veya ilişki yoktur. Aynı şekilde, duyularımın nesnelerine ilişkin veregeldiğim bütün diğer yargıları da doğadan öğrenmişim gibi geliyordu, çünkü bu nesneler hakkında vermek alışkanlığında olduğum yargıların zihnimde, beni bu yargıları vermeye zorlayabilecek nedenleri ölçüp tartma fırsatı bulmamdan önce oluştuklarını fark ediyordum.[8]

Ama sonraları, yaşadığım birçok deneyim duyularıma yüklediğim tüm inandırıcılığı yavaş yavaş yıktı, çünkü birçok kez uzaktan bana yuvarlak gibi görünen kulelerin yakından bakılınca dört köşeli olduklarını ve bu kulelerin en yükseklerinin tepelerine dikilmiş dev heykellerin aşağıdan bakılınca küçük heykelcikler gibi göründüklerini gözlemledim; böylece de, buna benzer sayısız başka gözlem sonunda, dış duyulara dayalı yargılarda yanılgı buldum; hatta yalnız dış duyulara değil, iç duyulara dayalı olanlarda bile, zira vaktiyle kolları ve bacakları kesilmiş bazı kişilerden işitmiştim, bazen sanki o var olmayan organlarının ağrıdığını duyarlarmış; oysa elem duygusundan daha "iç", daha içsel, bir şey var mıdır? Bu, benim de, organlarımdan birinin ağrıdığını duysam bile, orada gerçekten bir ağrı nedeni olduğundan tamamen emin olamayacağımı düşünmeme neden oluyordu.

8 Beden ile ruhun birliğinin bir başka sonucu. Descartes burada, ruhun bedenden, şeyler hakkında, içinde kendi katkısının olmadığı bir duygu aldığını belirtmektedir.

Bu kuşkunun gerekçelerine kısa bir zaman önce hayli genel nitelikte iki gerekçe daha ekledim: Birincisi, uyanıkken duyduğumu sandığım her şeyi bazen uyurken de duyduğumu sanıyordum bu durumda, uyurken duyduğumu sandığım şeylerin benim dışımda birtakım nesnelerden çıktığına inanmadığıma göre, uyanıkken duyduğumu sandığım şeylerin -ötekilerden farklı olarak- böyle (dışardan gelme) olduğuna neden inanmam gerektiğini anlamıyordum. İkincisi, beni var eden varlığı henüz bilmediğimden, daha doğrusu bilmediğimi varsaydığımdan, doğa tarafından, bana en doğru görünen şeylerde bile yanılacak nitelikte yaratılmamı engelleyebilecek hiçbir şey göremiyordum. Beni duyulur şeylerin var olduğuna inandıran yukarda sözünü ettiğim gerekçelere gelince, onlara karşılık vermekte doğrusu pek güçlük çekmiyordum, çünkü doğa beni aklın sırt çevirmemi istediği birçok şeye doğru sürüklediğinden, söz konusu doğanın öğrettiklerine fazla bel bağlamam gerektiğini sanmıyordum. Ve duyularla edindiğim ideler benim irademden bağımsız olsalar bile, bundan, onların benden ayrı şeylerden türedikleri sonucuna varmam gerektiğini de sanmıyordum, çünkü belki bende, şimdiye kadar bilgim dışında kalmış da olsa, özel bir yeti varmıştır da, onları o meydana getirmiş, "nedenleri" o olmuştur.

Ama şimdi, kendimi daha iyi tanımaya ve kökenimin varedicisini daha açıklıkla görmeye başlarken, gerçi duyuların bize öğretir göründüğü her şeyi körü körüne doğru kabul etmem gerektiğini düşünmüyorum ama, doğrusu, onların hepsini toptan kuşku konusu yapmam gerektiğini de sanmıyorum.

Bir kere, açık ve seçik olarak kavradığım her şeyin, nasıl kavrıyorsam öylece Tanrı tarafından var edildiğini bildiğimden, iki şeyin biribirinden ayrı veya farklı olduğundan emin olmam için birini öbürü olmaksızın açık ve seçik biçimde kavrayabilmem yeter; çünkü bunlar, hiç olmazsa Tanrı'nın mutlak gücüyle, ayrı ayrı var edilmiş olabilirler; ayrıca bunların farklı olduklarına hükmetmek için söz konusu ayrılmanın hangi güç tarafından yapıldığının da önemi yoktur;

dolayısıyla, var olduğumu kesinlikle bilişimden, aynı zamanda da düşünen bir şey oluşumdan başka hiçbir şeyin doğama ya da özüme zorunlu olarak ait olduğunu da görmeyişimden, haklı olarak şu sonuca varmışımdır ki, özüm sadece düşünen bir şey veya tüm özü ya da doğası düşünmek olan bir töz oluşumdan ibarettir.

Belki ya da (az sonra diyeceğim gibi) kesinlikle, sımsıkı bağlı ve bitişik olduğum bir bedenim varsa bile, bir yandan kendim hakkında sadece düşünen yayılımsız bir şey olarak açık seçik bir fikrim, öte yandan bedenim hakkında sadece yayılıma sahip ama düşünmeyen bir şey olarak seçik bir fikrim olduğu için, benim, yani beni olduğum şey yapan ruhumun, bedenimden bütünüyle ve tam anlamıyla ayrı olup onsuz var veya mevcut olabildiği kesinlikle doğrudur.

Bundan başka kendimde, her biri kendine göre işleyen çeşitli düşünme yetileri de buluyorum: Örneğin imgelem ve duyma yetileri gibi; kendimi bunlar olmadan da açık ve seçik olarak pekala kavrayabiliyorum ama aksi yönde, onları kendim olmaksızın, yani bağlı ve ait oldukları anlık sahibi bir töz olmaksızın, tasarlayamıyorum; zira bu yetiler, zihnimizdeki tasarımlarına ya da Skolastiğin terimlerini kullanacak olursam, *biçimsel kavramlarına* bakılırsa, bir tür zihinsel edim içeriyorlar[9]; buradan da onların, kiplerin şeylerden ayrı oldukları gibi, benden ayrı oldukları sonucunu çıkarıyorum. Ayrıca yer değiştirmek, çeşitli durum ve konumlar almak gibi başka birtakım yetiler de biliyorum; bunlar da öncekiler gibi, bağlı oldukları bir töz olmaksızın tasarlanamıyor, dolayısıyla da onsuz var olamıyorlar. Fakat bu yetilerin, elbette var oldukları doğruysa, düşünen bir töze değil de bedensel ve yayılımlı bir töze ait olmaları gerektiği besbellidir; çünkü açık seçik kavramlarında hiç zihin edimi bulunmamasına karşılık bir tür yayılım yer alıyor. Dahası, bende edilgen bir duyma, yani duyulur şeylerin kavramlarını alma ve tanıma yetisi bulunduğundan da kuşku duyamam ama bunun yanı sıra bende ya da başka her-

9 Duyuşla ilgili yetiler olmalarına karşın, anlık da bunların işleyişine katılır. Bu ruh ile bedenin birbirlerinden pay almalarının başka bir örneğidir.

hangi bir şeyde, söz konusu ideleri oluşturup üretebilecek başka ve etkin bir yeti de bulunmasaydı, o edilgin yeti benim için tamamen gereksiz olurdu ve ondan asla yararlanamazdım. İmdi, bu etkin yeti bende sadece düşünen bir şey oluşum açısından bulunamaz, çünkü benim düşüncemi öncül olarak varsaymıyor; kaldı ki o ideler çoğu kez benim hiç katkım olmaksızın, hatta isteğime karşın duyularımın önüne çıkıyorlar; dolayısıyla, zorunlu olarak benden ayrı bir tözde bulunmaları gerekir: bu yeti tarafından meydana getirilen idelerde nesnelerini temsil açısından (nesnel olarak) var olan gerçeklik orada, daha önce de belirttiğim gibi, "biçimsel" olarak ya da en üst derecede içerilmiş olsun. Bu tözse ya bir cisimdir, yani idelerde nesnel olarak ve temsil yoluyla mevcut olan her şeyi "biçimsel" ve gerçek olarak içeren cisimli bir doğadır ya bizzat Tanrı'dır ya da bunun en üst derecede içerildiği cisimden daha soylu başka bir yaratıktır.

İmdi, Tanrı aldatıcı olmadığına göre, bana bu ideleri ne bizzat ve dolaysız olarak, ne de gerçekliklerini "biçimsel" değil sadece üst derecede içeren bir yaratık aracılığıyla göndermediği apaçıktır. Çünkü bana bunun böyle olduğunu bildirecek hiçbir yeti vermeyip tersine bunların cisimli şeylerden çıktığına inanmaya büyük bir yatkınlık verdiği için -eğer bu fikirler sahiden başka yerlerden geliyor ya da cisimli şeylerden başka nedenler tarafından meydana getiriliyorlarsa- bu aldatıcılıktan dolayı Tanrı nasıl mazur gösterilebilir, bilmiyorum; dolayısıyla, cisimli şeylerin de gerçekten var olduğu sonucuna varmak gerekiyor. Ama bunlar belki de tamamen duyularımızla algıladığımız gibi değillerdir, çünkü duyu algılarını hayli karanlık ve karışık kılan birçok etmen vardır; fakat itiraf etmek gerekir ki, hiç olmazsa orada (duyu alanında) açık ve seçik olarak kavrayabildiğim bütün nesneler, yani genel olarak kurgusal geometrinin nesnesine dahil her şey, gerçekten orada vardırlar.

Fakat diğer şeylere gelince -ki bunlar, örneğin güneşin şu veya bu büyüklükte ve şekilde olması gibi ya sadece özel şeylerdir ya da örneğin ışık, ses, renk ve benzerleri gibi daha az açık ve seçik olarak

kavranabilirler- bunların da yine pek belirsiz ve kuşkulu oldukları kesin olmakla birlikte, sadece Tanrı'nın aldatıcı olmayışından, dolayısıyla da bana yanlışları düzeltebilecek bir yeti vermeksizin kanılarımda hiçbir yanlışlık bulunmasına izin vermiş olamayacağından, böyle şeyleri kesinlikle bilme yollarına da sahip olduğum sonucunu güvenle çıkarabileceğimi sanıyorum. Bir kere, doğanın bana öğrettiği her şeyde bir hakikat payı bulunduğuna kuşku yoktur, zira şimdi genel anlamda doğadan kastım zaten Tanrı'nın kendisinden ya da yaratılmış şeylere verdiği durum ve düzenden başka bir şey değil; özel olarak kendi doğamla da Tanrı'nın bana verdiği bütün şeylerin derlenip toparlanış tarzından başka bir şey kastetmiyorum.

İmdi, bu doğanın bana en ısrarlı öncelik ve en canlı duyarlıkla öğrettiği şey, acı duyduğumda rahatsız olan, acıktığım veya susadığımda yemek veya içmek isteği gibi şeyler duyan bir bedene sahip olduğumdur; dolayısıyla bunlarda bir doğruluk payı bulunduğundan hiçbir şekilde kuşku duymamam gerekiyor. Doğa bana aynı zamanda, bu elem, acıkma, susama gibi duygularıyla, bedenime bir kaptanın gemisindeki durumu gibi yerleşmiş olmadığımı, bu bedene sımsıkı bağlı, nerdeyse onunla tek bir bütün oluşturacak kadar karışmış ve kaynaşmış olduğumu da öğretiyor. Bu böyle olmasaydı, bedenim yaralandığında yalnız düşünen bir şey olan ben hiçbir acı hissetmez, bu yarayı, kaptanın gemisinde meydana gelen bir hasarı gözüyle algılaması gibi, sadece anlığımla fark ederdim; bedenim yeme veya içme ihtiyacı duyduğunda, acıkma ve susama gibi karışık duygularla uyanlmam bile gerekmeden, bunu sadece bilirdim, o kadar; nitekim bu açlık, susuzluk, acı gibi duygular aslında ruhla bedenin birleşim ve kaynaşımından ileri gelen, ayrıca ona bağlı bulunan birtakım karışık ve bulanık düşünme biçimlerinden başka bir şey değildirler.

Bundan başka, doğa bana kendi cismimin çevresinde, kimilerinin peşinden koşmam kimilerindense kaçmam gereken birçok başka cisimler bulunduğunu da öğretiyor. Çok çeşitli renk, koku, tat, ses, sıcaklık, sertlik gibi şeyler hissedişimden, bütün bu çeşitli duyu algıla-

rının çıktığı cisimlerde de bu çeşitliliğe denk düşen birtakım çeşitlilikler -her ne kadar bu çeşitlilikler o algılara tamamen benzemese de- bulunduğu sonucunu elbette çıkarıyorum; bu duyu algılarından kimisinin bana hoş, kimisinin nahoş gelişine bakılırsa, bedenimin, daha doğrusu bedenle ruhtan oluşmuş bir varlık olarak tüm kendimin, çevresindeki diğer cisimlerden çeşitli rahatlatıcı ve rahatsız edici etkiler alabildiğine hiç kuşku yoktur.

Fakat görünüşe göre doğanın bana öğrettiği daha başka birçok şey var; ancak aslında ben bunları gerçekten ondan öğrenmiş değilim; bunlar, şeyler hakkında fazla düşünüp taşınmadan yargıda bulunma alışkanlığım yüzünden zihnime girip yerleşmişlerdir ve bu özellikleriyle yanlışlık içeriyor olmaları hiç de zor değildir; örneğin, içinde devinen ve duyularıma etki yapan hiçbir şeyin bulunmadığı bir uzay parçasının boş olduğuna, sıcak bir cisimde bendeki sıcaklık idesine benzer bir şey bulunduğu, beyaz veya siyah bir cisimde algıladığım beyazlık veya siyahlığın bulunduğu, acı veya tatlı bir cisimde aynı tat veya lezzetin bulunduğu ve diğer bu tür şeyler ile yıldızların, kulelerin ve bütün uzak şeylerin uzaktan gözümüze göründükleri şekil ve büyüklüklerde oldukları hakkındaki kanılarım gibi.

Fakat, bu konuda açıkça kavranamadık hiçbir şey kalmaması için, doğa bana bir şey öğretiyor derken tam olarak ne kastettiğimi kesinlikle tanımlamam gerekiyor. Zira burada doğa sözcüğünü, ona Tanrı'nın bana verdiği bütün şeylerin toparlanmış ve örgenleşmiş hali adını verdiğim zamankinden daha dar bir anlamda kullanıyorum; çünkü bu toparlanıp örgenleşmiş bütün, burada doğadan söz ederken konu etmek istemediğim, yalnızca ruha ait birçok öğe içeriyor: Örneğin, bir kez yapılmış olan şeyin ondan sonra artık yapılmamış olamayacağına dair fikrim ve buna benzer, bedenimin yardımı olmaksızın doğal ışıkla bildiğim pek çok başka fikirler gibi; aynı bütün, örneğin, cismin ağır olma niteliği ve buna benzer pek çok şey gibi sadece bedene ait ve yine burada doğa tanımına girmeyen birçok başka şeyler de içeriyor. Ne ki, burada bunları da söz konusu etmiyorum, sadece Tanrı'nın

bana ruh ile bedenden oluşmuş bir varlık niteliğime bağlı olarak verdiği şeylerden bahsediyorum. İmdi, gerçi bu doğa bana, bende elem duygusu uyandıran şeylerden kaçmayı ve haz veya zevk duyuran şeylere yönelmeyi öğretiyor fakat bunun ötesinde, ruh tarafından özenle ve uzun uzadıya incelenmedikçe, bu çeşitli duyu algılarına dayanarak dışardaki şeylere dair herhangi bir sonuç çıkarmayı da öğretebileceğini doğrusu kavrayamıyorum; zira bana öyle geliyor ki, böyle konularda hakikati öğrenmek, ruh-beden bileşimine değil sadece ruha düşüyor. Böylece, bir yıldız gözüme bir mumun alevinden daha fazla etki yapmasa da, bende onun gerçekte de o alevden daha büyük olmadığına inanmamı sağlayacak hiçbir gerçek veya doğal yeti yoktur, oysa ilk yıllarımdan itibaren hiçbir ussal temele dayanmaksızın bunun böyle olduğuna yargısına varmışımdır. Aynı şekilde, ateşe yaklaşınca sıcaklık, hatta biraz fazla yaklaşınca acı hissediyorsam da, ateşte o sıcaklığa veya o acıya benzer bir şey bulunduğuna beni inandırabilecek hiçbir neden yoktur; sadece onda, bende bu sıcaklık veya acı duygularını uyandıran bir şey -her neyse- bulunduğuna inanmak için nedenim vardır. Aynı şekilde, içinde duyularımı uyaran ve canlandıran hiçbir şey bulamadığım uzay parçaları var olsa bile, bundan, onların hiçbir başka cisim içermedikleri sonucuna varmamalıyım. Ama görüyorum ki, gerek bu konuda gerek birçok başka örnekte, doğanın düzenini bozma ve karıştırmayı adet edinmişim; çünkü, bu duyguların veya duyu algılarının, yalnızca parçası olduğu bileşik bütüne hangi şeylerin yararlı, hangi şeylerin zararlı olduğunu ruhuma anlatmak için bana verilmiş ve ancak bu sınırlar içinde oldukça açık ve seçik olmalarına karşın, ben onları, sanki dışımdaki cisimlerin özünü ve doğasını hemen bilmemi sağlayacak çok kesin kurallarmış gibi kullanıyorum; oysa bunlar bu konuda bana pek karanlık ve karışık birtakım ipuçlarından başka bir şey öğretemezler.

Tanrı'nın mutlak iyiliğine karşın, nasıl bu şekilde vardığım yargılarda bazen yanlışlık bulunabildiğini daha önce yukarıda yeterince incelemiştim. Ancak burada, doğanın bana istememi veya kaçınma-

mı öğrettiği şeylere ve bunlarla ilişkili olarak ruhuma koyduğu duygulara ilişkin bir güçlük daha çıkıyor; zira bazen bunlarda hata bulmuşum gibime geliyor; tıpkı doğam tarafından doğrudan doğruya aldatıldığım gibi, örneğin içine zehir konmuş bir yemeğin lezzeti beni o zehri almaya çağırabiliyor ve böylece aldatmış oluyor. Gerçi bu durumda doğa mazur görülebilir, çünkü beni sadece hoş bir lezzete sahip bir yemeği arzu etmeye çağırıyor, orada olduğunu bilmediği zehri arzu etmeye değil; öyle ki bundan olsa olsa doğamın evrensel olarak ve bütünüyle her şeyi bilmediği sonucunu çıkarabilirim; bundaysa elbette şaşılacak bir şey yoktur, çünkü insan doğası gereği sınırlı olduğundan, ancak sınırlı yetkinlikte bilgilere sahip olabilir.

Fakat doğa tarafından doğrudan doğruya yöneltildiğimiz şeylerde bile, kendilerine zararlı olabilecek şeyleri yemek veya içmek isteyen hastaların durumunda olduğu gibi, oldukça sık yanılıyoruz.

Belki burada, onların yanılmalarına neden olan şey doğalarının bozukluğudur denecektir; fakat bu açıklama güçlüğü ortadan kaldırmıyor, çünkü hasta bir adam sağlıklı bir adamdan daha az Tanrı'nın yaratığı değildir; dolayısıyla, ötekinin bozuk ve yanıltıcı bir doğaya sahip olması Tanrı'nın iyiliğine ne kadar yakışmazsa, onun sahip olması da o kadar yakışmaz. Çarklardan ve inip çıkan ağırlıklardan oluşan bir duvar saatinin, ayarı bozuk olup saatleri doğru göstermediği zaman, tüm doğa yasalarına ustasının amacını tam olarak yerine getirdiği zamankinden daha az tabi olmaması gibi, aynı şekilde kemikler, kaslar, sinirler, damarlar, kan ve deriden oluşturulmuş bir makine gibi düşünebileceğim insan vücudunun da, içinde hiçbir ruh mevcut olmasa bile, sadece organlarının düzen ve işleyişiyle, şimdi iradeyle yönetilmeksizin ve dolayısıyla ruhtan yardım görmeksizin yaptığı tüm davranışları göstereceğine bakarak, kolayca anlıyorum ki, bu vücut da, örneğin bir yerinde su toplandığında, pek doğal olarak -hiçbir rahatsızlığı olmadığı zaman boğaz kurumasının etkisiyle susuzluğunu gidermek için içmek isteyişindeki doğallıklaruha susama duygusu iletmek adetinde olan aynı boğaz kuruması çe-

kecek, bu kuruma yüzünden sinirlerini ve diğer parçalarını su içmenin gereklerine uygun tarzda hareket ettirecek, böylece hastalığını azdırıp kendine zarar verecektir. Her ne kadar bir saatin yapıcısı tarafından ona biçilen amaca bakarak, saatleri doğru göstermediği zaman kendi doğasından sapmakta olduğunu söyleyebilirsem ve aynı şekilde insan vücudu denen makinenin de -Tanrı tarafından yapılması adet olan tüm hareketleri yapmak üzere imal edildiği düşünülünce- boğazı kuruduğu zaman doğasının yön ve düzenini izlemediğini ve su içmekle kendine zarar verdiğini düşünmek için gerekçe görebilirsem de, bu son doğayı açıklayış tarzının ötekinden çok farklı olduğunu kabul ediyorum; zira bu sadece dıştan bir adlandırma, tamamen benim düşünceme bağlı, hasta bir insanla kötü yapılmış bir saati, kafamdaki sağlıklı bir insanla iyi yapılmış bir saat kavramıyla karşılaştırıyor ama ad olduğu şeyde gerçekten bulunan hiçbir şeyi imlemiyor; oysa ben, doğayı öteki açıklayış tarzıyla, şeylerde gerçekten bulunan, dolayısıyla belli bir doğruluktan yoksun olmayan bir şey kastediyorum.

Ne var ki, bir yeri su toplamış bir vücut hakkında, içeceğe ihtiyacı olmadığı halde boğazı kuruyorsa "doğası bozulmuş" dendiği zaman bu dıştan bir adlandırma olsa da, bileşik bütün, yani ruhla bedenin birliği söz konusu olduğunda, bu durum, yani su içmek çok zararlı olduğu halde susamak, artık salt bir adlandırma değil doğanın sahici bir hatasıdır; demek ki, irdelenecek bir nokta daha kalıyor: Nasıl oluyor da Tanrı'nın iyiliği insanın doğasının, bu şekilde düşünülünce, hatalı ve yanıltıcı olmasına engel olmuyor?

Bu incelemeye başlangıç olarak burada ilkönce ruh ile beden arasında büyük bir fark olduğunu görüyorum: Beden doğası gereği her zaman bölünebilir, ruhsa hiçbir şekilde bölünemez; nitekim ruhumu, yani sadece düşünen bir şey olarak kendimi, göz önüne aldığımda, kendimde hiçbir parça ayırt edemiyor, tersine mutlak surette bir ve bütün bir şey olduğumu apaçık biçimde kavrıyorum. Ama bütün ruh bütün bedenle tam olarak birleşmiş gibi görünmekle birlikte, beden-

den bir ayak, bir kol veya başka bir parça ayrılacak olsa, bu yüzden ruhumdan da hiçbir şeyin eksilmediğini pek iyi biliyorum. İsteme, duyma, tasarlama gibi yetilere de tam anlamıyla ruhun parçaları denemez, çünkü istemek, duymak, tasarlamak gibi edimleri yapan hep bütünlüğü içinde aynı ruhtur; fakat cisimli ya da yayılımlı şeylerde bunun tam tersi olur, zira bu türden, ne denli küçük olursa olsun, hiçbir şey imgeleyemem ki, düşüncemle kolayca bölüp ufalıyamayayım ya da zihnim onu kolayca parçalara ayıramasın, dolayısıyla bölünebilir olduğunu bilmeyeyim. Bu da zaten insanın zihin veya ruhunun bedeninden tamamen farklı olduğunu -eğer daha önce yeterince öğrenmiş olmasaydım- bana öğretmeye yeterdi.

Ayrıca görüyorum ki, ruh dolaysızca bedenin bütün parçalarının değil, yalnız beynin, hatta belki onun en küçük parçalarından birinin, yani *sağduyu* adı verilen yetinin iş gördüğü parçanın, izlenimini alıyor; bu parçaysa, aynı eğilim ve yönelimde olduğu her defasında, bedenin diğer parçaları ayrı ayrı durumlarda olsalar bile, burada anlatılmasına gerek olmayan birçok deneyin de kanıtladığı gibi, ruha aynı iletiyi duyurur.

Bundan başka, yine farkettiğime göre, bedenin doğası öyle konmuştur ki, parçalarından hiçbiri biraz uzağındaki bir başka parça tarafından devindirilemez, meğer ki, uzak parça etkisini göstermese de, ikisinin arasındaki diğer bütün parçalar tarafından da aynı şekilde devindirilsin. Örneğin, çok gergin bir ABCD ipinde, sonuncu D bölümü çekilir veya kımıldatılırsa, birinci A bölümünün, ortadaki B veya C bölümlerinden biri çekilip D'nin hareketsiz kaldığı zamankinden daha farklı biçimde kımıldamayışı gibi. Aynı şekilde, ayağımda bir ağrı duyduğumda, fiziğin bana öğrettiğine göre, bu duygu ayakta dağılmış ve oradan beyne kadar ipler gibi gerilmiş sinirler aracılığıyla aktarılır; bunlar ayaktaki uçlarından çekildikleri zaman çıkış ve varış noktaları olan beynin o bölümünde de çekilme yaratırlar ve orada doğanın ruha, sanki ayaktan geliyormuş gibi, ağrı duyurmak üzere verdiği belli bir devinim uyarırlar; fakat bu sinirler ayaktan

beyne kadar yayılırken bacaktan, uyluktan, belden, sırttan ve boyundan da geçtiği için, öyle durumlar olabilir ki, bunların ayaktaki uçları değil beldeki veya boyundaki bazı bölümleri kımıldatıldığı halde, bu olay beyinde ayaktaki bir yaranın doğurabileceği aynı devinimleri doğurur; bunun sonucu olarak da ruhun, ayaktan yara alındığı zaman hissedeceği aynı ağrıyı hissetmesi gerekecektir; duyularımızın bütün algıları için de aynı şekilde yargıda bulunmak gerekir.

Son olarak, yine görüyorum ki, ruhun dolaysızca izlenim aldığı beyin parçasında meydana gelen devinimlerin her biri ona tek bir duygu duyurduğuna göre, bu bakımdan söz konusu devinimin ruha, neden olabileceği tüm duygular arasından, tam sağlıklı insan vücudunun korunmasına en elverişli ve en genel anlamda yararlı olanı duyurmasından daha iyi bir şey ne dilenebilir ne düşünülebilir; imdi, deneyimler bize öğretiyor ki, doğanın bize verdiği bütün duygular bu dediklerim gibidir, dolayısıyla da onlarda Tanrı'nın gücünü ve iyiliğini ortaya çıkarmayan hiçbir şey bulunmaz. Örneğin, ayaktaki sinirler alışılmışın dışında bir kuvvetle devindirildiği zaman, onların devinimi omurilikten geçerek beyne ulaşır ve orada ruha bir etkide bulunur; bu etki de ona bir şey, yani ayaktan geliyormuş gibi bir ağrı hissettirir; ruh bu ağrı sayesinde ayakta olup bitenden haberdar olur ve ayağa çok zararlı bir şey olarak gördüğü ağrının nedenini ortadan kaldırmak için elinden geleni yapmağa güdülenir. Gerçi Tanrı insan doğasını, beyindeki bu aynı devinimin ruha tamamen başka bir şey hissettireceği şekilde de yaratabilirdi; örneğin, ya beyinde ya ayakta ya da ikisinin arasında bir şey olarak kendini ya da başka herhangi bir şeyi hissettirecek şekilde; fakat bunların hiçbiri bedenin korunmasına halen hissettirdiği şey kadar katkıda bulunmazdı. Aynı şekilde, içeceğe ihtiyaç duyduğumuzda, bundan sinirleri ve onlar aracılığıyla beynin iç bölgesini devindiren bir boğaz kuruması doğar, bu devinim ruhta susama duygusu uyandırır, çünkü o sırada, sağlığımızı korumak için bir şey içmeye ihtiyacımız olduğunu bilmekten daha yararlı bir şey yoktur; diğer duygular için de durum böyledir.

Bundan açıkça anlaşılıyor ki, Tanrı'nın mutlak iyiliğine karşın, ruhla bedenden oluşmuş bir bütün olarak insan doğası bazen hatalı ve yanıltıcı olmaktan kurtulamaz; zira ayakta değil de ayaktan beyne kadar gerili olan sinirin başka bir bölümünde, hatta beynin içinde, olağan olarak ayak rahatsız olduğu zaman meydana gelen devinimi doğuran bir neden varsa, ağrı ayaktaymış gibi hissedilecek ve algı da doğal olarak aldanmış olacaktır, çünkü beyindeki aynı devinim ruhta ancak aynı duyguyu doğurduğu ve bu duygu da -başka bir yere göre çok daha sıklıkla- ayağı yaralayan bir nedenden doğduğu için, ruha her zaman başka yerin değil de ayağın ağrısını taşıması çok daha akla yakındır. Boğaz kuruluğunun da, normalde olduğu gibi bir şey içmenin vücudun sağlığı için gerekli olmasından değil, organları su toplamış insanlarda olduğu gibi, tamamen aksi bir nedenden ileri geldiği olur; ama doğamızın bizi bu durumda aldatması, vücudumuz sağlıklıyken daima aldatmasından çok daha iyidir; diğerlerinde de durum böyledir.

Elbette bu düşünceler yalnız doğam gereği düşmekten kaçınamayacağım bütün hataları tanımak değil, aynı zamanda onlardan daha kolay sakınmak veya onları düzeltmek açısından da bana çok yararlı oluyor; çünkü bedensel rahatlık ve rahatsızlıklar hakkında duyularımın bana yanlıştan daha çok ve genel olarak doğruyu gösterdiklerini bildiğime ve hemen her zaman tek bir şeyi incelemek için onların birkaçını birden kullanabildiğime, bundan başka, güncel bilgileri geçmiş bilgilere ekleyip bağlamak için belleğimden ve şimdiye dek hatalarımın tüm nedenlerini bulmuş olan anlığımdan yararlanabildiğime göre, bundan böyle duyularım tarafından genellikle bilgime sunulan şeylerde yanlışlık bulunmasından korkmamalıyım. Geçmiş günlerin o kuşkularını, özellikle uyanıklıktan ayırt edemediğim uykuya ilişkin o genel belirsizliği de, abartılı ve gülünç şeyler olarak kafamdan çıkarmalıyım; çünkü şimdi aralarında pek kayda değer bir fark görüyorum: Belleğimiz, uyanıkken yaşadığımız şeylerde yapmaya alışık olduğu gibi, rüyalarımızı biribirleriyle ve hayatımızın akışıyla asla birleştirip bağlayamıyor.

Gerçekten de, önümde birisi, uyurken gördüğüm hayaller gibi, aniden görünüp hemen kayboluverse, öyle ki nereden geldiğini de nereye gittiğini de farkedemezsem, onun gerçek bir adam değil beynimde oluşan ve uyurken gördüklerime benzer bir hortlak veya hayalet olduğunu tahmin etmem pek de nedensiz sayılmazdı. Fakat hem geldikleri yeri hem bulundukları yeri hem bana göründükleri zamanı açık seçik olarak bildiğim şeyler görünce ve bunlardan aldığım duyularla hayatımın diğer bölümünün akışı arasında hiç kesintisiz bağlar kurunca, onları uyurken değil uyanıkken gördüğümden kesinlikle emin oluyorum. Böyle şeyleri incelemek üzere bütün duyularımı, belleğimi ve anlığımı yardıma çağırmışsam ve bunlardan hiçbiri diğerlerinin getirdiklerine aykırı düşen bir veri getirmemişse, bu şeylerin doğruluğundan hiçbir şekilde kuşku duymamalıyım.

Çünkü Tanrı'nın aldatıcı olmamasından, zorunlu olarak, bu konuda aldatılmış olmadığım sonucu çıkar; ne ki, dünya işlerinin gerekleri çoğu kez bizi bunları özenle inceleme fırsatı bulamadan kararımızı vermeye zorladığından, itiraf edilmelidir ki, insan hayatı özel konularda sık sık yanılmaya yazgılıdır; ve son olarak, doğamızın sakatlık ve zayıflığını da kabul etmek gerekir.



Gassendi, Claude Mellan'ın 1637'de yaptığı gravür

PIERRE GASSENDI'NİN DESCARTES'IN *MEDİTASYONLAR*'INA İTİRAZLARI

Gassendi'den çok saygıdeğer René Descartes'a
Bayım,

Dostumuz Mersenne beni ilk felsefeye ilişkin yazmış olduğunuz o şahane Meditasyonlar'dan haberdar etmek suretiyle, gerçekten minnettarlığımı kazandı; zira gerek konunun yüceliğini, gerek düşüncelerdeki güç ve dildeki anlığı olağanüstü derecede beğendim. Doğrusu bu nedenle, bu kadar zeka ve bu kadar yüreklilikle bilimlerin ilerlemesi için çalıştığınızı ve bütün geçmiş yüzyıllarda bilinmeyen şeyleri bize açınlamaya başladığınızı görmekten büyük zevk duyuyorum. Yalnız bir tek nokta biraz canımı sıktı: *Meditasyonlar*'ınızı okuduktan sonra kafamda herhangi bir kuşku ya da tereddüt kalmışsa bunu size yazmamı istemesi; zira düşününce, sizin ileri sürdüğünüz neden veya kanıtları kabul etmezsem kendi zekamın zayıflığını, daha doğrusu onlara karşı en küçük bir şey öne sürmek cüretinde bulunursam haddimi-bilmezliğimi ortaya dökmekten başka bir şey yapmış olamayacağımı gördüm. Yine de dostumun ricaları karşısında ve benden çok ondan gelen bir girişimi iyi niyetime bağışlayacağınızı düşünerek, bunu ondan esirgeyemedim; kaldı ki sizin ne denli insancıl olduğunuzu biliyorum ve de kuşkulanma nedenlerimi çırçıplak önünüze koymaktan başka bir niyetim olmadığına kolayca inanacağınızdan eminim. Zaten bunları baştan sona okumak zahmetine katlanmanız bile yeterlidir, zira onların sizi rahatsız edebileceğini ve

uslamlamalarınıza olan güveninizi azıcık olsun sarsabileceğini ya da sizi daha iyi değerlendireceğiniz zamanınızı onlara yanıt vermekle boşa harcamak zorunda bırakacağını düşünmekten çok uzağım ve bunu size öneremezdim de. Hatta onları size yüzüm kızarmadan sunamazdım bile, zira içlerinde birkaç kez aklınızdan geçirmiş olmadığınız ve, ya özellikle önemsemediğiniz ya da saklanmaya değer bulmadığınız bir tane bile yoktur. İşte böyle, onları önünüze koyuyorum, ama basit bir öneriden başka hiçbir iddia taşımaksızın; bu öneriyi de konu aldığınız ve tanıtlamaya girişiğiniz şeylere karşı değil, sadece onları tanıtlamak için kullandığınız yöntem ve kanıtlara karşı yapıyorum. Zira hakikat şu ki ben üç kere büyük bir Tanrı'nın mevcut ve ruhumuzun da ölümsüz olduğuna inanırım; anlamakta güçlük çektiğim tek şey bu metafizik hakikatleri ve onlarla bağlantılı diğer sorunları kanıtlamak için kullandığınız uslamlamanızın gücü ve enerjisidir.

BİRİNCİ MEDİTASYONA KARŞI

KUŞKU KONUSU EDİLEBİLEN ŞEYLERE DAİR

Birinci Meditasyonla ilgili olarak, üzerinde fazla durmama gerek bile yok, çünkü alınış olduğunuz her türlü önyargıdan kurtulma kararını doğru buluyorum. Ancak iyi anlayamadığım bir şey var ki o da şu: şimdiye dek doğru bildiğiniz her şeyi yanlış farzetmek suretiyle bir önyargıdan kurtulayım derken başka birine düşecek yerde, niçin düpedüz ve lâfı uzatmadan (doğruluğunu kabul ettiklerinizi sonradan ayrı tutmak üzere) hepsini kesinlikten uzak saymıyorsunuz? Üstelik bu sonucu elde etmek için aldatıcı bir Tanrı ile sizi şaşırtmak için elinden gelen her şeyi yapan bilmem ne tür bir kötü cin tasarla-

mak da gerekli olmuş; oysa kuşkunuza neden olarak insan zihninin pek az aydınlanmış olduğunu ve sadece insan doğasının zayıflığını öne sürmek yeterli olurdu. Bundan başka, her şeyi kuşku konusu etmenize ve bu dünyada olup biten her şeyi yanılsama sayabilmenize gerekçe olsun diye, uykuda olduğunuzu da farzediyorsunuz.

Fakat hiçbir zaman uyanık olmadığınıza ve gözünüzün önünde olan ve olup biten her şeyin yanlış ve aldatıcı olduğuna kendinizi inandıracak kadar özgücünüz var mı? Ne derseniz deyin, şimdiye dek edinmiş olduğunuz ve duyuların, uykunun, Tanrı'nın veya kötü bir cinin sürekli olarak size dayattığı bilgilerde doğru hiçbir şey bulunmadığına tam olarak kani olduğunuza inanan kimse çıkmayacaktır. Bu uydurma öyküye başvuracak, bu yanılsamaları tasarlayacak, böyle dolambaç ve yeniliklerin peşinde koşacak yerde, her şeyi sade bir şekilde, iyi niyetle ve olduğu gibi söylemek, bir filozoftan ve hakikat tutkusundan beklenen saflık ve masumiyete daha yaraşır bir tutum olmaz mıydı? Ama madem ki siz böyle olmasını istemişsiniz, itirazımı daha ileri götürmeyeceğim.

İKİNCİ MEDİTASYONA KARŞI

İNSAN RUHUNUN DOĞASI VE RUHU TANIMANIN BEDENİ TANIMAKTAN DAHA KOLAY OLDUĞU HAKKINDA

I. İkinciye gelince, görüyorum ki yine yanılsamanızdan çıkmış değilsiniz ama bu hayaletlerin arasında en azından, böyle aldatılmış ve büyülenmiş olmakla birlikte, birşey olduğunuzun gerçekliğini farketmemezlik edemiyorsunuz; bu nedenle de "ben'im, varım" önermesinin, kaç kez tekrarlarsanız tekrarlayın ya da zihninizde tasarlayın, her defasında doğru olduğu sonucuna varıyorsunuz. Fakat bunun için bu kadar uzun işlemlere neden ihtiyaç duyduğunuzu anlamıyorum, çünkü zaten daha önce varlığınızdan emindiniz ve eylem yapan her şe-

yin 'ben'i veya varlığı doğal ışık sayesinde apaçık olduğuna göre, aynı sonucu eylemlerinizin herhangi birinden de çıkarabilirdiniz.

Buna bir de, ne olduğunuzu tam olarak bilmediğinizi ilave ediyorsunuz. Bunu içtenlikle söylediğinizi biliyorum ve haklı olduğunuzu hiç tartışmıyorum; zira sorun da zaten bu noktada düğümleniyor. Aslında, bu denli dolambaçlı yollara sapmadan ve bütün bu varsayımlara başvurmadan araştırılması gereken tam da buydu.

[Gassendi bundan sonra Descartes'ın ruhla beden arasında yaptığı ayrımı fazla köktenci bularak eleştiriyor.]

II. Sonra, yanıltılmış olduğunuz varsayımı temelinde, kendinizde bedenin doğasına ait kabul ettiğiniz şeylerden herhangi birinin var olduğundan emin olup olamayacağınızı irdeliyorsunuz ve, uzun bir incelemeden sonra, kendinizde buna benzer hiçbir şey bulamadığınızı söylüyorsunuz. Ve işte burada kendinizi bütün bir insan olarak değil, daha önce ruha yakıştırdığınız tanımla, o en içsel ve en gizli parçası olarak düşünüyorsunuz. Söyler misiniz bana ey Ruh -ya da seçtiğiniz ad her neyse- rüzgara ya da o türden bir başka cisme benzeyen, bedeninizin tüm parçalarına yayılmış ve sinmiş bir şey olduğunuz yolundaki o fikri şimdiye dek düzelttiniz mi? Elbette bunu yapmadınız. Öyleyse niçin şimdi de bir rüzgar ya da yüreğin sıcaklığıyla veya başka herhangi bir sebeple uyarılan, kanınızın en saf kısmından yapılmış, bütün organlara yayılmış olduğundan onlara can veren, gözlerle gören, kulaklarla işiten, beyinle düşünen ve normal olarak size yüklenen tüm işlevleri yerine getiren, pek ince ve seyrelmiş bir soluk olmayasınız? Eğer böyleyse, niçin, havanın içinde bulunduğu kabın biçimini alması gibi, bedeninizle aynı biçime sahip olmayasınız? Bedeninizle aynı olan bir kap, hatta onu saran deri tarafından çevrelenmiş olduğunuza niçin inanmayayım? Bir boşluğu, en azından boşluğun kaba saba bedeniniz ve onun en incelmiş parçaları tarafından doldurulmayan kısımlarını, doldurduğunuza inanmaklığım neden yasak olacakmış? Zira gerçek şu ki bedenin içinde küçük küçük delikler var ve siz oralara yayılmış durumdasınız, öyle ki sizin

parçalarınızın bulunduğu yerde onunkiler yer alamaz; tıpkı şarapla suyun karışımında, gözle ayırdedilememesine karşın, birinin parçalarının öbürününkilerle aynı yerde bulunamaması gibi. Doldurduğunuz bütün o küçücük boşluklarda koca kaba bedeninizin parçaları sizinle birlikte bulunamayacağına göre, niçin işgal ettiğiniz yerden bir başka cismi kovmayasınız? Birçok tarzda hareket ettiğinizi niçin düşünmeyeyim? Zira madem ki kol ve bacaklarınız sizin etkinizle çok ve çeşitli hareketler yapıyor, kendiniz hareket etmeden onları nasıl harekete geçirebiliyorsunuz? Elbette ne kendiniz devinmeksizin başkalarını devindirebilirsiniz -çünkü bu iş çaba harcamadan olmaz- ne de bedenin devinimi ile devinmemezlik edebilirsiniz. Dolayısıyla, bütün bunlar doğruysa, kendinizde cisimsli doğaya ait hiçbir şey bulunmadığını nasıl söyleyebiliyorsunuz?

III. Sonra irdelemenizi sürdürerek, ruha yüklenen şeyler arasında, beslenme ve yürüme gibi şeylerin sizde var olmadığını gördüğünüzü söylüyorsunuz. Fakat, bir kere, bir şey cisim olabilir ama beslenmeyebilir. Sonra, eğer yukarda betimlediğimiz hayvansal ruhlar gibi bir şeyseniz kaba uzuvlarınızın kaba bir maddeyle beslendiği gibi, ince ve uçucu bir varlık olan siz de niçin daha ince bir maddeyle beslenmeyesiniz? Dahası, uzuvlarınızın parçası oldukları o beden büyüdükçe siz de büyümüyor musunuz? Ve o zayıflayınca siz de zayıflamıyor musunuz? Yürümeye gelince, siz onları hareket ettirmedikçe ve bizzat bir yere götürmedikçe bacaklarınız asla hareket etmediğine ve hiçbir yere gitmediğine göre, siz bu yürüyüşe hiç karışmaksızın bu nasıl olabilir? "Bedenim olmadığı doğruysa yürüyemeyeceğim de doğrudur" diyeceksiniz. Bunu demekten amacınız bizimle mi yoksa kendinizle mi şaka etmek olur, bunun üzerinde fazla kafa yormak gerekmez; ama bunu inanarak söylerseniz, denetleyip güttüğünüz bir bedeniniz olmadığını kanıtlamakla kalmayıp yürüyen ve beslenen o şeylerden olmadığınızı da kanıtlamanız gerekir.

Buna bir de şeyleri hissetmediğinizi ekliyorsunuz. Ama renkleri görüp sesleri işiten, elbette bizzat sizsiniz. Bunun bedensiz olanaklı

olamayacağını söylüyorsunuz. Buna inanıyorum; ama bir kere, bir bedeniniz var ve siz gözün de içindesiniz; aslında o siz olmadan göremez; üstelik, işini duyu organlarıyla gören pek ince ve uçucu bir cisim de olabilirsiniz. "Uyurken bazı şeyler hissediyormuşum gibi geldi ama sonra gerçekte bunları hissetmemiş olduğumu anladım" diyorsunuz. Gözünüzü kullanmadan gözsüz hissedilemeyecek bir şeyi hissedermiş gibi olmakla aldansanız bile, aynı yanılgıya her zaman düşmemişsinizdir. Ayrıca gözünüzü daha önce kullanmışsınızdır ve şimdi gözünüz olmadan gördüğünüz imgeleri onun aracılığıyla hissetmiş ve almışsınızdır.

Son olarak, düşündüğünüzü farkediyorsunuz. Elbette, bu yadsınamaz; ama bununla düşünme yetisinin, gerek hayvansal denen o ruhların, gerekse -ne denli ince, saf ve uçucu olursa olsun- hiçbir cismin düşünme yeteneği kazanacak derecede almış olamayacağı kadar, cisimli doğanın üstünde olduğunu kanıtlama göreviniz yerine gelmiş olmuyor. Aynı zamanda hayvanların ruhlarının da maddesel olmadığını kanıtlamak gerekiyor, zira onlar da düşünüyor ya da isterseniz, dış duyu işlevlerinden başka içlerinden de bir şeyler biliyorlar, hem de yalnız uyanıkken değil uyurken de. Nihayet, hiçbir zaman onsuz olmadığınız, hiçbir fikri ondan ayrı bir durumda düşünmediğiniz halde, o kaba ve hantal bedenin düşünmenize hiçbir katkıda bulunmadığını, dolayısıyla düşünme işini, bazan beyne çok rahatsızlık veren o başağrıları ve kara "dumanların" bile engelleyemeyeceği şekilde, ondan bağımsız olarak yaptığınızı da kanıtlamak gerekiyor.

IV. Bundan sonra sözü şöyle bağlıyorsunuz: "Demek ki ben sadece ve tam anlamıyla düşünen bir şeyim, yani bir tin, bir ruh, bir anlık, bir us.." Burada yanılmış olduğumu kabul ediyorum, zira bir insan ruhuyla ya da insanın yaşamasını, devinmesini ve anlamasını sağlayan bir içsel ilkeyle konuştuğumu sanıyordum, meğerse saf bir tine hitabediyormuşum; zira bedenden tamamen soyulmuş olmakla kalmamış, ruhunuzun bir kısmından da arınmışsınız. Bu konuda ha-

ni şu, ruhun bütün bedene yayılıp nüfuz etmiş olduğuna inanmakla birlikte -Yunanlıların to egemonihon dedikleri- en bellibaşlı parçasının vücudun belli bir yerinde, örneğin yürekte ya da beyinde, yerleşmiş olduğunu düşünen Eskilerin yolunu mu izliyorsunuz? Gerçi onlar bizzat ruhun o yerde olmadığına değil ama tinin orada bir bakıma ruhla eklemlenip birleştiğine ve onunla birlikte o parçaya "form" verdiğine inanıyorlardı. Aslında *Yöntem Üstüne* eserinizde buna dair söylediklerinizden sonra, benim bunu hatırlamam gerekti, zira orada, normal olarak bitkisel ve duyusal ruha yüklenen bütün işlevlerin ussal ruhla bağlantılı olmadığı -hiçbir biçimde usa sahip olmadıklarını savunduğunuz hayvanlarda her gün olduğu gibi- ussal ruh bedene sokulmadan önce de yerine getirildiği görüşünde olduğunuzu açıkça gösteriyorsunuz. Bilmem nasıl olmuş da bunu unutmuşum; herhalde ruh adını bizim ve hayvanların büyüyüp gelişmemizi ve hissetmemizi sağlayan o içsel ilkeye vermek isteyip istemediğiniz ya da bu adın sadece tinimize uygun olduğuna mı inandığınız konusunda ikircimde kaldığımdan olacak; oysa bu ilke sözlük anlamıyla "canlandırma" demektir, tin ise, sizin de belirttiğiniz gibi, yalnız düşünmemize yarar. Ne olursa olsun, bundan böyle kendinize tin adını vermenize ve sadece düşünen bir şey olmanıza bir diyeceğim yok.

Sadece düşüncenin sizden ayrılamayacağını da ekliyorsunuz. Bu görüşünüze karşı çıkılamaz, hele sadece bir tin iseniz ve ruhun tözüyle sizinki arasında düşünceyle yapılan ayrımdan başka ayrım kabul etmek istemiyorsanız. Ama ben tereddütte kalıyorum ve düşüncenin sizden ayrılamayacağını söylerken, var oldukça asla düşünmeyi kesmediğinizi kastedip etmediğinizi pek iyi bilemiyorum. Bu, mutlaka, ruhun ölümsüz olduğunu kanıtlamak için sürekli devinim halinde olduğunu, yani benim yorumuma göre daimi olarak düşündüğünü söyleyen bazı ünlü filozofların görüşleriyle çok iyi uyuşan bir görüştür. Fakat, derin bir uykudayken düşünmenizin ya da ananızın karnındayken düşünmüş olmanızın nasıl olanaklı olduğunu anlaya-

mayanları buna inandırmak kolay olmayacaktır. Buna ben de bir ilavede bulunayım: Bedeninize ya da parçalarından birine ananızın karnındayken mi yoksa oradan çıkışınızda mı üflendiğinizi sandığınızı bilmiyorum. Ama bu konuda sizi fazla sıkıştırmak istemiyorum; hatta ananızın karnındayken veya çıkar çıkmaz, sonraki ilk günlerde ya da ilk yıllarda, neler düşündüğünüzü hatırlayıp hatırlamadığınızı; ve eğer bunları unuttuğunuzu söylerseniz neden unuttuğunuzu da sormayacağım. Yalnız, o sıralarda düşüncenizin ne denli -adeta bir düşünceniz var denemeyecek kadar- karanlık ve hafif olduğunu göz önüne almanız için sizi uyarmak isterim.

[Gassendi eleştirilerini sürdürerek, Descartes'ın "bir hava, bir buhar ya da o türden bir şey" olmadığını kanıtlayamadığı görüşünü ileri sürüyor.]

V. Bundan sonra "imgelem" dediğiniz şeyi anlatıyorsunuz. İmgelemenin "cisimli bir şeyin biçimini veya imgesini seyretmekten başka bir şey olmadığını" söylüyorsunuz. Fakat bunu, kendi doğanızı imgelemeden çok farklı bir düşünme türü ile bildiğiniz sonucunu çıkarmak için yapıyorsunuz. Peki öyleyse, madem ki imgeleme keyfinize göre istediğiniz tanımı vermekte serbestsiniz, söyler misiniz bana, cisimli olduğunuz doğruysa (zira tersini kanıtlamış değilsiniz), neden kendinizi de herhangi bir cisimli biçim veya imge altında seyretmeyesiniz? Ve soruyorum size, kendinizi böyle seyrettiğiniz zaman, düşüncenizin karşısına neyin çıktığını yaşıyorsunuz? Latif bir meltem gibi bedenin her yanına ya da beyne veya herhangi bir parçasına yayılan, onu canlandıran, ve orada bizzat icra ettiğinizi sandığınız tüm işlevleri yerine getiren, saf, duru, ince ve uçucu bir madde (töz) değil mi? "İmgelem yoluyla kavrayabildiğim şeylerden hiçbiri kendi hakkımda sahip olduğum bilgiye ait değil" diyorsunuz. Fakat kendinizi nasıl bildiğinizi söylemiyorsunuz ve biraz önce bütün bunların özünüze ait olup olmadığını bilmediğinizi söylediğinize göre, şimdi bu sonucu nereden çıkarıyorsunuz?

VI. "Kendi doğasını gayet seçik olarak bilebilmesi için, zihninizi bu şeylerden geri çekmeye özen göstermek gerektiğini" söyleyerek devam ediyorsunuz. Çok iyi bir öğüt; fakat, kendinizi bunlardan böyle özenle geri çektikten sonra, doğanız hakkında ne gibi seçik bir bilgi elde ettiğinizi de söyleyin bize; zira sadece düşünen bir şey olduğunuzu söylemekle hepimizin önceden bildiği bir operasyonu dile getirmiş oluyorsunuz, fakat eylemde bulunan tözün hangisi ve doğasının ne olduğunu, bedenle nasıl birleştiğini, nasıl ve kaç farklı tarzda bu kadar çok ve çeşitli şeyi yapmağa kalkıştığını ya da şimdiye dek bilmediğimiz buna benzer birçok şeyi bize öğretmiş olmuyorsunuz. Ortak duyuyla aynı şey olarak düşündüğünüz imgelemle tasarlanamayan şeyin anlıkla tasarlandığını söylüyorsunuz; ama, ey iyi Ruh, kendinizde, genel olarak her şeyi bilmemizi sağlayacak bir tek yetinin değil birçok yetinin bulunduğunu bize gösterebilir misiniz?

[Bundan sonra Gassendi imgelemle elde edilen bilgi ile anlıkla elde edilen bilginin biribirinden ayrılamayacağını, hatta açık ve net olarak ayırdedilemeyeceğini, ortaya koymağa çalışıyor. Zaten Descartes da cisimlerin ancak imgelemle bilinebildiğini kabul etmemiş miydi?]

Üstelik tüm bilgimiz köken bakımından duyulardan gelir gibi görünüyor ve siz anlıkta var olan her şeyin başlangıçta duyularda bulunduğunu kabul etmeseniz bile, bu bir gerçek olmaktan çıkmıyor; hele bilgimizin yalnız karşılaşmayla ya da Yunanlıların dediği gibi kata periptosin oluşmasa bile bunun ardından, benzetme, toparlama, bölme, çoğaltma, azaltma ve bunlara benzer -burada sayılması gerekmeyen- birçok başka yollardan tamamlanıp yetkinleştiği belliyken... Dolayısıyla, duyuların karşısına çıkan ve onlara bizzat etki yapan şeylerin ruh üzerinde, ruhun duyularına dokunan şeyler vesilesiyle ve onları örnek alarak kendi tasarladığı şeylere göre daha kuvvetli bir izlenim bırakması şaşılacak bir şey değildir. Gerçi siz cisimli şeylerle ait bilginiz]in kesin olmadığını söylüyorsunuz, fakat gerçeği itiraf etmek isteseniz, içinde ikamet ettiğiniz bedenin ve etrafımızdaki diğer bütün şeylerin varlığından da kendi varlığınıza kıyasla daha az emin

[olmadığınızı söylerdiniz]. Hatta, kendinizi kendinize bilinir kılma aracınızın sadece düşünce olduğunu düşünürsek, bu şeylerin kendilerini bilinir kılmak için sahip oldukları çeşitli yol ve çareler karşısında bu nedir ki? Zira şeyler birçok farklı işlemle kendilerini dışa vurmakla kalmaz, bundan başka büyüklük, biçim, katılık, renk, lezzet gibi birçok apaçık ve algılanır ilineklerle de kendilerini size bildirirler; öyle ki, sizin dışınızda olmalarına karşın, onları kendinizden daha açık-seçik olarak bilmenize ve anlamanıza şaşmamak gerekir. Ama, "nasıl olur da yabancı bir şeyi kendimden daha iyi tasarlarım?" diyeceksiniz. Yanıtım şu: gözün başka her şeyi görüp de kendini görmemesi gibi...

VII. "Fakat, diyorsunuz, öyleyse ben neyim? Düşünen bir şey. Peki, düşünen bir şey nedir? Kuşkulanan, anlayan, olumlayan, yadsıyan, isteyen, istemeyen, imgeleyen ve hisseden bir şey." Burada birçok şey söylüyorsunuz, fakat ben hepsinin üzerinde ayrı ayrı durmayacak, yalnız hisseden bir şey olduğunuz ifadesini ele alacağım. Doğrusu bu beni şaşırtıyor, çünkü daha önce bunun tersini ileri sürmüştünüz. Bununla, sizde ruhtan başka gözde, kulakta ve diğer duyu organlarında yer alan bir bedensel yeti daha bulunduğunu söylemek istemiş olamaz mısınız acaba? Öyle ki, bu yeti duyulabilir şeylerden gelen verileri alarak duyu sürecini başlatıyor, sonra onu kendiniz tamamlıyorsunuz ve böylece gerçekte gören, işiten ve her şeyi duyan da siz oluyorsunuz? Sanırım bundan ötürü duygu ve imgelemi düşünce türleri arasına koyuyorsunuz. Ama ben bunun böyle olduğuna da karşı çıkmıyorum; ancak hayvanlarda bulunan duyguya da, sizinkinden farklı olmadığına göre, düşünce adı verilip verilemeyeceğini, dolayısıyla onlarda da bir şekilde size benzeyen bir ruh olup olmadığını bir düşünün.

[Gassendi hayvanların da bizim gibi sinirlere, hayvansal ruhlara ve beyne sahip olduklarını hatırlatıyor. Öyleyse niçin onların da bilen bir ilkeye sahip olduklarını reddetmeli? Gerçek şu ki, insan "hayvanların arasından çekilip alınamaz".]

Elbette, [hayvanlardan] tamamen farklı, yani ileri sürdüğünüze göre bedensiz, bir doğaya sahip olduğunuzu kanıtlamak için, herhangi bir eylemi onların yaptığından farklı olarak yapabilmeniz ve beyin dışında böyle bir şey yapamıyorsanız, hiç olmazsa beyinden bağımsız olarak yapabilmeniz gerekir; ama bunu yapmıyorsunuz. Zira beyin huzursuz olur olmaz siz de huzursuz oluyorsunuz; orası karışırsa karışıklıktan siz de etkileniyorsunuz; o sıkıntıya düşer veya tamamen bulanırsa siz de aynı duruma düşüyorsunuz; ve kimi şey imgeleri onun algısından kaçarsa sizde de bunların hiçbir izi kalmıyor. "Hayvanlarda, diyorsunuz, her şey hayvansal ruhların ve bütün diğer organların körü körüne bir itkisiyle, bir saat mekanizması ya da başka bir makinedeki hareketler gibi yapılır." Fakat, beslenme, atardamarların atması ve -zaten insanlarda da aynı şekilde işleyen- buna benzer işleyişler için bu doğru olsa bile, duyuların eylemleri ya da ruhun edilgileri denilen o hareketlerin de hayvanlarda kör bir itkiyle meydana geldiği, oysa insanlarda böyle olmadığı kesinlikle ileri sürülebilir mi? Et parçası imgesini köpeğin gözüne gönderir, beyne kadar süzülen bu imge algılanamayacak kadar küçük çengelciklerle ruha asılır ve birleşir; sonra ruh ve onunla birlikte gizli ve görünmez zincirlerle bağlı olduğu tüm beden et parçasına doğru atılır. Aynı şekilde, köpeğe atılmak üzere kaldırılan taş da imgesini gönderir, bu imge bir tür kaldıraç gibi ruhu, onunla birlikte de bedeni, harekete geçirip kaçmaya yöneltir. Ama bütün bunlar insanda da aynı şekilde olmuyor mu?

[Hayvanlar insandan ancak derece bakımından farklıdırlar. Onların da bir seçme yetisine, kabataslak bir usa ve ilkel bir dile sahip olduklarını kabul etmek gerekir.]

VIII. Sonra balmumu örneğini ele alıyor ve bu konuda, "balmumunun ilinekleri denen şeylerin bizzat mumdan veya onun tözünden başka şeyler olduğunu ve balmumunu veya tözünü açık-seçik olarak tasarlamanın da duyu veya imgelemin değil sadece ruhun veya anlığın işi olduğunu" göstermek amacıyla bazı şeyler söylüyorsunuz.

Fakat bir kere, balmumu veya tözünün kavramının, ilineklerinin kavramından soyutlanarak çıkarılabildiği, üzerinde herkesin uyuştuğu bir şey değil mi? Ama belki bu konuda mumun tözünü veya doğasını ayrı olarak tasarlayabildiğinizi söyleyeceksiniz. Gerçekten de renk, biçim, eriyebilirlik gibi özelliklerin dışında, bu ilineklerin ve gözlemlediğimiz değişimlere öznelik eden bir başka şey de olduğu doğrudur; ama bu şeyin ne olduğuna, ne olabileceğine gelince, elbette bunu bilmiyoruz, zira bu şey gizli kalıyor ve nerdeyse sadece tahminle, mumun gösterebildiği bütün değişikliklere temellik ve taşıyıcılık edecek bir şey olması gerektiği fikrine varıyoruz. İşte bu yüzden, mumu bütün formlarından -tam giysilerinden soyar gibi- soyutladıktan sonra ne olduğunu daha açık ve daha seçik olarak tasarlayabildiğinizi söylemenize şaşıyorum. Zira mumun, daha doğrusu mum tözünün, bütün formlarından farklı bir şey olduğunu söylemenize bir diyeceğim yok ama bizi aldatmak niyetinde değilseniz, ne olduğunu tasarlayabildiğinizi söyleyemezsiniz, çünkü böylelikle bu size, yalnız giysisiyle şapkası görülen bir adamın ne veya kim olduğunu öğrenmek için üzerindekiler çıkarıldığında olduğu gibi, açıkça verilmiş olmaz. Sonra, madem ki bu şeyin ne olduğunu bir şekilde anladığınızı sanıyorsunuz, lütfen söyler misiniz onu nasıl tasarlıyorsunuz? Yayılımlı ve mekansal bir şey olarak değil mi? Zira, kâh çok kâh az yayılabilen bir şey olmasına karşın, onu bir nokta olarak tasarladığınızı sanmıyorum. İmdi, bu tür bir yayılım sonsuz olamayacağına, kendine özgü birtakım sınırları olacağına göre, onu aynı zamanda bir tür şekle sahip olarak da tasarlamış olmuyor musunuz? Sonra, gözünüzle gördüğünüzü sanacak netlikle tasarladığınızda, çok sönük ve bulanık da olsa ona bir renk yakıştırmıyor musunuz? Size tam boşluğa kıyasla daha fazla cisim ve maddeye sahipmiş gibi geldiğine göre, mutlaka daha göze-görünür gibi de gelecektir; dolayısıyla, anlamanız da bir tür imgelemedir. Onu yayılımsız, şekilsiz ve renksiz tasarladığınızı söylerseniz, o zaman safça ne olduğunu da söyleyiverin bari...

Uzaktan sadece giysi ve şapkalarını farkettiğimiz halde zihnimizle görüp tasarlayabildiğimiz adamlar hakkında söylediklerinizi, hükmü verenin imgelem yetisi değil anlık olduğunu göstermiyor. Gerçekten de, sizinkine benzer bir ruha layık görmediğiniz köpek de, sahibinin giysi veya şapkasından başka şey görmemekle birlikte onu tanımamazlık etmediği zaman, aynı şekilde yargıya varmış olmuyor mu? Dahası, sahibi ayakta veya yatık olsun, eğilsin, kısalsın veya uzansın, tıpkı mumda olduğu gibi, sadece şu ya da bu biçimi değil bütün bu biçimleri alsın, onu her zaman tanımıyor mu? Bir tavşanın peşinden koştuğu ve onu bütün ve diri olarak gördükten sonra ölmüş, yüzülmüş ve parçalanmış olarak gördüğü zaman, onun yine aynı tavşan olduğunu anlamadığını mı sanıyorsunuz? Bu durumda "renk, sertlik, biçim gibi şeylerin algılanması ne bir görme, ne bir dokunma, vb. değil, sadece zihnin bir denetimidir" demenize de itiraz etmiyorum, yeter ki zihin imgeleme yetisinden gerçek olarak ayrılmasın. Ve "bu denetimin, mumda incelenen şeylerin az veya çok oluşuna göre kusurlu ve karışık ya da kusursuz ve açık-seçik olabileceğini" ileri sürdüğünüzde, bu ifade zihnin mumdaki -dış formları hariç- o ne idüğü bilinmeyen şey üzerinde yaptığı denetimin, mumun açık ve seçik bir bilgisine vardığını bize göstermiyor; sadece, duyuların mumda farkedebildikleri tüm ilineklerin ve mumun uğrayabileceği tüm değişikliklerin yine duyularca yapılmış bir araştırma veya denetimi olarak kalıyor. Gerçi buradan hareketle "balmumu" adıyla ne kastettiğimizi anlayabilir ve açıklayabiliriz, fakat çırılçıplak düşünüldüğü ölçüde daha gizli ve karanlık kalan bu tözün ne olduğunu anlamaya ve hattâ başkalarına da anlatmaya gelince, bu bizim için tümüyle olanaksızdır.

IX. Hemen ardından şunu ekliyorsunuz : "Peki ama, ben ne diyeyim bu zihin hakkında, daha doğrusu kendim hakkında, zira şimdiye kadar kendimde zihinden başka bir şey bulunduğunu kabul etmedim?"

[Gassendi Descartes'tan alıntıya devam ediyor ve onu, bize gerçekten ne olduğunu söylemeden, sadece var olduğunu ortaya koy-

duğu için eleştiriyor. Uzun sözün kısası, Descartes ruhu hakkında onun var olduğundan başka bir şey bilmiyor.]

Bu nedenledir ki ben, bizzat bu Meditasyon'un başlığında vadedilen şeyin, yani "insan ruhunu bilmenin bedeni bilmekten daha kolay olduğunu"nun gösterilmiş olduğunu sanmıyorum; zira amacınız ruhunuzun varlığını ya da onun varlığının bedeninkinden daha açık seçik olduğunu kanıtlamak değildi, çünkü onun varlığından zaten kimsenin kuşku duymadığı bellidir. Herhalde onun doğasını bedeninkinden daha açık ve anlaşılır kılmak istemiştiniz ama bunu hiçbir şekilde başarmış olduğunuzu görmüyorum. Ve bedenin doğasından bahsederken, ey Ruh, onun hakkında yayılım, biçim, boşlukta yer işgal etme gibi birçok şey bildiğimizi söylemişsiniz. Fakat kendiniz hakkında ne diyorsunuz, cisimli parçaların bir tür birleşimi olmadığınızdan, ne hava, ne rüzgâr, ne de yürüyen veya hisseden bir şey olduğunuzdan başka? Bütün bunları hatırınız için kabul etsek bile -ki zaten bazılarını kendiniz çürütmüşsünüz- beklediğimiz bu değildi, zira doğrusu bütün bunlar sadece yadsımalardır; oysa sizden, bize ne olmadığınızı söylemeniz değil, ne olduğunuzu öğretmeniz isteniyordu.

İşte bunlardan dolayı sonunda "düşünen, yani kuşkulanan, olumlayan, yadsıyan, vb. bir şey" olduğunuzu söylüyorsunuz. Ancak, bir şey olduğunuzu söylemek, bilgi verici birşey söylemek değildir, çünkü bu sözcük genel, muğlak, geniş kapsamlı, belirsiz bir terim olup sadece size değil dünyada bulunan ve bir "hiç" olmayan herşeye uygulanabilir. Bir şey'siniz, yani bir hiç değilsiniz ya da başka deyişle "bişey"siniz. Ama bir taş da bir hiç değildir ya da isterseniz, bişeydir, bir sinek de öyle, dünyada bulunan herşey de. Sonra, düşünen bir şey olduğunuzu söylemek gerçi bilgi verici bir şey söylemektir ama daha önce bilinmeyen bir bilgi değil sizden istenen de bu değildi, çünkü düşünen bir şey olduğunuzdan kim kuşku duyuyor ki? Ama bilmediğimiz ve bu yüzden öğrenmek istediğimiz, öz niteliği düşünmek olan bu tözün içine nüfuz etmek ve onu tanımaktı. Bundan ötürü, aradığımız bu olduğu için, sizin de sözü düşünen bir şey olduğu-

nuzu söyleyerek değil, özelliği düşünmek olan bu şeyin ne olduğunu söyleyerek bağlamanız gerekirdi. Ne yani, şarap hakkında halkın kafasındakinden daha doğru ve daha derin bir bilgi vermeniz rica edilseydi, şarabın üzüm ezilerek elde edilen, kah beyaz kah kırmızı olabilen, tatlı ve sarhoş edici bir sıvı olduğunu söylemekle ricacıyı tatmin ettiğinizi mi düşünürdünüz? Yoksa, bu sıvının nasıl çeşitli "ispirto"ların, balgamın, tartarın ve birçok başka maddenin doğru ölçü ve oranlarda karışımından meydana gelmiş olduğunu göstererek, elinizden geldiğince onun içini keşfedip ortaya çıkarmağa mı çalışırdınız? Demek ki, sizden kendiniz hakkında sıradan bilinenlere göre daha doğru bir bilgi beklendiğine ve siz de bunu vadettiğinize göre, burada yaptığınız gibi düşünen, kuşkulanan bir şey olduğunuzu söylemenin yeterli olmadığını, kendi üzerinizde tözünüzün içini keşfedip bize öğretecek şekilde bir kimyasal işlem yapar gibi çalışmanız gerektiğini siz de takdir edersiniz. Bunu yaptığınız zaman, anatominin, kimyanın, pek çok farklı sanatın, pek çok duygu ve deneyimin, doğasını bize o denli açık kıldığı bedenden daha iyi tanıtılmış olup olmadığınızı incelemek de bizim işimiz olacaktır.

ÜÇÜNCÜ MEDİTASYONA KARŞI

TANRI'YA, TANRI'NIN VAR OLDUĞUNA DAİR

I. Birinci olarak, Düşünen bir şeyim önermesinin açık ve seçik olarak bilinmesinin bu konudaki kesinliğinizin nedeni olduğunu kabul etmiş olmanızdan, "çok açık ve çok seçik olarak tasarladığımız şeylerin hepsinin doğru olduğunu" genel kural olarak koyabileceğiniz sonucunu çıkarıyorsunuz. Fakat, şimdiye dek insanla ilgili olayları saran belirsizlik içinde kesinliğimize dayanak olarak daha güvenilir bir kural bulunamamış olmakla birlikte, birçok şeyi pek açık ve

pek seçik olarak bilmiş gibi görünen bu kadar büyük zekanın, hakikatin bizzat Tanrı'nın bağrında ya da bir kuyunun dibinde saklı olduğuna hükmettiklerini görünce, bu kuralın belki de yanlış olabileceğinden kuşkulanmak için neden yok mudur? Savlarını pek iyi bildiğiniz kuşkucuların dediklerinden sonra, hangi hakikate açıkça bilinen bir şey olarak kefil olabiliriz, şeylerin her kişiye ne olarak görünüyorlarsa o imiş gibi geldiklerinden başka?. Örneğin, kavunun tadının benim damağıma çok hoş geldiğini açıkça ve seçikçe hissediyorum, dolayısıyla kavunun tadının bana böyle göründüğü doğrudur; ama bu böyledir diye o tadın kavunda da aynen bulunduğunun doğruluğuna nasıl inanabilirim, ben ki gençliğimde ve sağlığım da yerindeyken bu konuda tamamen farklı düşünmüştüm, çünkü o zaman açıkça kavunda tamamen başka bir tat olduğunu hissediyordum? Hatta bugün bile birçok kişinin bu konuda başka başka yargıya vardıklarını görüyorum; çok ince ve seçici tadalma duyularına ve sapsağlam bir sağlığa sahip birçok hayvanın da aynı konudaki duygularının benimkinden farklı olduğunu görüyorum. Öyleyse, doğru kendinden tiksiniyor ya da kendine karşıt mı, yoksa bir şey açıkça ve seçikçe tasarlanmasına karşın kendisi olarak doğru değil de, sadece açık-seçik böyle tasarlandığı mı doğru? Ruhu ilgilendiren şeylerde de durum hemen hemen aynıdır. Eskiden, küçük bir nicelikten daha büyük bir niceliğe bir eşit nicelikten geçmeden varmanın olanaksız olduğuna yemin ederdim; sürekli olarak biribirine yaklaşan iki çizginin, sonsuza dek uzatıldıklarında kesişmemezlik edemeyeceklerini hayatım pahasına savunurdum. Bunlar bana o kadar açık ve seçik görünürlerdi ki, onları gayet doğru ve kuşku götürmez ilk savlar olarak görürdüm. Ama sonradan, daha açık ve seçik olarak tasarladığım için, beni bunun tersine ikna eden nedenler de oldu. Bugün bile, matematik varsayımların doğasını düşündükçe, aklımda doğruluklarına ilişkin bir tür kuşku ve güvensizlik oluşmuyor değil. Bundan ötürü, nicelik, çizgi, alan gibi şeylerin doğasını düşündüğüme veya tasarladığıma göre, şu veya bu önerme bildiğimin doğru ol-

duğu söylenebilir; ancak, onların kendiliklerinde de benim tasarladığım gibi oldukları kesinlikle öne sürülemez. Matematiksel hakikatler bir yana, şimdi söz konusu olan diğer şeyler hakkında, soranım size, niçin insanlar arasında bu kadar çok farklı fikir ve görüş var? Her insan savunduğu görüşü pek açık ve seçik olarak tasarladığını düşünüyor. Çoğunun bu görüşlerinde pek sıkı durmadıklarını ya da onları iyi anlamadıkları halde anlıyormuş gibi yaptıklarını söylemeye kalkmayın, zira biliyorum ki aralarında bunları hayatları pahasına savunmaya hazır birçokları vardır, hem de başkalarının da aynı tutkuyla aksine bağlandığını gördükleri halde; ama eğer bu son anda bile insanların duygularını gizlediklerine ve doğru sözlerin yürekten çıkmadığına inanıyorsanız, o başka... Zaten siz de, eskiden birçok şeyi gayet kesin ve açık olarak kabul ettiğiniz halde sonradan belirsiz ve kuşkulu olduklarını anladığınızı söylerken, bu güçlüğe değinmiş oluyorsunuz ama sorunu ortada bırakıyor ve kendi kuralınızı teyit etmiyorsunuz. Sadece bu konuyu vesile edip -dışınızda hiçbir şey bulunmadığı halde böyle birtakım şeyleri temsil eder görünerek- aldanmanıza neden olabilecek ideler hakkında konuşmaya geçiyorsunuz; ardından tekrar, sizi şöyle önermelerin doğruluğu konusunda yanıltmış olabilecek aldatıcı bir Tanrı'dan söz ediyorsunuz: "İki ile üçün toplamı beş sayısını verir; bir karenin dörtten fazla kenarı yoktur"; bundan amacınız da bize, kuralınızın doğrulanması için, insanı yanıltamayacak bir Tanrı'nın varlığını kanıtlamanıza dek beklemek gerektiğini belirtmek. Doğrusu, bu kuralı teyit etmek için o kadar çalışmanıza ihtiyaç yok; o denli kolaylıkla bizi yanıltabilir ve yanlışı doğru diye kabul ettirebilir ki, bize düşüncemizi iyi yönetmenin yolunu gösterecek ve aynı zamanda, bir şeyi açıkça ve seçikçe tasarladığımızı düşündüğümüz her durumda, ne zaman yanılıp ne zaman yanılmadığımızı bilmemizi sağlayacak iyi bir yöntem öğretmeniz gereklidir.

II. Bundan sonra,(bir tür imge olmak dolayısıyla "düşünceler" olduklarını savladığınız) ideleri, kimileri bizimle birlikte doğan, kimileri dışardan gelen ve yabancı, kimileri de bizce kurulan ve uydurulan

olmak üzere, üç kümeye ayırıyorsunuz. Birinci kümeye, genel olarak bir şey, bir hakikat ya da bir düşünce diye adlandırılan şeyi anlama olgusunu, ikinciye işittiğiniz gürültünün, gördüğünüz güneşin, hissettiğiniz ateşin idesini, üçüncüye de kendi icat ettiğiniz sirenler, *hippogrifler* ya da *khimairalar* gibi kafadan uydurma şeyleri koyuyorsunuz. Sonra da belki tüm idelerinizin yabancı veya sizinle birlikte doğmuş veya sizin tarafınızdan uydurulmuş olabileceğini, çünkü henüz kökenlerini açık ve seçik olarak bilmediğinizi söylüyorsunuz. Bu nedenle, kökenleri tam olarak bilininceye kadar olabilecek yanılgıyı önlemek için, ben burada bütün idelerin dışardan geliyor ve anlığın dışında bulunan ve duyularımızdan herhangi birinin alanına giren şeylerden çıkıyor gibi göründüğünü dikkatinize sunacağım. Zira doğrusu şu ki, ruhta sadece dış nesnelerden türüyen ve duyular aracılığıyla kendisine ulaşan bu ideleri çırçıplak ve ayrı ayrı, içine aldığı gibice kavrama yetisi değil, aynı zamanda onları bir araya getirip çeşitli şekillerde bölme, yayma ve kısaltma, karşılaştırma ve birçok başka şekilde yeniden birleştirme yetisi de vardır (daha doğrusu, kendisi bir yetidir). Bundan da, en azından koyduğunuz üçüncü tür idelerin ikincilerden ayrı olmadığı sonucu çıkar, zira örneğin khimaira idesi, aslan başı, keçi gövdesi ve yılan kuyruğu idelerinden farklı bir şey değildir, zihin onları bir araya getirerek tek bir ide kurmuştur o kadar; ayrı ayrı ele alınınca ya da her biri özel olarak incelenince, yabancıdırlar ve dışardan gelmişlerdir.

[Gassendi bir dev, bir piramit ve hiç görülmemiş bir kent hakkında da aynı şekilde uslamlamada bulunuyor: Bu ideler de dışardan alınmış ama çoğaltılmış ve çarpıtılmış idelerden başka bir şey değildir.]

Doğuştan dediğiniz türlere gelince, bu türden hiçbir ide olduğunu sanmıyorum; hatta bu adla anılan tüm ideler yabancı kökenli gibi görünüyor. "Doğamın bir devamı ve uzantısı olarak, genel olarak "birşey" adı verilen şeyi anlayabilirim" diyorsunuz. Bununla, hiçbir kuşkuya konu ve burada söz konusu olmayan şu anlıktan bahsetmek istediğinizi sanmıyorum; maksadınız herhalde bir şey'in idesinden

söz etmek. Ayrıca özel bir şeyin idesinden de söz etmiyorsunuz, zira güneş, şu taş ve bütün özel şeyler, idelerinin doğuştan değil yabancı olduğunu söylediğiniz şeylerdir. Demek ki genel anlamda, varlığın eşanlamlısı ve onunla eş yayılımlı olarak düşünülen bir şeyin idesinden bahsediyorsunuz. Fakat lütfen söyler misiniz, bu genel ide zihinde nasıl bulunabilir, orada aynı zamanda -zihnin soyutlama yoluyla tek tek hiçbirine özgü olmamakla birlikte hepsine birden uygun düşecek bir kavram veya ide oluşturmakta kullandığı- bu kadar çok özel şey, hatta bunların cinsleri de bulunuyorsa? Besbelli, bir şeyin idesi doğuştansa, bir hayvanın, bir bitkinin, bir taşın ve bütün evrensellerinki de öyle olacak ve böylece, bütün farklarını çıkarıp attıktan sonra sadece genel olarak hepsinde ortak olduğu açıkça görülen şeyi elde tutmak ya da -ki bu da aynı anlama gelir- o konuda bir cinse ait ide oluşturmak üzere, birçok özel şeyi biribirinden ayırdetmek için çalışmamıza ihtiyaç kalmayacaktır. Yine, "hakikatin ne olduğunu anlamanın" bir bakıma doğanızın kurucu özelliği gibi bir şey olduğunu söylüyorsunuz ya da benim yorumumla, hakikat idesinin doğal olarak ruhunuza damga gibi basılmış olduğunu... Fakat eğer hakikat, varılan yargının yargıya konu olan şeyle uygunluğundan başka bir şey değilse, hakikat sadece bir ilişkidir ve dolayısıyla, şeyin kendisiyle idesinin karşılaştırılmasından ayrı bir şey değildir; ya da -ki bu deyim de bir fark yaratmaz- şeyin idesinden, yalnız kendini değil şeyi de olduğu gibi temsil etme gücü olan ideden, başka bir şey değildir. Bu nedenle hakikatin idesi, ona uygun olduğu ya da onu olduğu gibi temsil ettiği için, şeyin idesiyle aynıdır; öyle ki, eğer şeyin idesi bizimle birlikte doğmamışsa ve yabancıysa, hakikat idesi de bizimle doğmamış ve aynı derecede yabancı olacaktır.

[Düşünceye gelince, "tinin bizde doğal olarak bulunduğu kanıtlanıncaya kadar beklemek gerekmektedir".]

III. Bundan sonra galiba sadece bazı idelerin bizim dışımızda var olan şeylerden türediğini kuşku konusu etmekle kalmayıp dışımızda herhangi bir şeyin var olup olmadığından da kuşkulanıyorsunuz.

Bundan da, sanki, dışarda oldukları söylenen o şeylerin idelerine sahip olmanıza karşın, bundan onların dünyada var oldukları sonucunun çıkmayacağı, çünkü sahip olduğunuz o idelerin zorunlu olarak onlardan türemediği, ya sizden türediği ya da bilmediğiniz herhangi bir başka yoldan içinize sokulduğu sonucuna varıyorsunuz. Sanırım bu yüzden biraz önce de "yeri, göğü ve yıldızları gördüğünüzü değil, yerin, göğün ve yıldızların idelerini gördüğünüzü ve onların da sizi yanıltabileceğini" söylüyordunuz. Öyleyse, yerin, göğün ve yıldızların var olduğuna yine inanmıyorsanız, lütfen söyler misiniz, niçin yerde yürüyorsunuz, niçin başınızı kaldırıp güneşe bakıyorsunuz, niçin sıcaklığını hissetmek için ateşe yaklaşıyorsunuz, niçin sofraya oturuyorsunuz ya da niçin açlığınızı gidermek için yemek yiyorsunuz, niçin konuşmak için dilinizi oynatıyorsunuz ve niçin düşüncelerinizi bize yazmak için kalemi elinize alıyorsunuz? Gerçi bu şeyler kolay kavranamayan bir incelikle uydurulmuş sözler de olabilirler, ama bu fikrin yanlışlığını farketmek için fazla çaba gerekmez ve bu şeylerin varlığından sahiden kuşkulanmanız mümkün olmadığına, onların sizin dışınızda var olan bir şey olduğunu bildiğinize göre, konuyu ciddiyetle ve iyi niyetle ele alalım ve şeylerden ne iseler o olduklarını kabul ederek söz etmeye alışalım. Ama, dışsal şeylerin var oldukları varsayımında bile zihnimizdeki idelerini onlardan aldığımızın yeterince tanıtlanamadığını düşünüyorsanız, kendi önerdiğiniz sorunlardan başka, itiraz olarak öne sürülecek diğer bütün sorunlara da yanıt vermeniz gerekir.

Bu şeylerle ilgili idelerin dışardan geldiklerini göstermek için, "herhalde doğanın bunu bize böyle öğrettiğini, bunların bizden gelmediklerini ve bizim irademize bağlı olmadıklarını deneyimle bildiğimizi" söylüyorsunuz. Fakat, yukarda anılan sorunları ve çözümlerini bir yana bıraksak bile, birçok güçlük arasından en azından şunu ortaya koyup çözmek gerekir: niçin doğuştan kör bir insanda hiçbir renk idesi, doğuştan sağır birinde de hiçbir ses idesi yoktur? Bu dışsal şeyler kendiliklerinden o zavallıların zihinlerine ne olduklarına

dair birer imge gönderememiş olduklarından değil mi? Hele doğumlarının ilk anlarından itibaren bunu sağlayacak yollar şeylerin aşamayacakları engellerle tıkanmış olduğuna göre...

Sonra güneş örneği üzerinde duruyor, "güneş hakkında çok farklı iki idemiz var: biri duyularımızla aldığımız, ki buna göre güneş bize pek küçük görünür; öbürü astronominin bilgilerinden aldığımız, ki buna göre ise çok büyük görünür. İmdi, bu iki ideden en doğru ve örneğine en uygun olanı, duyulardan gelmeyip bizimle birlikte doğmuş bazı kavramlardan çıkmış ya da başka herhangi bir şekilde bizce kurulmuş olanıdır" diyorsunuz. Fakat buna şöyle karşılık verilebilir: bu iki güneş idesi de aslına benzerdir ve ikisi de doğrudur, yalnız biri daha çok öbürü daha az; tıpkı biri on adım öbürü yüz veya bin adım uzaktan gönderilen aynı adama ait iki farklı idenin -biri daha çok öbürü daha az olmak üzere- benzer, doğru ve örneğine uygun olması gibi; zira burası yeri olsaydı ve ilkelerimle uyuşmaya gönlünüz olsaydı, size bunu birkaç sözcükle kolayca açıklayabileceğim gibi, yakından gelen uzaktan gelene oranla daha az küçülür. Kaldı ki, bu çok büyük güneş idesini ancak zihnimizle görebilmekle birlikte, bu onun bizde doğal olarak bulunan herhangi bir kavramdan çıkmış olması demek değildir. Öyle durumlar olur ki, duyularla aldığımız ide zihnimizin gücüyle, güneşin bizden çok uzak ve çapının şu kadar dünya yarıçapı kadar olduğunun belli olması ölçüsünde, büyütülür. Doğanın içimize bu ideye ilişkin hiçbir şey koymadığını görmek mi istiyorsunuz? Onu doğuştan kör bir adamda arayın. İlk olarak, adamın zihninde idenin renkli veya ışıklı olmadığını göreceksiniz; sonra, adam kimse tarafından bilgilendirilmemiş ve daha önce eline yuvarlak bir şey alınmamışsa, yuvarlak olmadığını göreceksiniz; nihayet, eğer akıl veya yetke tasarlamış olduğu ideyi büyüttürmemişse, büyük olmadığını göreceksiniz. Fakat, güneşi o kadar çok kez seyretmiş, görünen çapını o kadar çok kez ölçmüş, gerçek çapı üstüne o kadar çok uslamlamada bulunmuş olan bizlerin gururunu okşamadan bir şey daha söylemek gerekirse, acaba kafamızda sıradan

insanlarınkinden farklı bir güneş imgesi mi var? Gerçekte aklımız bize gösteriyor ki, güneş dünyadan yüz altmış bilmem kaç defa daha büyüktür ama bu böyledir diye bu kadar büyük ve yayılımlı bir cismin idesine sahip olabiliyor muyuz? Elbette duyularımızla elde ettiğimiz ideyi elimizden geldiğince büyütüyoruz, zihnimiz onu içerebildiği ölçüde şişirmeye çalışıyor, fakat sonunda kendisi pusulayı şaşırıyor ve karanlıklar içinde kalıyor ve güneş hakkında açık seçik bir fikir edinmek istersek, ondan duyularımız aracılığıyla almış olduğumuz imgeye başvurmak zorunda kalıyoruz. Güneşin bize göründüğünden çok daha büyük olduğuna ve gözümüz ona daha yakın olsaydı çok daha geniş ve yayılımlı bir ide alacağına inanmamız yeterlidir ama zihnimizin, duyularımızca sunulan ideyle yetinmesi ve onu nasılsa öyle göz önüne alması gerekir.

IV. Bunun ardından, ideler arasında görülen eşitsizlik ve çeşitliliği kabul ederek "zihnimde tözleri temsil eden idelerin sadece kipleri veya ilinekleri temsil edenlere kıyasla daha fazla bir şey oldukları, nerdeyse daha çok "nesnel" gerçeklik içerdikleri kesindir ve nihayet, egemen, ebedi, sonsuz, tümgüçlü ve dışındaki bütün şeylerin evrensel yaratıcısı bir Tanrı'ya dair tasarladığım ide herhalde kendiliği içinde, sonlu tözlerin temsil edildiği idelere göre daha fazla nesnel gerçekliğe sahiptir" diyorsunuz. Zihniniz burada sizi fazla hızlı sürükleyip götürüyor, bu yüzden onu biraz durdurmak gerekiyor. Yine de size önce şu nesnel gerçeklik sözcükleriyle ne kastettiğinizi sormakla oyalanmayacağım; bir noktayı bilmemiz yeterli: dışardaki şeylerin kendiliklerinde "formel" ve gerçek olarak, zihindeyse "nesnel" ve temsili olarak var olduklarını söylerken, herhalde idenin, idesi olduğu şeye tamamen uyması gerektiğinden başka bir şey demek istemiyordunuz, öyle ki ide şeyde gerçekten var olmayan hiçbir şeyi "nesnede"de içermesin ve temsil edilen şeyin kendiliğinde içerdiği ölçüde daha çok gerçeklik içersin. Hemen ardından nesnel gerçeklikle formel gerçeklik arasında ayrım yaptığınızı biliyorum; bu ikincisi kanımca idenin ta kendisidir, ancak bir şeyin temsilcisi olarak de-

ğil, kendine özgü bir varlığa sahip ayrı bir varlık olarak. Ama ne olursa olsun, ne ide ne de onun nesnel gerçekliği, şeyin kendinde içerdiği formel gerçekliğin tümüyle değil, sadece zihnin haberdar olabildiği parçasıyla, başka deyişle zihnin bilgisiyle ölçülmelidir. Böylece, sık sık gördüğünüz, dikkatle incelediğiniz ve her açıdan gözden geçirdiğiniz bir adam hakkında sizde oluşan idenin çok yetkin, sadece geçerken bir kez gördüğünüz ve yüzüne dikkatle bakmadığınız bir kişinin idesininse kusurlu olduğu söylenecektir. Eğer kişinin kendisi yerine yüzünü gizleyen maskeyi ya da vücudunu örten giysiyi görmüşseniz, bu kişi hakkında bir ideniz olmadığı ya da olsa bile çok kusurlu ve son derece bulanık olduğu söylenmelidir.

Bundan şunu çıkarıyorum ki, ilineklerin açık ve seçik bir idesi elbette edinilebilir, fakat örttükleri tözün ancak bulanık ve çarpık bir idesine erişilebilir; öyle ki, "tözün idesinde ilineklerinkinden daha çok nesnel gerçeklik bulunur" dediğinizde, önce töz hakkında naif ve sahici bir ideye, dolayısıyla da herhangi bir nesnel gerçekliğe, sahip olunabileceğinin yadsınması gerekir; üstelik, fikriniz kabul edilse bile, nesnel gerçekliğin ilineklerde bulunandan daha büyük olduğu söylenemez, çünkü sahip olduğu tüm gerçekliği -tözün kendileri çerçevesinde ve kendilerine göre tasarlandığını daha önce söylediğimiz ve ancak yayılımlı, biçimli, renkli, vb. birşey olarak düşünülebileceğini gösterdiğimiz- ilineklerin idelerinden ödünç almaktadır.

Tanrı idesine eklediğiniz nitelikler konusunda, madem ki onun varlığından yine de emin değilsiniz, lütfen söyler misiniz bana, idesinin onu bize ebedi, sonsuz, tümgüçlü ve herşeyin yaratıcısı, gibi bir varlık olarak gösterdiğini nasıl bilebilirsiniz? Hakkında kurduğunuz ide aslında onun hakkında daha önce edinmiş olduğunuz bilgiden, size birçok kez bu nitelikler içinde sunulmuş olmasından, geliyor olmasın? Onun hakkında hiçbir zaman böyle şeyler işitmemiş olsaydınız, yine de onu böyle betimler miydiniz? Belki de bunların şimdi sadece bir örnek olarak gündeme getirildiğini, henüz onun hiçbir yanını betimlemediğinizi söyleyeceksiniz; kabul, ama dikkat edin, sonradan bu bir önyargı haline gelmesin.

Sonsuz bir Tanrı idesinde sonlu bir şeyin idesindekinden daha çok nesnel gerçeklik olduğunu söylüyorsunuz. Ama bir kere, insan zihni sonsuzluğu tasarlayacak yetenekte olmadığı için, sonsuz bir şeyi temsil eden ideyi de ne edinebilir ne tasarlayabilir. Dolayısıyla, bir şeyin sonsuz olduğunu söyleyen kişi, hiç anlamadığı bir şeye yine anlamını bilmediği bir ad veriyor demektir; çünkü bu şey her türlü anlamanın ötesine yayıldığına göre, bu yayılıma yakıştırılan o sonsuzluk ya da sınırların yadsınması da, anlık her zaman kısıtlı ve birtakım sınırlar içine kapalı olan kişi tarafından anlaşılamaz. Sonra, Tanrı'ya yüklemek alışkanlığında olduğumuz bütün bu yüksek nitelik ve yetkinlikler, normal olarak kendimizde hayran olduğumuz, süre, güç, bilgi, iyilik, mutluluk gibi şeylerden çıkmış gibi duruyor; bunlara kafamızda elimizden gelen büyüklüğü verdikten sonra, O'nun ebedi, tüm-güçlü, tüm-bilgili, en yüce iyi, yetkince mutlu, vb. olduğunu söylüyoruz.

Ve böylece, Tanrı idesi gerçekten de bütün bu şeyleri temsil ediyor ama bundan ötürü bir bütün olarak sonlu şeylerin içerdiğinden daha çok nesnel gerçeklik içermiş olmuyor; bu ide zaten, az önce anlattığım gibi, o şeylerin idelerinden oluşturulup sonradan büyütülmüştür. Çünkü ne ebedi diyen, başlangıcı olmadığı gibi sonu da olmayacak bu sürenin tüm uzunluğunu düşüncesiyle kavrayabilir, ne tümgüçlü diyen, bunun temsil ettiği bir yığın olanaklı sonucu tümüyle anlayabilir ; diğer bütün nitelikler için de durum aynıdır. Ve nihayet, Tanrı hakkında tam ve kusursuz, yani onu olduğu gibi temsil eden bir ideye sahip olduğu söylenebilecek olan kimdir?

[Tanrı sadece "kendimizde bulunduğunu farkettiğimiz yetkinliklere" sahip olsaydı, pek fazla bir şey olmazdı. İnsandaki yetkinliklere dayanan bir Tanrı idesi kurmak, bir kurtçuk idesinden yola çıkarak bir fil idesi oluşturmak kadar gülünçtür. Demek ki Tanrı hakkında hiçbir doğru idemiz yoktur.]

V. Sonra "etkin ve tümel nedende de en az sonuçtaki kadar gerçeklik bulunması gerektiğinin doğal ışıkla apaçık olduğunu" söylü-

yorsunuz ve bundan, bir idenin nedeninde en az idenin içerdiği nesnel gerçeklik kadar formel gerçeklik bulunması gerektiği sonucunu çıkarıyorsunuz. Bu adım da fazlaca uzun ve burada da biraz durmamız yerinde olacaktır. Bir kere, şu beylik cümle, nedende olmayan hiçbir şey sonuçta bulunamaz, etkin nedenden çok maddesel neden hakkında söylenmiş gibi duruyor, zira etkin neden çoğunlukla dışarda yer alan, hatta etkisinden doğasıyla farklı bir şeydir ve "sonuç gerçekliğini etkin nedeninden alır" denmesine karşın, aldığı gerçeklik mutlaka nedenin kendiliğinde içerdiğiyle aynı olmayıp, başka yerden almış olduğu başka bir gerçeklik olabilir. Bu, sanat alanındaki sonuçlarda açıkça görülür: Ev tüm gerçekliğini mimardan aldığı halde, mimar ona kendi gerçekliğinden vermez, verdiği gerçekliği başka yerden alır.

[Daha birkaç örnek, özellikle ana-babalarından "biraz madde" alan çocuklar örneğini, verdikten sonra, Gassendi "etkin nedenin, etkisini yalnız ve ancak onu belli bir maddeden yapabilmesi anlamında içerdiğini" belirterek sözü bağlıyor. Ardından, nesnel gerçeklik hakkında çeşitli düşüncelerden sonra, "bir idenin nedeninde en az bu idedeki nesnel gerçeklik kadar formel gerçeklik bulunması gerektiği" konusunda Descartes'a hak veriyor.]

VI. Sonra devam ederek, eğer sizde formel olarak da "ilkesel" olarak da içeremediğiniz kadar büyük bir nesnel gerçekliğe sahip, dolayısıyla nedeni olamadığınız bir ide varsa, o zaman bundan zorunlu olarak dünyada sizden başka bir varlığın da var olduğu ve o olmaksızın herhangi bir şeyin varlığından emin olmanızı sağlayacak hiçbir kanıtınızın da olamayacağı sonucunun çıktığını söylüyorsunuz. Fakat daha önce söylediğim gibi, idelerin gerçekliğinin nedeni siz değilsiniz, imgelerini bir aynaya gönderir gibi size göndermeleri anlamında, o idelerle temsil edilen şeylerdir; ama bazan bu imgelerden örnek alarak kafanızda hayaller kurabilirsiniz. Fakat, ister onların nedeni olun, ister olmayın, bu yüzden dünyada sizden başka bir şeyin de var olduğundan yine de kuşkulu musunuz? Lütfen bizi kandırma-

yın, zira idelerin durumu ne olursa olsun, bu kadar belli ve su götürmez bir şeyi kanıtlamak için delil aramaya ihtiyaç olduğunu sanmıyorum.

[Gassendi bunun üzerine, insanın kendi idesine sahip olabileceği fikrine karşı çıkıyor]

Niçin ve nasıl gözün kendini göremediğini ve anlığın kendini kavrayamadığını düşününce, aklıma hiçbir şeyin kendi üzerine etki edemeyeceği de geldi; nitekim ne el, en azından elin ucu, kendine vurabilir, ne de ayak kendini tekmeleyebilir. İmdi, bir şeyi bilmek için o şeyin bilme yetisi üzerinde etkide bulunması yani ona imgesini göndermesi ya da onu sorgulaması veya imgesiyle doldurması gerektiğine göre, besbellidir ki söz konusu yeti kendi kendisinin dışında olamayacağından, ne kendine imgesini gönderebilir, dolayısıyla ne de kendi kendisinin kavramını kurabilir. Kendini kendinde göremeyen gözün aynada nasıl gördüğünü sanıyorsunuz? Elbette gözle ayna arasında bir boşluk bulunduğu için; göz aynaya karşı aynanın kendisine karşı davrandığı gibi davranır, yani ona imgesini gönderir, sonra ayna da ona kendi imgesini geri göndererek etkide bulunur. Bana aynı şekilde etkileştiğiniz bir ayna verin, size kendi imgenizi yansıtıp göndereceği için, o zaman kendinizi görüp bileceğinize güvence veririm, elbette dolaysız bir bilgiyle değil ama hiç olmazsa yansımış bir bilgiyle; yoksa, kendi hakkınızda herhangi bir kavram veya ide edinebilmenizin çaresini göremiyorum.

[Ve Gassendi bir kez daha bütün idelerin edinilmişliği fikrine geliyor: ona kalırsa bunların hepsi dışardan alınıyor.]

Sadece cisimli şeylerin ideleri hakkında duracağım; bunlarla ilgili olarak, (cisimli olmadığınız fikrinde ısrar ettiğinize ve kendinizi öyle saydığınıza göre) bir tek kendi idenizden hareketle bütün bunları nasıl türetebildiğinizi anlamak hiç de küçük bir güçlük değil; zira eğer yalnızca ruhsal ve cisimsiz tözü bilebiliyorsanız, cisimli tözü de nasıl kavrayabilir veya tasarlayabilirsiniz? Bu tözler arasında herhangi bir ilişki var mıdır? Her ikisinin de var olma yeteneğinde olmaları anla-

mında, biribiriyle uyumlu olduklarını söylüyorsunuz; fakat bu uyumluluk, en başta uyumlu denen şeylerin doğası kavranmadıkça anlaşılamaz.

[Eğer anlık cisimsiz töz idesinden cisimli tözün idesini türetebilseydi, doğıştan kör birinin de aynı şekilde "ışık ve renk idelerini kurabileceğine" inanmak gerekirdi.]

VII. Sözü şöyle bağlıyorsunuz: "Dolayısıyla, içinde benden gelmiş birşey olup olmadığı düşünülecek bir tek Tanrı idesi kalıyor", vb...

[Gassendi Descartes'ın kanıtını eleştirerek, Tanrı idesinin mutlaka Tanrı'dan gelmiş olmayıp "insanlarla düşüp kalkarak öğrenilmiş" olabileceğini öne sürüyor.]

Bir töz olduğunuz için töz idesini kendinizden almış olabileceğinizi ama sonsuz olmadığınız için sonsuz töz idesini kendinizden almış olamayacağınızı söylüyorsunuz. Fakat sonsuz töz idesine sahip olabileceğinizi düşünüyorsanız fena halde yanılıyorsunuz, zira bu ide sizde ancak bir ad olarak ve insanların genellikle sonsuzu anladıkları tarzda bulunabilir ki, bu aslında anlamamak demektir; dolayısıyla, böyle bir idenin sonsuz bir tözden türemesi şart değildir, çünkü, yukarda belirtildiği gibi, insan zihninin kavrayabildiği yetkinlikler biribirine eklenip genişletilerek de kurulmuş olabilir; belki de eski filozoflar, sonsuz yayılımlı bir dünya, sonsuz sayıda ilke ve sonsuz sayıda dünya idelerini, şu görünen uzay, şu dünya ve onu oluşturan az sayıda ilke hakkındaki idelerini çoğaltıp genişleterek kurmuşlardır ama siz onların bu ideleri düşüncelerinin gücüyle kurmadıklarını, idelerin onların zihnine gerçekten sonsuz yayılımlı bir dünya, gerçekten sonsuz sayıda ilkeler ve gerçekten var olan sonsuz sayıda dünya tarafından gönderilmiş olduğunu söylemek istiyordunuz.

Sonsuzu gerçekliği olan bir ideyle tasarladığınıza dair söylediklerinize gelince, bu ide gerçek olsaydı elbette sonsuzu kendiliğinde olduğu gibi temsil eder, dolayısıyla siz de onda şu anda söz konusu olan en temel ögenin, sonsuzluğun kendisinin, ne olduğunu anlardınız. Ama düşünceniz her zaman sonlu bir şeye gelip dayanıyor ve

sonsuzun adını söylemekten başka bir şey yapamıyorsunuz, çünkü anlayış gücünüzü aşan bir şeyi anlayamazsınız, dolayısıyla, sonsuzu ancak sonlunun yadsınması olarak tasarladığınız haklı olarak söylenebilir. Sonsuz bir tözde sonlu bir töze kıyasla daha çok gerçeklik tasarladığınızı söylemek de yeterli değildir, zira sonsuz bir gerçeklik tasarlayabilmeniz gerekirdi, ama bunu yapamıyorsunuz.

[Gassendi "sonsuzun bir parçasını bildiğimizi ama bunun, kendisini de bilmemizi sağlamadığını" söylüyor ve soruyor:]

Beni bir tuval üzerine olduğum gibi resmetmek için sadece saçımın bir telini, hatta tellerden birinin ucunu çizen bir ressam işini başarmış sayılmaz mı? Oysa, sonsuz hakkındaki bütün bildiklerimizle sonsuzun kendisi arasında, saçımın bir teli ya da onun ucuyla bütün vücudum arasındaki orandan yalnız daha küçük değil sonsuz derecede daha küçük bir oran vardır. Sözün kısası, tüm uslamlamamız Tanrı hakkında hiçbir şeyi kanıtlamıyor ki sonsuz sayıda dünya hakkında da kanıtlamasın; bunun nedeni de eski filozoflar için, bu dünya hakkındaki açık ve seçik bilgileri sayesinde, ideleri kurma ve tasarlamanın, sizin doğasını bile henüz bilmediğiniz kendi tözünüzün bilgisiyle Tanrı'yı veya sonsuz Varlığı tasarlamanıza göre daha kolay olmasıdır.

VIII. Sonra da şu şekilde uslamlamada bulunuyorsunuz: "Zira kuşku ve arzu duyduğumu, yani bir eksiğim olduğunu ve tamamen yetkin olmadığımı, nasıl bilebilirdim, eğer içimde benimkinden daha yetkin olan ve ona kıyasla kendi kusurlarımı bilebileceğim bir varlık hakkında hiçbir ide bulunmasaydı?" İyi ama bir şeyden kuşkulanıyorsanız, bir şey arzu ediyorsanız, kendinizde bir yetkinliğin eksik olduğunu biliyorsanız, bunda şaşılacak ne var? Her şeyi bilen, her şeyde bulunan ve her şeye sahip bir varlık değilsiniz ki! "Tamamen yetkin olmadığınızı" kabul ettiğinizi söylüyorsunuz. Elbette size inanıyorum, bunu hiç imrenme duymadan ve onurunuza halel getirmeden söyleyebilirsiniz. "Demek ki, diyorsunuz sonunda, bende benden daha yetkin bir şey var". Arzu ettiğiniz şeyin her zaman sizden daha yet-

kin olmamasına karşın, neden olmasın? Zira örneğin canınız ekmek istediğinde, o ekmek her bakımdan sizden daha yetkin değildir, olsa olsa karnınızdaki acıkma ya da açlık duygusundan daha yetkindir. Bundan, sizden daha yetkin birşeyin var olduğu sonucuna nasıl varacaksınız? Ben söyleyeyim: hem ekmeği, hem sizi, hem de sizinle birlikte diğer bütün şeyleri içinde barındıran "şeylerin evrensel bütününü" görmenize dayanarak.

[Demek ki Descartes kendinden daha yetkin bir şey idesini Evrenin "bütününden" çıkarmıştır. Gassendi zihindeki Tanrı idesinden onun varlığı sonucuna varılamayacağını tekrarlıyor.]

IX. Bundan sonra da, sizden daha yetkin bir varlığın idesine sahip olan kendinizin, Tanrı mevcut olmadığı takdirde var olup olamayacağınızı soruyor ve cevabını veriyorsunuz : "Öyleyse varoluşumu kimden almış olabilirim? Kendimden mi, ana-babamdan mı, yoksa Tanrı'dan daha az yetkin başka birinden mi?" Ardından, bunun kendinizden olmadığını kanıtlıyorsunuz ama bu hiç gerekli değildi. Ayrıca, neden ezelden beri var olmadığınızı da açıklıyorsunuz ki, bu da boşunaydı, meğer ki bundan, yalnız varlığınızı meydana getiren bir etkili nedeniniz olduğu değil, tüm zaman boyunca varlığınızı sürdüren bir başka nedeniniz de olduğu sonucunu çıkarmak isteyesiniz; çünkü, diyorsunuz, yaşamınızın bütün süresi birçok parçaya bölünebildiğine göre, bu parçalar arasındaki karşılıklı bağımsızlık nedeniyle, parçaların her birinde yeniden yaratılmanız zorunludur. Ama lütfen bu ifadenin nasıl anlaşılabileceğine dikkat edin. Zira her an yok olmayıp var kalmakta devam etmek için başlangıçta kendilerine varlık vermiş olan nedenin sürekli mevcut ve etkin olmasına muhtaç sonuçların var olduğu ve örneğin güneşin ışığının bu türden olduğu doğrudur, her ne kadar bu tür sonuçlar gerçekte, bir nehrin suyunda görüldüğü gibi, diğer eşdeğer sonuçlarla tamamen aynı şey değilseler de. Fakat kendilerini meydana getirmiş olan nedenlerin artık etkin olmadığı, hatta tamamen çürüyüp ortadan kalktığı zaman bile varlıklarını sürdüren sonuçlar da görüyoruz; ayrıca burada saymanın ge-

rekli olmadığı bir yığın yaratılmış ve imal edilmiş şey bu türdendir. Varlığınızın nedeni ne olursa olsun, sizin de bunlardan biri olmanız yeter. Fakat, diyorsunuz, yaşam sürenizin parçaları biribirine bağlı değil ki. Burada size şu karşılık verilebilir: Zaman kadar parçaları biribirinden ayrılamayan, biribirini izleyiş ve bağları o denli çözülmezcesine sıkı ve sonraki parçaları öncekilerle o denli birlik ve bağlılık içinde bulunan ve ayrılmaya elverişsiz olan başka hiçbir şey düşünülemez. Ama şimdi bunu bir tarafa bırakalım, zamanın parçalarının böyle bağımlılık veya bağımsızlık içinde olmasının sizin meydana geliş ve var kalışınıza ne yararı oluyor? Bunlar hiçbir etkinliği olmayan dışsal şeyler değil mi? Bunun sizin varlığınıza, suların sürekli yükselip alçalmasının suladıkları bir kayanın yaratılış ve korunuşuna etkisinden daha fazla etki yapmadığı bellidir. "Ama, diyeceksiniz, daha önce var oluşumdan şimdi de var olduğum sonucu çıkarılamaz." Buna inanırım, ama bundan ötürü sizi durmadan yeniden yaratacak bir nedene ihtiyaç olduğundan değil, sizi yok edebilecek bir nedenin varlığının, ya da sonunda kendiliğinizden yok olmanızı sağlayacak kadar az güç ve kuvvete sahip olmanızın olanaksız olmaması yüzünden...

[Gassendi "varlık halinde tutulma ve yaratılma olaylarının ancak düşünme tarzlarımıza göre farklı olduğuna" itiraz ediyor ve sadece Descartes'ın bir varlığa, "vaktiyle onun tarafından meydana getirilmiş birşey olarak" bağlı olduğunu söylemesini kabul ediyor. Ben ana-babam tarafından, onlar da kendi ana-babaları tarafından meydana getirilmiş olabiliriz, denebileceğini ileri sürüyor. Tanrı'ya yüklediğim yetkinliklere gelince, onları ayrı ayrı düşünüp saptamış, sonra da birleştirerek Tanrı idesini kurmuş olabilirim.]

Bir'liğin yetkinliği hakkında söylediklerinizle ilgili olarak, Tanrı'nın zihninizdeki idesi oraya onun tarafından konmuş olmayıp daha önce söylendiği gibi sizin tarafınızdan dışsal şeylerden çıkarılarak büyütülmüş olmakla birlikte, Tanrı'ya yüklediğiniz bütün yetkinliklerin onunla sıkı sıkıya birleşik ve ayrılmaz olduğunu tasarlamakta çekinilecek bir şey yoktur. Zaten Pandora'yı da bize böyle, her üstün-

lüğünü bir tanrının anmağan ettiği, her çeşit yetkinliklerle donanmış bir tanrıça olarak betimlerler; yalnız onun değil, yetkin bir devletin, işinin üstadı bir hatibin, ideleri de böyle kurulur. Nihayet, kendinizin ve zihninizde en üst derecede yetkin bir varlık idesinin var oluşundan, "Tanrı'nın varlığının apaçık biçimde tanıtlandığı" sonucuna varıyorsunuz. Fakat sonuç pek doğru, yani Tanrı var olmakla birlikte, bunun sizin koyduğunuz öncüllerden zorunlu olarak nasıl çıktığını doğrusu göremiyorum.

X. "Şimdi bu ideyi nasıl edindiğimi incelemek kalıyor, diyorsunuz, çünkü onu duyularımla almadım, hiçbir zaman raslantıyla karşıma da çıkmadı; zihnimin bir ürün veya kurgusundan ibaret de değil, çünkü onu ne küçültmek ne de bir şey ekleyerek büyütmek benim gücüm dışında; dolayısıyla diyecek tek bir şey kalıyor: tıpkı kendi kendimin idesi gibi o da benim yaratıldığım anda doğdu ve oluştu." Fakat onu nasıl kısmen duyulardan almış, kısmen de bizzat uydurmuş olabileceğinizi daha önce gösterdim. Onu "ne küçültmenin ne de ona bir şey eklemenin gücünüz dahilinde olmadığına" dair sözlerinize gelince, başlangıçta onun hakkındaki fikrinizin ne denli eksikli olduğunu hatırlayın. Sizden daha bilgili insanlar, melekler ya da başka varlıklar olabileceğini ve onlardan Tanrı'nın özü hakkında henüz bilmediğiniz şeyler öğrenebileceğinizi aklınıza getirin; hiç olmazsa düşünün ki, bizzat Tanrı da size bu konuda o şekilde öğretmenlik edebilir ve gerek bu hayatta gerek sonraki hayatta bilgilerinizi o derece arttırabilir ki, onun hakkında şimdiye dek edinebildiğiniz tüm bilgileri birer hiçmiş gibi görebilirsiniz. Yine düşünün nasıl yaratıklardaki yetkinlikleri irdeleye irdeleye yükselerek Tanrı'nın yetkinliklerinin bilgisine kadar çıkılabilir ve bunların hepsi bir anda bilinemeyip her gün yenileri keşfedilebileceğinden, Tanrı hakkında bir anda yetkin bir ideye sahip olamayabiliriz ve bilgilerimiz arttıkça o ide de gittikçe yetkinleşebilir.

Şöyle devam ediyorsunuz: "Ve elbette Tanrı'nın da beni yaratırken, ustanın eserine damgasını vurması gibi, içime bu ideyi koymuş

olmasını garipsememek gerekir; aynı şekilde bu damganın bu eserden farklı bir şey olması da zorunlu değildir; ancak, beni Tanrı'nın yaratmış olmasından dolayı, bir şekilde onun suretinde veya ona benzer yapılmış olabileceğim ve kendimi tasarlamamı sağlayan aynı yetiyle, Tanrı idesinin içinde bulunduğu bu benzerliği de tasarlıyor olabileceğim, oldukça inanılabilir bir fikirdir; yani düşüncemi kendi üzerime yönelttiğim zaman, kusurlu, eksikli ve başkasına bağımlı, durmadan kendinden daha iyi ve daha büyük birşeylere yönelim ve özlem duyan bir varlık olduğumu bilmekle kalmıyor, aynı zamanda kendisine bağımlı olduğum varlığın özlem duyduğum ve zihnimde idelerini bulduğum bütün o büyük şeylere belirlenimsizce ve sadece gizilgüç olarak sahip olmaktan öte, onlarla gerçek, edimli ve sonsuz olarak donanmış olduğunu, bundan ötürü Tanrı olduğunu da bilmiş oluyorum." Evet, bütün bunlar son derece güzel söylenmiş harika şeyler ve doğru olmadıklarını da söyleyemem, ancak bunları hangi öncüllerden çıkardığınızı da sormak isterim; çünkü, daha önceki itirazlarım bir yana, eğer Tanrı idesi içimizde "ustanın eserine vurduğu damga gibi" birşeyse, lütfen söyler misiniz bu damganın vuruluş tarzı ne, biçimi nasıl ve onu nasıl ayırdediyosunuz? Eğer eserden veya şeyin kendisinden farklı değilse, siz de bir ideden ibaret olmuyor musunuz? Bir düşünme biçimi veya tarzından başka bir şey sayılmaz mısınız? Hem vurulan damga hem de vuruşun öznesi değil misiniz? "Tanrı'nın sizi kendi suretinde ve kendine benzer yaratmış olmasının oldukça inanılabilir" olduğunu söylüyorsunuz. Aslına bakılırsa, dinin ve imanın ışıklarıyla böyle olduğuna inanılabilir; fakat böyle bir şey, Tanrı'nın da insan biçimli olduğu varsayılmadıkça, doğal akılla nasıl tasarlanabilir? Ve bu benzerlik nasıl bir şey olabilir? Kül ve tozdan ibaret olan siz, o ebedi, cisimsiz, sonsuz boyutlu, yetkinler yetkini, yüceler yücesi; üstelik zihinlerimizin zayıf ışığıyla görülüp anlaşılması olanaksız doğaya benzediğinizi düşünebilir misiniz? Onu yüz yüze hiç gördünüz mü ki, ondan kendinize kıyaslama yapıp ona benzediğinizi öne sürebiliyorsunuz? "Sizi o ya-

ratmış olduğu için böyle olmasının oldukça inanılır olduğunu" söylüyorsunuz. Oysa tam tersine, asıl bu sebepten inanılmayacak bir şey bu, zira eser hiçbir zaman ustaya benzer olmaz, meğer ki ustadan doğal bir ilişki süreciyle türemiş olsun. Ama siz Tanrı'dan böyle türemiş değilsiniz, çünkü onun oğlu değilsiniz ve doğasından pay almıyorsunuz; sadece onun tarafından yaratılmış, yani onun tasarladığı ideye göre yapılmışsınız, o kadar; dolayısıyla, onunla aranızda bir evle bir duvarcı ustası arasındakinden daha fazla benzerlik olduğunu söyleyemezsiniz. Gerçi, Tanrı tarafından yaratılmış olduğunuz varsayılırsa, bu bile anlaşılabilir ama siz henüz öyle olduğunu da kanıtlamadınız ki... "Eksikli, bağımlı, ve durmadan daha büyük ve daha iyi şeylerin özlemini çeken bir varlık olduğunuzu nasıl tasarlıyorsanız, bu benzerliği de öyle tasarladığınızı" söylüyorsunuz. Fakat, Tanrı tam tersine çok büyük ve çok iyi olmakla yetkinler yetkini, bağımsızlar bağımsızı ve tamamen kendine yeter olduğuna göre, niçin bu bir benzerlik değil bir benzemezlik belirtkesi olmuyor? Kendinizi bağımlı olarak tasarladığınızda, böylesiniz diye hemen bağımlısı olduğunuz varlığın ana-babanızdan başka biri olduğunu tasarlamadığınızı -tasarlıyorsanız ona benzer olduğunuza inanmak için hiçbir neden yoktur- söylememek için mi? Yoksa insanların ya da sizin deyiminizle ruhların kalan kısmının niçin -en başta Tanrı'nın kendi idesini size yaptığı gibi onlara da damga gibi vurduğuna inandıracak hiçbir nedenleri olmadığı için- sizinle aynı şeyi tasarlamadığının garip olduğunu söylememek için mi? Elbette sadece bu bile bu idenin Tanrı'nın eliyle vurulmuş bir damga olmadığını göstermeye fazlasıyla yeter, zira eğer öyle olsaydı, bütün insanların zihnine aynı şekilde damga gibi vurulmuş olurdu ve hepsi Tanrı'yı aynı biçimde ve aynı kavrayış içinde tasarlar, hepsi ona aynı şeyleri yükler, onun hakkında aynı duygulara sahip olurlardı; oysa durumun bunun tam tersi olduğunu açıkça görüyoruz. Ama neyse, bu konuyla ilgili olarak bu kadarı fazla bile...

DÖRDÜNCÜ MEDİTASYONA KARŞI

DOĞRU VE YANLIŞA DAİR

I. Bu Meditasyona, daha önce yeteri kadar tanıtladığınızı düşündüğünüz ve bu sayede bilgilerimizi daha ileri götürmenin yolunu açtığınıza inandığınız bütün konuları özetleyerek başlıyorsunuz. Bu denli güzel bir amacı geciktirmemek için, önce bütün bunları daha açık biçimde tanıtlamanız gerektiği üzerinde fazla durmayacağım; sonradan bunu bir önyargı gibi görmemeniz için, üzerinde sizinle mutabık kalınmış ve kalınmamış konuları hatırlamanız yeterli olacaktır.

Sonra uslamlamanızı sürdürerek, "Tanrı'nın sizi aldatmasının hiçbir zaman olanaklı olmadığını" söylüyor ve ondan almış olduğunuz yanıltıcı ve yanılgıya düşmeye teşne yetinizi bağışlatmak için, onun suçunu, "idesinin sık sık zihninizi ziyaret ettiğini ve bir bakıma Tanrı ile onun arasında orta noktayı tutacak şekilde kendisinden pay aldığınızı" söylediğiniz "yokluğa" atıyorsunuz. Doğrusu bu uslamlama pek güzel; fakat yokluk idesinin ne olduğunu ya da onu nasıl tasarladığımızı veya ne bakımdan ondan pay aldığımızı ve buna benzer daha birçok konuyu açıklamanın olanaksız olduğunu söylemeyi bir kenara bırakarak, sadece bu ayrımın, Tanrı'nın insana yanlışa düşmeyen bir yargı yetisi vermesine engel teşkil etmediğini belirteyim. Zira [bu yeti] sonsuz olmasa bile, yanlışa razı olmamıza engel olacak yapıda olabilirdi; öyle ki, bildiğimizi çok açık ve seçik olarak bilebilir, bilmediğimiz hakkında da bizi herhangi bir şeye inanmak zorunda bırakacak hiçbir yargıda bulunmazdık.

Kendi kendinize itiraz ederek, "Tanrı'nın, yaptığını niçin yaptığını anlayabilecek yetenekte olmamanıza şaşmanın yersiz olduğunu"

söylüyorsunuz. Pek doğru, pek güzel; ama yine de zihninizde size Tanrı'yı herşeyi bilir, herşeyi yapabilir ve herşeyin üstünde iyi olarak gösteren doğru bir ide bulunmasına ve buna karşın onun eserleri arasında tamamen yetkin olmayanlar da bulunduğunu görmenize şaşmak yersiz değildir. Öyle ki, daha yetkinlerini yapabilecekken yapmamış olduğuna göre, bu durum en azından ya bilgisinin ya gücünün ya da istencinin eksikliğinin, en azından bu bakımdan yetkinliğin altında olduğunun, ayrıca bildiği ve yapabildiği halde bunu istememişse kusurlu ve eksikliyi daha yetkin olabilecek bir şeye yeğlemiş olduğunun işareti gibi görülebilir.

"Olağan olarak erekten çıkan bütün bu neden türünün fiziksel konularda hiçbir işe yaramadığı" şeklindeki ifadenize gelince, bunu başka bir bağlamda söylemeniz belki doğru olabilirdi; fakat sözün konusu Tanrı olduğunda, bir Tanrı'nın bilgeliğinin, gücünün, esirgeyiciliğinin, hattâ varlığının doğal akılla kanıtlanmasına yarayacak belli başlı kanıtı reddetmiş olmanızdan korkulur. Zira evrenin, göklerle diğer önemli parçalarının irdelenmesinden çıkarılabilen inandırıcı kanıtı bir yana bıraksak bile, Tanrı'nın [varlığı] için, her yaratık türünde -gerek bitkilerde, gerek hayvanlarda gerek insanlarda, nihayet sizin Tanrı'nın imge ve karakterini taşıyan parçanızda, hatta bedeninizdeparçalar arasında görülen o güzel düzen, işgörüş ve ekonomiden başka, nereden daha güçlü kanıtlar çıkarabilirsiniz? Nitekim birçok büyük adamın da, insan vücudunun bu anatomik irdelenmesinden, yalnız Tanrı bilincine yükselmekle kalmayıp onun her parçaya verdiği bu yetkin düzende son derece hayranlık verici bir bilgelik ve benzersiz bir esirgeyicilik görerek, kendilerini ona övgüler düzmek zorunda kaldıkları görülmüştür.

Belki de, araştırmamızın konusunun bu biçim ve durumun fiziksel nedenleri olması gerektiğini ve etkililiğe ya da maddeselliğe bakacak yerde erekselliğe bakanların kendilerini gülünç düşürdüklerini söyleyeceksiniz. Fakat şimdiye dek hiç kimse, yüreğin boşluklarında damarların ağzında yer alan o küçük deri parçacıklarının nasıl

meydana geldiklerini, bulundukları konumu onlara kimin verdiğini, asıllarının ne olduğunu ve yapıldıkları maddenin nereden geldiğini, yapıcılarının onları nasıl işe koştuğunu, hangi organ ve araçlardan yararlandığını ve bunları nasıl kullandığını, onlara sergiledikleri davranışı vermek ve onları sahip olduklarını gördüğümüz kıvam, bağlantı, esneklik, büyüklük, biçim ve durumda yaratmak için ne gibi şeylerin gerekli olduğunu... bütün bunları, diyordum, doğa bilginlerden hiç kimse şimdiye dek açıklayamadığına, açıklamadan geçtik anlayamadığına göre, bu harika işleyişe ve o boşlukların girişine o küçük kapıcıkları o denli uygun şekilde yerleştirmiş olan o anlatılmaz inayete en azından hayranlık duyamaz mıyız? Bunlara bakarak sadece bunları değil, aynı zamanda evrende gördüğümüz tüm diğer hayranlık uyandırıcı şeyleri de, böyle bir bilgelikle amaçlarına uygun şekilde düzenlemiş olan bir ilk neden kabul etmenin zorunlu olduğu fikrine varan biri niçin övülmesin?

"Tanrı'nın ereklerini aramanın ve keşfetmeye kalkışmanın" haddinizi aşmak olacağını düşündüğünüzü söylüyorsunuz. Ancak, Tanrı'nın gizli kalmasını istediği ya da araştırılmasını bize yasakladığı erekleri kastediyorsanız, bu doğru olabilirse de, herkesin gözünün önüne serdiği ve fazla zahmet çekmeden açıklanabilen, ayrıca -onların sahibi olarak- Tanrı'ya çok büyük övgüler düzdürecek nitelikte olan erekler için doğru olamaz.

Belki de, her birimizin içindeki Tanrı idesinin, Tanrı ve inayeti hakkında tam ve doğru bilgiye ulaşmak için yeterli olduğunu, bunun için Tanrı'nın her şeyi yaratmaktaki amacının ne olduğunu araştırmanın ya da düşüncemizi başka herhangi bir konuya yöneltmenin gerekli olmadığını söyleyeceksiniz. Fakat herkes sizin gibi daha doğuşundan itibaren bu denli yetkin bir Tanrı idesine sahip olmak ve bu denli açık-seçiklikle onun seyrine dalmak mutluluğuna erişmiş değildir. Bu nedenle, Tanrı'nın sizinki kadar güçlü bir ışıkla yeteneklendirmediği kişiler eseri inceleyerek ustayı tanımağa ve ululamağa çalışırlarsa, onları kıskanmamak gerekir. Kaldı ki bu tutum ayrıca ide-

den yararlanmağa da engel değildir; zaten o ide de, bu dünyaya ait şeylerin incelenmesiyle öylesine yetkinleşir görünmektedir ki, doğrusunu söyleme lütfunda bulunursanız sizin de o ideye dair bilginizin büyük kısmını, hatta belki tümünü, söz konusu incelemeye borçlu olduğunuz muhakkaktır. Zira, rica ederim söyleyin, bedene üflendiğiniz andan itibaren gözleriniz kapalı, kulaklarınız tıkalı halde kalıp hiçbir dışsal duyunuzu kullanamasaydınız, şeylerin evrenselliği ve dışınızdaki tüm varlıklar hakkında hiçbir şey öğrenemeseydiniz ve böylece bütün yaşamınızı sadece kendi üzerinizde kafa yorup zihninizden art arda ve durmadan kendi düşüncelerinizi geçirerek yaşasaydınız, bilginiz nereye kadar gidebilirdi? Söyleyin bize lütfen, ama art niyetsiz ve içtenlikle söyleyin ve Tanrı ve kendiniz hakkında sahip olacağınızı düşündüğünüz ideyi bize betimleyin.

II. Sonra çözüm olarak, "yetkinliğe erişmemiş görünen yaratığın evrenden ayrılmış değil onun parçası olan bir bütün olarak tasarlanması gerektiğini, çünkü böylelikle yetkin olacağını" öne sürüyorsunuz. Bu ayrım elbette takdir edilmeli, ancak burada söz konusu olan, bir parçanın parça olarak ya da bütünle kıyaslama halinde değil, kendi kendiliğinde bir bütün olarak ve kendine özgü özel bir işlev görmesi açısından yetkin olup olmamasıdır. Onu bütüne dahil etseniz bile, güçlük aşılmış olmayacaktır: Bütün parçaları eksiklikten arınmış olsaydı, evren, birçok parçasının eksikli olduğu şimdiki durumuna göre, daha yetkin olmaz mıydı? Zira aynı şekilde, bütün yurttaşları iyi insanlar olan bir toplumun, yurttaşlarının bir kısmı bozuk ahlaklı olan bir topluma kıyasla daha yetkin olacağı söylenebilir.

Bu yüzden, biraz aşağıda "bir bakıma evrenin bazı parçalarının yanlıştan arınık olmaması, hepsinin birbirine benzer olması durumuna göre, evrende daha büyük bir yetkinliktir" dediğiniz zaman, bu, bazı yurttaşların kötü olması hepsinin iyi olması durumuna göre toplumda daha büyük bir yetkinliktir, demekle aynı şey oluyor.

[Bütün yaratıklarını aynı düzeye koymasa bile, Tanrı hiç olmazsa aralarından bazılarını "yanlış ve kusurlu" yaratmaktan kaçınabilirdi.

Demek ki sorun, Tanrı'nın bize neden daha geniş bir "bilme yetisi" vermediği değil, neden "yanlışa düşürücü" bir yeti verdiğidir.] Zira aldanan veya yanlışa düşen gücün yaratıcısı da bizzat Tanrı'dır, dolayısıyla güçsüz bir gücün yaratıcısı olmaktadır; böylece, eylemde rastlanan yanlış da, zaten doğası itibariyle zayıf ve güçsüz olan eylemci güçten çok, o gücün asıl sahibine, yani onu güçlü hatta gerekenden daha güçlü yapabilecekken yapmayıp bu halde bırakmayı yeğleyen yaratıcısına yüklenmelidir. Bir çilingir elbette küçük bir çekmeceyi açmak için büyük bir anahtar yapmadığı için değil, küçük bir anahtar yaptığı ama ona görevine uygun olmayan ve açmayı zorlaştıran bir biçim verdiği için kınanır; bunun gibi, aslında insan gibi zayıf ve zavallı bir yaratığa yargı gücü vermek istediğinde, her şeyi ya da çoğunu ya da en yüksek ve önemli şeyleri kapsamaya yetecek kadar geniş bir güç vermemiş olması, Tanrı'nın bir yanlışlığı değildir. Ama onun yargısına konu etmeyi uygun bulduğu pek az şey arasında, vermiş olduğu gücün yargılamakta kısa, belirsiz ve yetersiz kalmadığı hemen hiçbir şeyin bulunmamasına şaşmak pek yersiz sayılmaz.

III. Bundan sonra, "yanlışlarınızın nereden geldiğini ve sebeplerinin ne olabileceğini" araştırıyorsunuz. En başta, niçin anlığa "ideleri bilmeye yarayan tek yeti", yani şeyleri hiçbir olumlama veya yadsıma yapmadan öylece kavrama gücüne sahip tek yeti dediğinizi ve istenç ya da özgür karar yetisine de "yargılama yetisi", yani olumlama ya da yadsımanın, kabul veya reddetmenin kendisine düştüğü yeti dediğinizi burada tartışma konusu etmiyorum. Yalnız niçin anlığı birtakım sınırlar içinde kısıtlarken istence ya da karar yetisinin özgürlüğüne hiçbir sınır koymadığınızı sormak isterim, zira aslında bu iki yeti eşit kapsamlıdır, en azından anlık ta istenç kadar kapsamlı görünür, çünkü istenç, anlığın daha önce farketmediği hiçbir şeye yönelemez.

Anlığın en az istenç kadar kapsamlı olduğunu söyledim, ama aslına bakılırsa ondan daha öteye de uzanır gibi görünüyor, çünkü istencimiz ya da özgür karar yetimiz daha önce kavranmamış ve idesi

anlık tarafından tasarlanıp önerilmemiş olan hiçbir şeye yönelmez, öyle şeyler hakkında hiçbir yargıda bulunamayız, dolayısıyla hiçbir seçim yapmayız ve hiçbir sevgi veya tiksinti duymayız; ama öte yandan hakkında hiçbir yargıya varmadığımız ve hiçbir kaçınma veya arzulama hissi duymadığımız birçok şeyi biraz gölgeli ve bulanık olarak tasarlayabiliriz. Hatta yargıda bulunma yetisi bazan o denli ikircikli olur ki, iki taraf arasında yargıda bulunma gerekçeleri eşit ağırlıkta olduğundan ya da gerekçe bulunmadığından, anlığın bu şeyleri kavramasına ve tasarlamasına karşın, hiçbir yargıda bulunamayız, böylece söz konusu şeyler kararsız ve belirlenimsiz kalır.

Bundan başka, "sizdeki bütün [yetiler] arasında, anlık dışında, daha büyük ve daha yetkin olabileceğini düşünemeyeceğiniz kadar büyük ve yetkin bir tane bile olmadığını, hatta onun sonsuz bir idesini bile oluşturabileceğinizi" söylediğinizde, bu ifadeniz anlığın istençten daha az yayılımlı olmadığını, zira sonsuz bir nesneyi de kapsayabildiğini gösteriyor. "İstencinizin, gerçekte yayılım veya kapsam açısından değil, "formel" olarak Tanrı'nınkine eşit olduğunu" kabul etmenize gelince, anlığın formel idesini de aynı şekilde tanımladığınıza göre, niçin, rica ederim, aynı şeyi anlık için de söyleyemeyesiniz?

Fakat anlaşmazlığımızı bir sözcükte bitirmek gerekirse, lütfen söyler misiniz, istenç anlığın erişemediği hangi şeylere uzanabiliyor? Eğer, göründüğü gibi, böyle hiçbir şey yoksa, "yanlış, sizin dediğiniz gibi istencin anlıktan daha kapsamlı oluşundan ve onun tasarlayamadığı şeyler hakkında da yargıya varmasından" değil, bu iki yeti eşit kapsamlı olmakla birlikte, anlığın bazı şeyleri yanlış tasarlaması yüzünden istencin de onları yanlış yargılamasından ileri gelir. Bu nedenle, istenci anlığın ötesine uzatmanız gerektiğini sanmıyorum, zira o anlığın tasarlayamadığı şeyler hakkında yargıda bulunamaz, ve yanlış hüküm verdiğinde bunun sebebi de sadece anlığın [konuyu] iyi tasarlayamamış olmasıdır.

Şeylerin varlığı hakkında yaptığınız uslamlamaya dair kanaatinizi doğrulamak için kendinizden verdiğiniz örnek, kendi var oluşunuz-

la ilgili olarak gerçekten iyi ve yerinde; ancak diğer şeyler söz konusu olduğunda uygun bir örnek değil, zira ne derseniz deyin, daha doğrusu neye inanıyormuş gibi yaparsanız yapın, sizden başka ve sizden farklı şeylerin de var olduğundan sahiden kuşku duymadığınız kesin, çünkü daha başta dünyada yalnız olmadığınızı elbette kavrıyordunuz. "Sizi iki şıktan herhangi birinin doğruluğuna ikna edecek nedeniniz olmadığı" yolundaki varsayımınızı elbette yapabilirsiniz; ama aynı zamanda bu durumdan hiçbir yargıya varılamayacağını, istencin konuya hep kayıtsız kalacağını, ve anlık şıklardan biri veya öbürü lehinde daha büyük bir olasılık buluncaya kadar yargılamaya karar vermeyeceğini de varsaymanız gerekir.

Dolayısıyla, bunun ardından söylediğiniz, yani "bu kayıtsızlık anlığın yeterli açıklık ve netlikle tasarlayamadığı şeylere de o şekilde uzanır ki, sizi herhangi bir şey hakkında yargıda bulunmaya güdüleyen tahminler ne denli güçlü bir olasılık taşırsa taşısın, bunların tahminden ibaret olduğunu bilmeniz bile, tersine yargıda bulunmaya vesile olmak için yeter" ifadeniz, bana sorarsanız doğru olamaz; zira bunların sadece tahmin olduğunu bilmeniz, elbette onların zihninizde ağır basmasıyla varacağınız yargının sağlam ve güvenli olmamasına neden olacak, fakat asla sizi tersine yargıda bulunmaya güdülemeyecektir, meğer ki zihniniz sadece aynı olasılıkta değil, daha da güçlü ve gözle görülür tahminler bulmuş olsun.

[Ve Gassendi bir kez daha karteziyen kuşkunun gerçekliğini tartışma konusu ediyor.]

Bütün bunlardan şu sonuca varılabilir ki, yanlışın "formu" ileri sürdüğünüz gibi özgür karar yetisinin kötü kullanılmasından çok, yargıyla yargıya konu olan şey arasındaki ilişkinin zayıf olmasından ibarettir, bu da anlığın o şeyi olduğundan başka şekilde tasarlamasından ileri gelir. Bundan ötürü, yanlış, özgür karar yetisi ve onun yanlış yargısından ziyade, anlık ve onun doğru tasarlayamayışından kaynaklanır. Zira denebilir ki, özgür karar yetisi anlıkla öyle bir bağımlılık içindedir ki, anlık bir şeyi açık ve net olarak tasarlar veya ta-

sarladığını sanırsa, özgür istenç de o zaman, ister gerçekten doğru olsun ister öyle sayılsın, sağlam ve değişmez bir yargıya varır; ama o şeyi açıklık ve netlikten uzak olarak tasarlarsa, o zaman özgür istenç de yargısını çekinseme ve ikirciklikle, fakat yine de tersine olandan daha doğru olduğuna inanarak verir, bu yargı gerçekte ister hakikate uygun ister karşıt olsun. Bundan dolayı, yanlışa düşmekten kaçınmak elimizde olmasa da yanlışta ısrar etmemek elimizdedir ve yargılarımızı incelemek ve düzeltmek için de özgür istencimizi zorlamaktan çok zihnimizi daha açık ve net bilgilere uygulamaya ihtiyacımız vardır ki, bunların ardından daha iyi bir yargı asla gelmemezlik etmez.

IV. Sözü, bu Meditasyon'dan elde edebileceğiniz yararlı sonucu abartarak bağlıyor, aynı zamanda hakikatin bilgisine ulaşmak için yapılması gerekeni kural olarak koyuyor ve bu bilgiye "kusursuz biçimde tasarlayabildiğiniz bütün şeyler üzerinde yeterince durduğunuz ve onları ancak karışık ve bulanık olarak tasarlayabildiklerinizden ayırdığınız takdirde, mutlaka erişeceğinizi" söylüyorsunuz. Bu görüş, bu Meditasyon için sadece doğru değil, -bunların onsuz da elbette anlaşılmış olabileceği- tüm önceki Meditasyon için olduğu gibi, yararsız ve boşuna olmuş gibi görünüyor. Fakat şunu görün ki, sorun yanılmamak için şeyleri açık ve seçik olarak tasarlamak gerekip gerekmediği sorunu değil, doğruluğundan ve bizi yanıltmasının olanaksız olduğundan emin olabileceğimiz kadar açık ve seçik bir anlamayı hangi yöntemle tanıyabileceğimiz sorunudur. Zira daha baştan itibaren size, herhangi bir şeyi, başka hiçbir şeyi ondan daha açık ve seçik olarak bilemeyeceğimizi düşünecek kadar açıklık ve seçiklikle bildiğimiz izlenimine kapıldığımız zaman bile, pek sık olarak yanıldığımız yolunda itirazda bulunduğumuzu hatırlayacaksınız. Hatta siz bile kendinize bu itirazı yaptınız, ama biz yine de, asıl çabanızı hasretmeniz gereken bu sanat veya yöntemin beklentisi içindeyiz.

BEŞİNCİ MEDİTASYONA KARŞI

MADDESEL ŞEYLERİN ÖZÜNE VE YİNE TANRI'YA VE VAR OLDUĞUNA DAİR

I. İlk olarak, "niceliği, yani uzunluk, genişlik ve derinlik boyutlarındaki yayılımı; bunun gibi sayı, şekil, durum, devinim ve süreyi de, açık-seçik olarak imgelediğinizi" söylüyorsunuz. Zihninizde idelerinin bulunduğunu söylediğiniz bütün bu şeyler arasından şekli, şekillerden de üçgeni alıyor ve hakkında şöyle diyorsunuz: "Belki de benim düşüncem dışında dünyanın hiçbir yerinde böyle bir şeklin şimdi de belki hiçbir zaman da, var olmamasına karşın, yine de orada [zihnimde] bu şekle ait belli bir doğa veya biçim veya öz bulunduğunu görmemezlik edemiyorum; bu biçim veya öz değişmez ve ebedi, benim icadım değil ayrıca -bu üçgenin, örneğin üç açısının toplamının iki dik açıya eşit olması ya da en geniş açının gördüğü kenarın en büyük kenar olması gibi çeşitli özelliklerinin- kanıtlanabilmesinden anlaşıldığı gibi- hiçbir açıdan benim zihnime bağımlı değil; bu özelliklerinse, ilk kez bir üçgen tasarladığımda onları hiç aklıma getirmemiş olduğum halde, istesem de istemesem de o şekilde bulunduklarını gayet açık ve net olarak görüyorum; dolayısıyla onları benim uydurduğum söylenemez." Maddesel şeylerin özüne dair bütün söylediğiniz bundan ibaret, zira sonradan eklediğiniz pek az şey de aynı yönde ve aynı anlama geliyor; bu nedenle, bunun üzerinde durmayacağım.

Yalnız bir noktaya dikkat çekeceğim: Mutlak egemen bir Tanrı'nın doğasından başka değişmez ve ezeli-ebedi bir doğanın daha önüme konduğunu görmek bana zor geliyor. Belki de her gün okul-

larda öğretilenden, yani şeylerin özlerinin ezeli-ebedi olduğundan ve onlarla kurulan önermelerin de ebedi bir doğruluk taşıdıklarından, başka bir şey söylemediğinizi öne süreceksiniz. Ama bu bile oldukça zor yutulur ve güç inanılır bir şey; kaldı ki, ortada hiçbir insan yokken bir insan doğasının varlığını ya da henüz gül diye bir şey yokken gülün bir çiçek olduğunu anlamanın yolu var mı?

Şeylerin özlerinden bahsetmenin başka, varoluşlarından bahsetmenin başka olduğunun söylendiğini ve şeylerin varoluşlarının da ebedi olmadığı, özlerininse ebedi sayılması gerektiği konusunda görüş birliği olduğunu biliyorum. Ama bu doğruysa, şeylerde asıl önemli olanın öz olduğu da kesin olduğuna göre, Tanrı varoluşu yaratmakla ne bakımdan önemli bir iş yapmış oluyor? Elbette bir adama elbise dikip giydiren bir terzinin yaptığından fazla bir şey değil. Fakat örneğin Platon'da olduğu şekliyle insan doğasının ebedi ve Tanrı'dan bağımsız olması nasıl savunulabilir? Evrensel olması dolayısıyla, denecek. Fakat Platon'da tekilden başka hiçbir şey yoktur ki; aslında anlık, Platon'da, Sokrates'te ve diğer bütün insanlarda gördüğü biribirine benzer doğalardan, hepsine uyan ve dolayısıyla -hepsine genel olarak uyduğu düşünüldüğü ölçüde- evrensel doğa ya da insanın özü denebilecek ortak bir kavram geliştirme alışkanlığındadır; fakat bu kavramın Platon ve tüm diğer insanların var olmasından önce evrensel olması, ya da bu evrensel soyutlamayı anlığın yapmış olması kesinlikle açıklanamaz.

Ne yani? diyeceksiniz, İnsan bir hayvandır önermesi herhangi bir insanın var olmasından önce, dolayısıyla ezeli-ebedi olarak da, doğru değil miydi? Kendi hesabıma açık sözlülükle belirteyim ki, bunun doğru olmasını benim aklım almıyor, meğer ki şu kastedilmiş olsun: eğer bir gün bir insan var olacaksa, bu zorunlu olarak bir hayvan olacaktır. Çünkü İnsan vardır ve İnsan hayvandır önermeleri arasında fark varmış ve birincide özel olarak varoluş, ikincideyse özel olarak öz kastediliyormuş gibi görünse de, ne birinci önerme özden ne de ikinci önerme varoluştan tamamen arınıktırlar; zira "insan vardır ve-

ya mevcuttur" dendiğinde hayvan-insan kastedilir, "insan hayvandır" dendiğinde de insan var veya mevcut olarak kastedilir. Dahası, İnsan hayvandır önermesi Platon insandır önermesinden daha zorunlu bir doğrulukta olmadığından, buradan, Platon'un tekil özünün de insanın evrensel özüne bakarak Tanrı'dan daha az bağımsız olmadığına ve uzatılması can sıkacak buna benzer sonuçlara varılabilir. Yine de şunu ekleyeyim, "insanın doğası öyledir ki hayvan olmaması olanaklı değildir" dendiğinde, bu doğanın gerçek ya da anlık dışında mevcut bir şey olduğunu değil, bu ifadenin sadece bir şeyin insan sayılabilmesi için, aralarındaki benzerlik nedeniyle aynı "insan" adının verilmiş olduğu bütün diğer şeylere benzemesi gerektiği anlamına geldiğini düşünmek gerekir: benzerlik dediğim, anlığın bir ortak doğa idesi ya da formu kurmak için malzeme olarak kullanmış olduğu tekil doğaların benzerliğidir.

Bunu böylece açıkladıktan sonra, üçgeniniz ve doğası hakkında ben de aynı şeyi söyleyebilirim, çünkü zihninizdeki üçgenin, herhangi bir şeye üçgen adı verilip verilemeyeceğini irdelemek için bir ölçü olduğu doğrudur; ama bu böyledir diye söz konusu üçgenin gerçek ya da anlığınızın dışında mevcut gerçek bir doğa olduğunu düşünmemek gerekir, çünkü duyuların göstermiş olduğu maddesel üçgenleri örnek alarak onu kuran, sadece zihindir; zihin tüm bu üçgenlerin idelerini toplayıp, az önce insan doğası konusunda açıkladığım şekilde, ortak tek bir ide halinde birleştirmiştir.

Yine aynı nedenle, maddesel üçgenlere ait oldukları kanıtlanabilen özelliklerin onlara, bunları adı geçen ideal ve evrensel üçgenden aldıkları için uyduğunu da düşünmemek gerekir; zira tam tersine, gerçek anlamda asıl onlar o özelliklere kendiliklerinde sahiptirler, öteki değil, meğer ki anlık aynı özellikleri, ötekilerde var olduklarını saptadıktan sonra, ona da yüklüyor, sonra da bir tanıtlama söz konusu olduğu zaman, geri veriyor olsun... Tıpkı insan doğasının özelliklerinin, ne Platon'a ne de Sokrates'e bu evrensel doğadan ödünç alınma yoluyla gelmiş olmadığı gibi; tersine, bunların söz konusu ev-

rensel doğada da bulunması, anlığın Platon'da, Sokrates'te ve diğer bütün insanlarda mevcut olduklarını saptadıktan sonra, bunları ona da yüklemesinden ötürüdür; elbette bir tartışma söz konusu olduğunda onları her bireye geri verecektir. Zira anlık Platon'un, Sokrates'in ve diğer bütün insanların akıllı olduklarını görerek, Bütün insanlar akıllıdır şeklindeki evrensel önermeyi kurmuştur; sonra da, Platon'un akıllı olduğunu kanıtlamak isteyince, onu tasımının öncülü olarak alır.

Gerçi, ey Ruh, "içinizde üçgen idesinin var olduğunu ve cisimlerde asla hiçbir üç köşeli şekil görmemiş olsanız bile bu ideye sahip olmamazlık edemeyeceğinizi; aynı şekilde sizde hiçbir zaman duyuların algı alanına düşmemiş başka şekillerin idesinin de bulunduğunu" söylüyorsunuz; ama eğer, az önce dediğim gibi, tüm duyusal işlevlerinizden asla hiçbir şey göremeyecek ve cisimlerin çeşitli yüzey veya köşelerine dokunamayacak derecede yoksun olsaydınız, içinizde üçgenin ya da herhangi bir başka şeklin idesini kurabileceğinizi sanıyor musunuz? Şu anda sizde duyu alanına hiç düşmemiş birçok şeklin idesi var, kabul ediyorum, ama bu sizin için hiç de zor olmamıştır, çünkü duyularla algıladıklarınızı örnek alarak, yukarda açıkladığım şekilde, bir sürü başka ide kurmayı ve oluşturmayı başarmışsınızdır.

Burada ayrıca, üçgenin hiç eni olmayan çizgilerden oluştuğu, hiç kalınlığı olmayan bir yüzeyi çevrelediği, uçlarının da parçalara bölünemeyen üç nokta olduğu varsayımına dayanak olan şu hayali ve yanlış üçgen idesinden de söz etmek gerekirdi; ama bu bizi konumuzdan uzaklaştırırdı.

II. Bundan sonra tekrar Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya girişiyorsunuz ve kanıtınızın tüm gücü şu sözlerden ibaret: "Ciddiyetle düşünen herhangi bir kişi -diyorsunuz- tıpkı bir düz üçgenin üç açısının iki dik açıya eşitliğinin o üçgenin özünden ya da vadi idesinin dağ idesinden ayrılamayacağı gibi, Tanrı'nın varoluşunun da özünden ayrılamayacağının apaçık olduğunu anlar; öyle ki, yetkinler yetkini bir

yüce Varlık olan Tanrı'yı varoluşsuz, yani bir yetkinlikten yoksun olarak tasarlamak, vadisi olmayan bir dağ tasarlamak kadar insana itici gelir." Burada belirtmek gerekiyor ki, yaptığınız karşılaştırma yeterince doğru ve uygun değil, zira bir yandan özü özle karşılaştırıyorsunuz ve bunda haklısınız, ama sonra varoluşu varoluşla veya özelliği özellikle karşılaştırmıyor, varoluşu özellikle karşılaştırıyorsunuz. Bu yüzden, bana kalırsa burada, örneğin, üçgenin açılarının toplam değeri üçgenin özünden ayrılamadığı gibi, tümgüçlülük de Tanrı'nın özünden ayrılamaz ya da üçgenin varoluşu özünden ayrılamadığı gibi Tanrı'nın varoluşu da özünden ayrılamaz, demek gerekirdi. Böylece iki karşılaştırma da düzgün yapılmış olur ve yalnız birincisinde değil ikincisinde de haklılığınız teslim edilirdi; ama bu bile bir Tanrı'nın zorunlu varlığı için ikna edici bir kanıt olmazdı; ayrıca bundan zorunlu olarak dünyada hiçbir üçgenin mevcut olmadığı sonucu da çıkmazdı, üçgenin özüyle varoluşu, zihnimiz bunları ne denli ayırsa, yani -Tanrı'nın özüyle varoluşunu ayırdığı gibi- ayrı ayrı tasarlasa da, gerçekten ayrılamaz olsalar bile...

Dikkate değer bir nokta da, varoluşu tanrısal yetkinliklerin arasına koyduğunuz halde, bir üçgenin veya bir dağın yetkinlikleri arasına koymuyorsunuz, oysa varoluş orada da aynı şeydir ve her şeyin varlık tarzına göre, onun da bunun da yetkinliğidir. Fakat doğrusunu söylemek gerekirse, varoluşu ister Tanrı'da düşünün ister başka bir nesnede düşünün, o bir yetkinlik değil, sadece bir form veya onsuz formun olamayacağı bir edimdir. Gerçekten de var olmayanda ne yetkinlik ne de eksiklik vardır; var olan ve varoluş dışında başka yetkinliklere de sahip olandaysa, varoluş yetkinlikler arasında özel bir yetkinlik değil, sadece bir formdur ya da o şeyin ve yetkinliklerinin varoluşlu olmasına sebep olan ve o olmazsa ne şeyin ne de yetkinliklerinin var olamayacağı bir edimdir. Bundan dolayı, varoluşun bir şeyde yetkinlik olarak var olduğu söylenemeyeceği gibi, bir şeyin varoluşu eksikse onun kusurlu ve eksikli olduğu değil, yok olduğu veya varolmadığı söylenebilir. Bu yüzden, üçgenin yetkinliklerini sa-

yarken aralarına varoluşu da koyup bundan üçgenin var olduğu sonucunu da çıkarmadığınız gibi -tartışmalı bir konuyu kanıtlanmış saymak ve sorunu öncül yapmak istemiyorduysanız- Tanrı'nın yetkinliklerini sayarken de araya varoluşu katmamanız ve bundan Tanrı'nın varlığı sonucunu çıkarmamanız gerekirdi.

"Tanrı hariç tüm diğer şeylerde varoluş özden ayrılmıştır" diyorsunuz. Ama lütfen söyler misiniz, Platon'un özüyle varoluşu, düşünceyle değilse, biribirinden nasıl ayrılabilir? Platon'un artık varolmadığını farzedersek, özü ne olur? Aynı şekilde Tanrı'da da özle varoluş düşünceyle biribirinden ayrılmıyor mu?

Sonra kendinize şu itirazda bulunuyorsunuz: "Belki de benim bir dağı vadisiyle ya da bir atı kanatlı olarak tasarlıyor olmaklığımdan, dünyada dağ veya kanatlı atın mevcut olduğu sonucu çıkmayabilir; bunun gibi Tanrı'yı var olarak tasarlayışımdan da onun gerçekten var olduğu sonucu çıkmayabilir." Ve bunun üzerine, bu itirazın altında bir safsata saklı olduğunu söylüyorsunuz. Fakat bizzat varsaydığınız bir safsatayı çözmek herhalde sizin için çok güç olmamıştır, hele en başta varolan Tanrı'nın varolmadığı gibi son derece açık bir çelişkiyi kullandığınız, dağ ile atıysa aynı şekilde yani var olarak almadığınız düşünülürse... Ama eğer, karşılaştırmanıza dağı vadiyle ve atı kanatlarla dahil ettiğiniz gibi Tanrı'yı da bilgi, güç ve diğer niteliklerle dahil etmiş olsaydınız, o zaman güçlük tam olarak ve pek sağlam biçimde ortaya konmuş olurdu, o zaman da size, yamaçlı bir dağı veya kanatlı bir atı var olduklarını düşünmeden nasıl tasarlayabileceğimizi, buna karşılık herşeyi bilen ve herşeye gücü yeten bir Tanrı'yı aynı şekilde var olduğunu düşünmeden tasarlamanın neden olanaksız olduğunu bize açıklamak kalırdı.

"Bir atı kanatlı veya kanatsız olarak tasarlamakta serbest olduğumuz gibi, Tanrı'yı varoluşsuz, yani yetkinler yetkini bir Varlığı yetkinliksiz, tasarlamakta serbest değilizdir" diyorsunuz. Buna yalnızca şu eklenebilir: Bir atı nasıl, varoluşunu düşünmeden, kanatlı olarak tasarlayabiliyorsak -varoluş gelirse bu size göre atın yetkinliği olacak-

tır- aynı şekilde bir Tanrı'yı da, yine var olduğunu düşünmeden, bilgi, güç ve diğer yetkinliklerle donanmış olarak tasarlayabiliriz; elbette bunlara bir de varoluş eklenirse yetkinliği iyice pekişmiş, tamamlanmış olacaktır. Bu yüzden, tıpkı kanatlı olmak yetkinliğine sahip bir at tasarlamakla birlikte, bundan onun -size göre hepsinin en önemlisi olan- varoluş yetkinliğine de sahip olduğu sonucunu çıkarmadığım gibi, bilgi, güç ve diğer bütün yetkinliklere sahip bir Tanrı tasarlayışımdan da onun mutlaka var olduğu sonucu çıkarılamaz; varlığının ayrıca kanıtlanmaya ihtiyacı vardır.

"Yetkinler yetkini bir varlığın idesine tüm diğer yetkinliklerle birlikte varoluş da dahildir" diyorsanız da, burada sorgu konusu olan bir şeyi kanıtsız ileri sürmüş, sonucu da öncül yerine koymuş oluyorsunuz. Zira o zaman ben de yetkin bir Pegasus idesine sadece kanatlı olma yetkinliğinin değil var olma yetkinliğinin de dahil olduğunu söyleyebilirim, çünkü Tanrı her türlü yetkinlik açısından yetkin olarak tasarlandığı gibi, bir Pegasus da kendi türünde yetkin olarak tasarlanabilir; ayrıca öyle görünür ki burada, oranlar korunmak koşuluyla, her iki duruma uygulanamayacak hiçbir karşılık ileri sürülemez.

Şöyle diyorsunuz: "Bir üçgeni tasarlarken üç açısının toplamının iki dik açı ettiğini düşünmek zorunlu olmadığı gibi (oysa sonradan üçgeni dikkatle inceleyen herkesin göreceği gibi, düşünülmese de böyle olduğu doğrudur), aynı şekilde Tanrı'nın varoluşunu düşünmeden diğer yetkinliklerini tasarlamak mümkündür; fakat varoluşa sahip olduğu, bu düşünülmedi diye, doğru olmaktan çıkmaz; nitekim varoluşun bir yetkinlik olduğu bir kez kabul edilince, böyle olduğunu itiraf etmek zorunda kalırız." Ancak, buna verilecek karşılığı elbette tahmin edebilirsiniz: Üçgende bu özelliğin bulunduğunun sonradan iyi kanıtlarla kanıtlanması gibi, Tanrı'da varoluşun zorunlu olarak bulunduğunun da iyi ve sağlam gerekçelerle kanıtlanması gerekir, zira aksi takdirde herhangi başka bir şeyin özüne ait olmadığı söylenebilecek hiçbir şey kalmaz.

Şöyle diyorsunuz: "Tanrı'ya her türlü yetkinliği yüklediğinizde, dört kenarlı bütün şekillerin çemberin içine tam tamına yerleştirilebileceğini söylediğiniz zamanki gibi bir şey yapmış olmuyorsunuz; çünkü, bu son noktada yanıldığınız gibi -sonradan inceleyince eşkenar dörtgenin oraya yerleşmediğini görüyorsunuz- öncekinde yanılmış olmuyorsunuz, varoluşun gerçekten Tanrı'ya uygun olduğunu kabul etmek durumunda kalıyorsunuz." Ama apaçık görülüyor ki, aynen öyle bir şey yapmış oluyorsunuz ya da, bunu yapmıyorsanız, varoluşun, eşkenar dörtgenin çemberin içine yerleşmeye direnmesi gibi, Tanrı'nın doğasına ters gelmediğini göstermeniz gerekir.

Daha geniş açıklama veya daha inandırıcı kanıt isteyen ya da yukarda söylenenlerle zaten çürütülmüş olan, başka birçok şeye değinmeden geçiyorum: Örneğin, "özüne zorunlu olarak varoluşun da dahil olduğu, Tanrı'dan başka varlığın tasarlanamayacağı" ya da "iki veya daha çok tanrının aynı şekilde tasarlanamayacağı ve şimdi bir tanrının varlığı kabul edildiğine göre, bunun ezelden beri var olup ebede kadar da var olmasının zaruri olduğu" ya da "Tanrı'da ne azaltabileceğiniz ne değiştirebileceğiniz pek çok başka şeyler de tasarladığınız"... gibi. Bunlar, doğruluklarının görülüp anlaşılabilmesi için, yakından incelenmeli ve büyük bir özenle irdelenmelidir.

III. Son olarak, her türlü bilimin kesinlik ve doğruluğunun mutlak surette Tanrı'nın bilinmesine bağlı olduğunu, öyle ki O bilinmeksizin bilimlerde asla hiçbir kesinlik ve doğruluğa erişilemeyeceğini söylüyor ve şu örneği veriyorsunuz: "Üçgenin doğasını düşündüğüm zaman -diyorsunuz- geometriden biraz anlayan biri olarak üç açısının iki dik açıya eşit olduğunu açıkça biliyorum ve düşüncemi bunun tanıtlanmasına yönelttiğim sürece buna inanmamak elimde değildir. Fakat düşüncemi bu konudan ayırır ayırmaz, bunu açık-seçik anlamış olduğumu hatırlamama karşın, bir Tanrı'nın var olduğunu bilmiyorsam, doğruluğundan kolayca kuşkuya düşebilirim; çünkü doğam gereği, en açık ve en kesin biçimde anladığımı sandığım şeylerde bile kolayca yanılabilecek gibi yaratılmış olduğuma kendimi

inandırabilirim, çünkü çok kez birçok şeyi doğru ve kesin saydığım halde sonradan başka gerekçelerle bunların tamamen yanlış oldukları yargısına vardığımı hatırlıyorumdur. Ama bir kez bir Tanrı'nın varlığını kabul edince, aynı zamanda her şeyin ona bağlı olduğunu ve onun aldatıcı olmadığını ve bunun sonucu olarak açık ve seçik biçimde tasarlayabildiğim hiçbir şeyin doğru olmamazlık edemeyeceğini de kabul ettiğim için -artık, açık ve seçik olarak anladığımı hatırlayışım dışında, beni bir şeyin doğru olduğu yargısına götüren gerekçeleri düşünmesem bile- beni o şeyin doğruluğundan kuşkulandırabilecek hiçbir karşıt neden ileri sürülemez; böylece doğru ve kesin bilgiye erişmiş olurum; bu bilgi vaktiyle tanıtlamış olduğumu hatırladığım, geometri ve benzeri bütün diğer doğru bilgileri de kapsar." Buna, Mösyö, ciddi konuştuğunuz kabul edilirse, verilebilecek yanıt olarak sadece şunu görüyorum: Eskiden geometrik tanıtlamaların doğruluğundan, Tanrı'nın bilgisini edinmiş olduğunuz şimdiye göre daha az emin olduğunuza inanacak tek kişi bulmanız bile pek zor olacaktır. Çünkü bu tanıtlamalar o denli açık ve kesindir ki, bizim düşünüp taşınmamızı beklemeden, bu özellikleriyle hemen onayımızı koparırlar; bir kez anlaşıldılar mı, zihnimizin inanacağı şey konusunda daha fazla tereddütte kalmasına izin vermezler; öyle ki, bana sorarsanız, burada da durmadan sizi aldatmaya çalışan kötü cinden korkmamanız için, düşünüyorum, öyleyse varım önermesi konusunda yanılmanızın olanaksız olduğunu o denli kesinlikle belirttiğiniz zamanki kadar neden vardır, kaldı ki o zaman bir Tanrı'nın varlığından da o kadar emin değildiniz... Hatta, her şeyin yaratıcısı ve aldatıcı olmayan bir Tanrı'nın var olduğu doğru olsa da -nitekim bundan daha doğru bir şey yoktur- bu konu geometrik tanıtlamalar kadar apaçık görünmediğinden dolayı (bunun için, birçok kişinin Tanrı'nın varlığından, dünyanın yaradılışından ve Tanrı'nın eseri denen birçok başka şeyden kuşku duymasına karşın, hiç kimsenin geometrinin tanıtlamalarından kuşku duymamasından başka kanıt gerekmez), bu tanıtlamaların açıklık ve kesinliklerini başkalarından aldık-

larına kim kendini inandırabilir? Ve Diagore, Théodore ve onlar gibi diğer tanrıtanımazların bu tür tanıtlamaların doğruluğundan emin olamayacaklarına kim inanabilir? Ve nihayet, inançlı dindarlar arasında bile, dik üçgende tabanın karesinin dik kenarların kareleri toplamına eşit olduğuna dair kesin bilgisi sorgulanınca, bundan emin olduğu, çünkü aldatıcı olmayan ve dünyadaki bütün şeylerle birlikte bu hakikatin de yaratıcısı olan bir Tanrı'nın varlığını bildiği şeklinde yanıt verecek bir kişiyi bile nerede bulabilirsiniz? Tersine, bundan emin olduğu, çünkü bunu kesin olarak bildiği ve yanılmaz bir tanıtlamayla buna ikna edilmiş olduğu şeklinde yanıt vermeyecek tek kişi var mıdır? Hele bir de Pythagoras, Platon, Arkhimedes, Eukleides ve diğer bütün eski matematikçileri düşünürsek, aralarında onlara böyle tanıtlamaların doğruluğu konusunda güven verecek bir Tanrı düşüncesini aklından geçiren -sanırım- bir kişi bile olmadığı halde, aynı yanıtı verecekleri gün gibi aşikar değil midir? Ancak, belki başkalarından değil yalnız kendinizden sorumlu olduğunuz yanıtını vereceğiniz için ve zaten bu da dindarca ve övgüye layık bir şey olduğu için, bu konu üzerinde daha fazla durmak yersiz olacaktır.

ALTINCI MEDİTASYONA KARŞI

MADDESEL ŞEYLERİN VARLIĞINA VE İNSANIN RUHUYLA BEDENİ ARASINDAKİ GERÇEK AYRIMA DAİR

I. Maddesel şeylerin bileşik matematiğin nesnesi olmasına, ayrıca nokta, çizgi, alan ve bunlardan oluşan bölünmezler gibi saf matematik nesnelerinin hiçbir gerçek varlığa sahip olamamasına karşın, burada, başlangıçta söylediğiniz "maddesel şeylerin saf matematiğin nesneleri olarak düşünüldükçe var olabilecekleri" fikri üzerinde durmuyorum. Yalnız "burada tekrar imgelemeyi anlamadan ya da saf kavramadan ayırışınız" üzerinde duruyorum; zira, ey Ruh, daha ön-

ce de dikkatinizi çektiğim gibi, bu iki eylem aynı yetinin işi gibi görünüyor, aralarında da herhangi bir fark varsa, bu ancak daha az-daha çok çizgisinde bir fark olabilir; gerçekten de bu Meditasyonda bizzat öne sürdüklerinizle bunun nasıl kanıtlandığını göreceksiniz.

Yukarda imgelemenin, cisimli bir şeyin şekil veya imgesini seyre dalmaktan başka bir şey olmadığını söylemiştiniz; burada da kavrama veya anlamanın bir üçgeni, bir beşgeni, bir bingeni, bir onbingeni ve bunlar gibi cisimli şeylerin şekilleri olan diğer şeyleri seyre dalmak olduğu görüşünü koruyorsunuz. Şimdi de ikisinin arasındaki farkı belirterek, "imgelemenin bilen yetinin cisme bir tür uygulanmasıyla olduğunu, anlamanınsa bu tür bir uygulanma ve zihin gerginliği gerektirmediğini" söylüyorsunuz. Öyle ki, üçgeni zahmetsizce ve sadece üç köşesi olan bir şekil olarak tasarladığınızda, buna anlama; aynı şekli bir tür zihin çabası ve gerginliğiyle gözünüzün önüne getirip incelediğiniz, açıklıkla ve ayrıntılarıyla kavradığınız, üç köşesini ayırdettiğiniz zaman, buna imgeleme diyorsunuz. Dolayısıyla da, bingenin bin adet köşesi olan bir şekil olduğunu kolayca tasarladığınız ama zihninizi ne kadar gererseniz gerin -zihniniz burada bir onbingeni veya böyle çok köşeli başka bir şekli tasarlamağa çalıştığı zamankinden daha az karışıklığa düşmeyeceğinden- bütün bu köşeleri net ve açık-seçik ayırdedemeyeceğiniz ve hepsini gözünüzün önüne getiremeyeceğiniz için, bingen veya onbingen konusundaki zihinsel işleminizin imgeleme değil anlama olduğunu söylüyorsunuz.

Ancak ben, anlığınız gibi imgeleminizi de, üçgene yaptığınız gibi bingene de genişletmenize engel bir şey göremiyorum, zira gerçekten bu kadar çok köşeli bir şekli imgelemek için belli bir zihinsel çaba harcıyorsunuz ama köşelerin sayısı açıkça kavrayamayacağınız kadar çok; ve zaten, gerçi bu bingen sözcüğüyle bin köşesi olan bir şekil tasarlıyorsunuz ama bu sadece sözcüğün gücü veya anlamının sonucu, yoksa bundan dolayı şeklin bin köşesini imgeliyor değil de tasarlıyor olduğunuz söylenemez.

Fakat burada nasıl ayrımın yavaş yavaş ve sanki adım adım silindiğine ve karışıklığın arttığına dikkat etmek gerek; çünkü açık ve bellidir ki, bir kareyi bir üçgenden daha bulanık fakat beşgenden daha net, beşgeni de kareden daha bulanık fakat altıgenden daha net olarak tasarlar veya imgeler veya kavrar, böylece de net olarak hiçbir şey kavrayamadığınız noktaya kadar gidersiniz; o zaman, tasarımınız ne olursa olsun açık ve net olamayacağından, zihninizi germeye, ondan hiçbir çaba istemeye de gerek görmezsiniz.

Bu yüzden, bir şekli açıkça ama hissedilebilir bir gerginlikle tasarladığınız takdirde bu tasarlama tarzına anlamayla birlikte imgeleme demek ve tasarlamanız bulanık olduğu ve şekli pek az zihin gerginliğiyle ya da hiç zihin gerginliği olmadan kavradığınız takdirde buna da sadece anlama adını vermek istiyorsanız, elbette buna hakkınız olacaktır; ama bundan dolayı kendinizi birden çok içsel bilme tarzı ayırdetmek durumunda bulmayacaksınız, zira bu açıdan bir şekli kah az kah çok kuvvetli veya kah açık kah bulanık olarak kavramanız her zaman raslantıya bağlı bir şey olacaktır. Yedigen ve sekizgenden başlayarak bingen ve onbingene kadar bütün şekiller dizisini katetmek ve aynı zamanda hangi basamaklarda daha az veya daha çok netlik veya bulanıklığa rastlandığına da dikkat etmek istersek, hangi basamakta, daha doğrusu hangi şekilde imgelemenin bitip yalnız anlamanın kaldığını söyleyebilir miyiz? Bunun yerine, bulanıklık ve zihinsel gevşeme belli-belirsiz arttıkça, açık-seçikliği ve gerginliği yavaş yavaş azalan tek ve aynı bilmenin kesintisiz bir bağlantı dizisi içinde sürüp gittiğini görmez miyiz? Ayrıca, anlamayı hangi dereceye düşürdüğünüzü ve imgelemeyi nerelere yükselttiğinizi de lütfen bir düşünün, zira anlamaya pay olarak zihinsel gevşeklik ve bulanıklığı ayırdığınız, imgelemeye ise her tür açık-seçiklik, netlik ve zihinsel özeni yüklediğiniz zaman, birini aşağılayıp öbürünü yüceltmekten başka bir şey yaptığınızı iddia edebilir misiniz?

Sonra "içinizdeki imgeleme gücünün, tasarlama gücünden farklı olmasıyla, özünüze, yani ruhunuzun özüne, mutlaka gerekli olmadı-

ğını" söylüyorsunuz. Ama her ikisi de işlevleri sadece azlık-çokluk çizgisinde biribirinden ayrılan aynı güç veya yeti ise, bu nasıl mümkün olabilir? "Ruhun imgeleme yaparken cisme döndüğünü, tasarlarken ise kendini ya da kendindeki ideleri konu aldığını" söylüyorsunuz. Ama eğer ruh aynı zamanda cisimli bir şeye ya da cisimli bir ideyle temsil edilen bir şeye dönmedikçe kendine de dönemez ve hiçbir ideyi konu alamazsa, bu nasıl oluyor? Çünkü gerçekten de üçgen, beşgen, bingen, onbingen ve diğer bütün şekiller, hattâ bunların ideleri hep cisimlidir ve ruh da onları ancak cisimli olarak ya da cisimli şeylerle aynı tarzda tasarlayarak anlayabilir. Tanrı, melekler, insan ruhu veya tin gibi maddesiz olduğuna inandığımız şeylerin idelerine gelince, bunların bizdeki ideleri de, daha önce söylediğimiz gibi, gerek insanın gerek rüzgar, ateş ve hava gibi pek yalın, pek hafif ve pek güç algılanır birtakım başka şeylerin biçim ve benzerliğinden çıkarılmış oldukları için, ya düpedüz ya da hemen hemen cisimlidirler. "Varoluşa sahip herhangi bir cismin olabileceğini ancak bir olasılık biçiminde tahmin edebildiğinizi" söylemenize gelince, üzerinde durmak gerekmez, çünkü bunu ciddi olarak kastetmiş olmanız olanaklı değildir.

II. Bunun ardından duyuyu ele alıyor ve önce duyular yoluyla öğrenmiş, doğa öyle öğretir gibi göründüğü için de, doğru olarak kabul etmiş olduğunuz bütün şeyleri bir güzel sayıyorsunuz. Hemen sonra da duyulara olan inancınızı tümüyle yıkıp sizi birinci Meditasyon'da gördüğümüz noktaya getiren bazı deneyimleri anlatıyorsunuz.

İmdi, benim niyetim burada duyuların doğruluğunu tartışmak değil. Çünkü aldatıcılık ya da yanlışlık aslında duyuda değil (duyu edimde bulunmaz, sadece imgeleri alır ve kendisine göründükleri ve -duyu, nesne ve çevrenin o andaki konumları nedeniyle- görünmeleri zorunlu olduğu gibi aktarır), yargıda ya da zihinde (zihin gereken bütün özen ve dikkati göstermeyebilir, örneğin uzaktaki şeylerin uzak olmalarından ötürü ya da başka nedenlerle bize yakında olduklarından daha küçük ya da daha bulanık göründüklerini ve buna

benzer noktaları dikkate almayabilir) olmakla birlikte, yine de hangi taraftan gelirse gelsin, yanlışın var olduğunu itiraf etmek gerekir; asıl güçlük şu sorudadır: Bu durumda, duyularımızın bize göstermiş olduğu hiçbir şeyin gerçekliğinden asla emin olamayacağımız doğru mudur?

Fakat ben, her gün yaşadığımız o kadar çok örneğin o denli açık olarak çözdüğü bir sorunu bitirmek için fazla zahmete girmeye gerek görmüyor, sözlerinize, daha doğrusu itirazınıza, sadece şöyle yanıt veriyorum: Bir kuleye yakından baktığımızda ya da elle dokunduğumuzda, onun dört köşeli olduğundan kuşku duymayız ama biraz uzaktaysak yuvarlak olduğu yargısına varmak, en azından dört köşe mi, yuvarlak mı, yoksa başka bir şekilde mi olduğuna karar veremeyebiliriz.

Bunun gibi, bir el veya ayak gövdeden ayrıldıktan sonra bile bu organlarda yine de hissediliyormuş gibi gelen elem veya acı da bazan organları kesilmiş olan insanı aldatabilir ki, bunun sebebi, daha önce bu organlarda bulunmakta ve duyu olayını doğurmakta olan duyusal ruhlardır. Buna karşın, bütün organları tamam ve sağlıklı olanlar, yarası henüz yeni veya taze olan el veya ayaklarında acı hissettiklerinden o kadar emindirler ki, kuşku duymalarına olanak yoktur.

Bunun gibi, hayatımız uykuyla uyanıklık arasında paylaşılmış olduğundan, uykunun da ara sıra, önümüzde gerçekte mevcut olmayan şeyleri gördüğümüzü sanmamıza neden olarak, bizi aldattığı olur ama biz her zaman uykuda değilizdir ki! Uyanıkken ise, öyle olduğumuzdan uyanık mıyız yoksa rüya mı görüyoruz diye kuşkuya düşmeyecek kadar eminizdir.

Bunun gibi, bize en doğru gelen şeylerde bile yanılabilecek yaradılışta olduğumuzu düşünebilirsek de, yine yaradılışımızdan ötürü, hakikati bilebileceğimizi de bilmekteyiz; bazan, örneğin bir safsataya kapıldığımızda ya da yarısı suya batmış bir değnek olayında yanılabilmekle birlikte, geometrik tanıtlamalarda ya da suya batmamış değ-

nek konusunda doğruyu biliriz, zira bu hakikatler o denli açıktır ki kuşkuya düşmemiz olanaksızdır: ve bütün bilgilerimizin doğruluğunu az çok kuşkuyla karşılamak için nedenimiz olsa da, en azından şundan kuşku duyamayız: Bütün şeyler bize, göründükleri gibi görünürler ve bize böyle göründüklerinin doğru olmaması olanaksızdır. Usumuz bizi doğanın yöneltir göründüğü pek çok şeyden çevirse de, bu görüngülerin doğruluğunu ortadan kaldırmaz ve şeyleri gördüğümüz gibi gördüğümüzün doğru olmasına engel olmaz. Fakat burada usun, duyuların eylemine ne şekilde karşı çıktığını ele almanın yeri değil, meğer ki bunun, sağ elin zayıf düşmüş sol ele destek olması gibi ya da buna benzer başka bir şekilde olduğu düşünülsün...

III. Sonra asıl konuya giriyorsunuz, ama bana kalırsa sanki küçük bir takışmayla oluyor bu, çünkü şöyle devam ediyorsunuz: "Ama şimdi, kendimi daha iyi tanımayı ve kökenimin yaratıcısını daha açıklıkla keşfetmeyi öğrenmeye başladığımda, doğrusu, gözümü karartıp duyuların bana öğretir göründüğü her şeyi kabul etmem gerektiğini sanmıyorum ama genel olarak hepsini kuşku konusu etmem gerektiğini de sanmıyorum." Bunu demekte haklısınız ve sanırım bu konudaki gerçek düşünceniz de hep böyle olmuştur.

Devam ediyorsunuz: "Bir kere, açık ve seçik olarak tasarladığım bütün şeyler Tanrı tarafından onları tasarladığım gibi yaratılmış olabileceğinden, bir şeyin bir başka şeyden ayrı veya farklı olduğundan -zira hiç değilse Tanrı'nın tüm-gücüyle ayrı ayrı varedilmiş olabilirlereminolmam için, onları ayrı olarak tasarlamaklığım yeterlidir; ayrıca beni onların farklı olduğu yargısına varmaya zorlamak için, bu ayrılığın hangi gücün eseri olduğu önemli değildir." Bu konuda ancak, apaçık bir şeyi muğlak ve bulanık bir şeyle kanıtladığınızı, hatta çıkardığınız sonuçta da bir tür muğlaklık bulunduğunu söyleyebilirim. Tanrı'nın, açıkça tasarlayabildiğiniz her şeyi yapabildiğini göstermek için, önce mevcut olduğunu ve gücünün nelere uzandığını kanıtlamanız gerektiği şeklinde bir itirazla da vakit kaybetmiyorum; sadece üçgenin özelliklerini, yani en geniş açıların en büyük kenarları gör-

düğünü ve bundan ayrı olarak üç açısının toplamının iki dik açı ettiğini, açık-seçikçe tasarlayıp tasarlamadığınızı ve Tanrı'nın bu iki özelliği -üçgen bazan yalnız birine bazan da yalnız ötekine sahip olacak şekilde- biribirinden ayırabileceğine inanıp inanmadığınızı soruyorum. Fakat, söz konusu ayırma zaten konumuzla pek ilgili olmadığından bu noktada fazla eğlenmemek üzere, şunu ekliyorsunuz: "Dolayısıyla, var olduğumu kesinlikle bilişimden ve aynı zamanda düşünen bir şey olduğumdan başka hiçbir şeyin zorunlu olarak doğama veya özüme ait olmadığını farkedişimden, özümün sadece düşünen bir şey ya da tüm özü veya doğası düşünmek olan bir töz oluşumdan ibaret olduğunu pek güzel çıkarsıyorum." İşte burada biraz durmak isterdim ama ya daha önce ikinci Meditasyon hakkında dediklerimi tekrarlamak ya da sizin çıkarmak istediğiniz sonucu beklemek yeterli olacaktır.

Ve işte nihayet vardığınız sonuç: "Ve belki, daha doğrusu -az sonra diyeceğim gibi- mutlaka, sımsıkı bağlı olduğum bir bedenim olmasına karşın, kendim hakkında bir yandan sadece düşünen ve yayılımı olmayan bir şey olarak açık seçik bir ideye, öbür yandan da sadece yayılımı olan ama düşünmeyen bir şey olarak bir beden idesine sahip olduğum için, kesinlikle bellidir ki ben, yani beni ben yapan ruhum veya zihnim, gerçekten ve tam anlamıyla bedenimden ayrıdır ve bedensiz de var veya mevcut olabilir." Ulaşmak istediğiniz hedef de herhalde buydu; bu yüzden, zaten bütün güçlük de en başta tam bu noktada olduğundan, işin içinden nasıl çıkacağınızı görmek için burada biraz durmaya ihtiyaç var. İlk olarak, sizinle beden arasında bir ayrım söz konusu; ama siz hangi bedeni kastediyorsunuz? Doğru anlamışsam, organlardan oluşan şu kaba saba vücudu kastettiğiniz belli, zira işte sözleriniz: "sımsıkı bağlı olduğum bir bedenim var", biraz sonra da: "kesindir ki ben, yani ruhum, bedenimden ayrıdır", vb... Fakat, ey Ruh, sizi uyarmam gerek ki, güçlük o kaba ve hantal vücutla ilgili değil. Size, bazı filozofların fikirleri uyarınca, Yunanlıların entelekheia dedikleri, edim, fonn, tür, -ve sıradan te-

rimlerle söylersek- bedenin modu veya tarzı, yani "yetkinliği" olduğunuz itirazını yöneltsem iyi olurdu; çünkü gerçekten bu görüşü tutanlar, şeklin veya herhangi bir şeyin kendi modlarından ayrı olduğunu düşünmedikleri gibi, sizin bedenden ayrı veya ayrılabilir olduğunuzu da düşünmüyorlar; ayrıca ister insanın ruhunun bütünü olun, ister ona fazladan eklenmiş bir erdem veya güç -Yunanlıların nous dunamei, nous pathetikos dedikleri, kuvve halinde veya edilgin bir anlık- olun, bu böyle... Ama ben size karşı daha serbest ve cömert davranarak sizi -onların düşündüğünden başka şekilde olmakla birlikte- Yunanlıların nous poietikos dedikleri etkin, hatta khoriston dedikleri bedenden ayrılabilir bir anlık sayacağım. Zira bu filozoflar söz konusu etkin anlığın bütün insanlarda hatta dünyadaki bütün şeylerde ortak olduğuna ve olanaklı anlığın anlamasını sağlamak için ona, gözün görmesini sağlamak için ona ışığın yaptığı şeyi yaptığına inandıklarından (onu güneşin ışığına benzetme, dolayısıyla dışardan gelen yabancı bir şey olarak görme âdeti de buradan geliyor), ben kendiliğimden sizi daha ziyade, hele hoşunuza gittiğini de gördüğümden, bedene içerden hakim olan özel bir ruh veya anlığı sayıyorum. Bir kez daha yineleyeyim ki, güçlük sizin şu kaba ve hantal vücudunuzdan ayrılabilir olup olmamanızda değil; biraz önce de zaten bundan ötürü ayrı ayrı tasarladığınız şeylerin gerçekten ayrı olmalarını sağlamak için Tanrı'nın tümgücüne başvurmanın gerekli olmadığını söylemiştim; güçlük bizzat sizin de başka türden bir beden olup olmamanızda yatıyor: bu yoğun ve hantal bedenin içine dağılıp sinmiş ya da onun herhangi bir parçasında yerleşmiş daha ince, daha seyrelmiş bir cisim... Ayrıca, bedenden hiçbir şey almamış saf ruhani bir şey olduğunuzu bize kanıtladığınızı da sanmayın ve ikinci Meditasyon'da, "bir rüzgar, bir ateş, bir buhar, bir hava olmadığınızı" söylediğinizde, bunları hiçbir kanıt göstermeden ileri sürdüğünüze dikkatinizi çektiğimi hatırlayacaksınız.

"Orada bu konuları tartışmadığınızı" da söylüyordunuz; ama o zamandan beri de bunları ele aldığınızı ve bu tür bir cisim olmadığınızı kanıtlamak için herhangi bir delil getirdiğinizi göremiyorum. Yine de bunu burada yapmanızı bekliyordum; ancak, herhangi bir şey diyor veya kanıtlıyorsanız bile, bu sadece o kaba ve hantal vücut olmadığınızdır ki, buna dair sorun bulunmadığını yukarda belirtmiştim.

IV. "Fakat -diyorsunuz- bir yandan kendim hakkında, yalnız düşünen ama yayılımsız bir şey olarak, açık ve seçik bir idem var; öbür yandan, beden hakında da, sadece yayılımlı ama düşünmeyen bir şey olarak, ayrı bir idem var." Ancak, ilkönce, beden idesi konusunda o kadar kaygılanmaya gerek yok, çünkü bunu genel olarak cisim idesi hakkında söylüyorsanız, burada daha önce yönelttiğim itirazı tekrarlamak zorunda kalırım, yani önce düşüncenin cismin özüne veya doğasına uygun gelmediğini kanıtlamalısınız; böylece baştaki güçlüğümüze geri dönmüş oluruz, çünkü asıl sorun şudur: Acaba düşünen bir şey olan siz de, sanki düşünmek cismin doğası gereği tiksindiği bir şeymiş gibi, incelmiş ve seyrelmiş bir cisim değil misiniz? Ama siz bununla sadece kendisinden ayrı ve ayrılabilir olduğunuzu savunduğunuz o kaba ve hantal bedeni kastettiğinizden, bir beden idesine sahip olabileceğiniz fikrine hiçbir şekilde katılmıyorum; tersine, dediğiniz gibi yayılımsız bir şey olduğunuz varsayılırsa, böyle bir şeyin idesine sahip olabileceğinizi kesinlikle yadsıyorum. Çünkü lütfen söyler misiniz, yayılımlı bir şey olan cismin türü ya da idesinin sizin, yani yayılımı olmayan bir tözün, içine nasıl alınabileceğini düşünüyorsunuz? Çünkü bu ide ya bedenden türer, o zaman da cisimli olduğu, parçalarının biribirinin dışında olduğu, dolayısıyla da yayılımlı olduğu kesindir ya da başka yerden gelir ve kendini başka bir yoldan hissettirir. Ancak, her zaman -yayılımlı bir şey olan- cismi temsil etmesi zorunlu olduğundan, parçaları bulunması, dolayısıyla yayılımlı olması gerekir. Aksi takdirde, kendi parçaları yoksa, parçaları nasıl temsil edebilir?Kendi yayılımı yoksa, yayılımlı bir şeyi nasıl temsil edebilir? Kendi şekli yoksa, şekilli bir şeyi nasıl temsil edebi-

lir? Kendi konumu yoksa, parçalarının kimi yukarda kimi aşağıda, kimi sağda kimi solda, kimi önde kimi arkada, kimi eğri kimi doğru olan bir şeyi nasıl tasarlatabilir? Kendinde çeşitlilik yoksa, renklerin vb.. çeşitliliğini nasıl temsil edebilir? Demek ki cisim idesi de yayılımdan tamamen arınmış değildir; ama onun yayılımı var da sizin yoksa, siz onu nasıl içinize alabilir, nasıl kendinize uydurabilir ve uygulayabilirsiniz? Ondan nasıl yararlanabilirsiniz, nihayet onun yavaş yavaş silinip yok olduğunu nasıl hissedebilirsiniz?

Bunun ardından, kendi hakkınızdaki idenize gelince, daha önce, özellikle ikinci Meditasyon hakkında, söylediklerime ekleyecek birşeyim yok; çünkü orada açıkça görülüyor ki, kendiniz hakkında açık ve seçik bir ideye malik olmak bir yana, hiçbir ideniz yokmuş gibi görünüyor.

[Gassendi burada daha önceki itirazlarını tekrarlıyor: Descartes kendisinin ne menem bir şey olduğunu, o düşünen "şeyin" ne olduğunu, bilmiyor. Sıcaklığı hissedip Güneşten geldiğini de bilen, bu nedenle Güneş hakkında, "ısıtan bir şey" olduğunu düşününce, açık seçik bir idesi olduğunu zanneden bir köre benziyor. Peki, Descartes hiç olmazsa "yayılımsız bir şey" olduğunu biliyor mu? Bu bile pek açık değil, ve ruhun tüm bedene nüfuz edip sinmiş olduğu tahmin edilebilir. Oysa beden birçok parçadan oluşmuştur.]

Bunlara ne karşılık verirseniz verin, bedeninizin her parçasında bütün olarak mı, yoksa kendi parçalarınıza göre o parçalara paylaştırılmış olarak mı bulunduğunuz konusu kuşkulu ve belirsiz kalacaktır; ayrıca hiçbir şeyin aynı zamanda birkaç yerde bulunamayacağı daha da açık olduğu için, sizin de bedeninizin her parçasında bütün olarak değil, bütününde bütün olarak bulunabileceğiniz, dolayısıyla parça parça tüm bedene yayılıp sinmiş olduğunuz, böylece de yayılımsız olmadığınız, daha açıkça ortaya çıkacaktır.

Şimdi varsayalım ki sadece beyinde ya da beynin en küçük bir parçasındasınız: aynı sakıncanın devam ettiğini görürsünüz; hele bu parçanın da, ne kadar küçük olursa olsun, yayılımlı olduğu, ayrıca

onun kadar sizin de yayılımlı olduğunuz düşünülürse... Demek ki siz de yayılımlısınız ve onun tüm parçalarına denk düşen küçük parçalarınız var. Acaba bağlı olduğunuz beynin o küçücük parçasını bir nokta olarak aldığınızı söyleyemez misiniz? Buna inanamam ama diyelim ki bir nokta olsun ama eğer bu fiziksel bir noktaysa aynı güçlük devam eder, çünkü böyle bir nokta da yayılımlıdır ve parçaları vardır; bir matematiksel noktaysa, en başta biliyorsunuz ki onu oluşturan bizim imgelemimizdir ve gerçekten parçaları yoktur. Ama diyelim ki parçaları olsun ya da farzedelim ki beyinde sizin bağlandığınız ve içine yerleştiğiniz o tür bir matematiksel nokta bulunsun, böyle bir uydurma kurgunun ne denli gereksiz olduğunu lütfen farkedin; çünkü neyi varsayarsak sayalım, ruhun bilgilendirdiği bütün parçaların, duyularla algılanan şeylerin idelerini veya türlerini beyne iletmekte kullandıkları sinir ağının [işleyişinde] bulunmanız gerekir. Fakat bir kere, beyin omuriliğe kadar uzanmakta olduğundan, gerek sırta yayılmış birçok sinir bu ilikte son bulduğu, gerek başın ortasına yönelen sinirlerin hepsi beynin aynı yerine gelip bağlanmadığı için, bütün sinirlerin uçları bir noktada birleşmiş değildir. Ama hepsi bir noktaya gelip dayansaydı bile, oluşturdukları sistem matematiksel bir noktada son bulamazdı, çünkü bunlar hepsi bir noktada toplanıp birleşebilecek matematiksel çizgiler değil fiziksel cisimlerdir. Eğer öyle olsaydı, sinirlerin içinde akan hayvansal ruhlar oraya ne girebilir ne de çıkabilirdi, çünkü bunlar cisimdir ve cisim de bir yerde bulunmamazlık edemez ve matematiksel nokta gibi yer işgal etmeyen bir şeyden geçemez. Ama diyelim ki orada bulunsun ve oradan geçsin, ne ülkesi ne bölgesi olan, hiçbir şeyin ne sağda ne solda, ne aşağıda ne yukarıda olduğu bir yerde var olan siz, şeylerin ne taraftan geldiğini veya size ne getirdiğini ayırdedemezdiniz. Aynı şeyi, duyu ve devinim vermek üzere bedenin her yanına göndereceğiniz şu ruhlar için de söyleyebilirim; bir noktada bulunuyorsanız, bir cisim değilseniz, ayrıca hem onlara dokunmanızı hem de onları itmenizi sağlayacak bir bedeniniz de yoksa, onlara nasıl devinme yetisi verebileceğinizi

anlamanın olanaksız olduğunu söylemek bile gereksizdir. Zira onların kendi kendilerine devindiklerini ve sizin yalnız bu devinimi yönettiğinizi söylerseniz, bir yerde bedenin kendi kendine hareket etmediğini söylemiş olduğunuzu hatırlayın, ki buradan, onların hareketinin sebebinin siz olduğunuz sonucu çıkarılabilir. Sonra, bu yönetme veya gütmenin bir tür ruhsal gerilim, dolayısıyla sizden gelen bir devinim olmadan nasıl yapılabildiğini de açıklayın: Devindirenle devinen biribirine dokunmaksızın, bir şey nasıl başka bir şey üzerine gerginlik ve çaba uygulayabilir; ayrıca, dokunup dokunulabilen şeylerin sadece cisimler olduğu doğal ışığın bize öğrettiği bir şey olduğuna göre, bu temas cisim olmadan nasıl başarılabilir?

Hem ben bunların üzerinde niçin bu kadar duruyorum ki? Ne de olsa yayılımsız bir şey olduğunuzu, dolayısıyla cisimli olmadığınızı kanıtlamak size düşmez mi? Bundan, insanın bedenle ruhtan oluştuğu şeklindeki genel görüşün -sanki bir bölümüne beden adı verilince öbürüne aynı adın verilemeyeceği zorunlu sonuçmuş gibi- kanıtını çıkarmak isteyeceğinizi sanmıyorum; çünkü böyle olsaydı bana bu ayrımı şöyle yapma fırsatını vermiş olurdunuz: İnsan biri kaba öbürü ince olmak üzere iki tür cisimden oluşur, öyle ki beden adı birincisine verilmiş olmakla, ikincisine ruh veya tin denir. Kaldı ki aynı şey diğer hayvanlar için de söylenebilir; onlara kendiniz gibi bir ruh yüklemeyeceğinize eminim, ama halihazırdaki ruhlarını ellerinden almamanız bile onlara yeter. Demek ki, "bedeninizden ayrı olduğunuzun kesin olduğu" sonucuna vardığınızda, görüyorsunuz ki bu fikrinize kolayca katılınabilir; ama bu böyledir diye, şu kaba ve hantal bedenden ayrı çok ince ve uçucu bir başka cisim değil de cisimsiz olamazsınız.

"Dolayısıyla, bedensiz de olabileceğinizi" ilave ediyorsunuz. İyi ama, bir elmadan çıkıp havaya yayılan kokulu bir buharın yaptığı gibi, bu ağır ve hantal bedenden ayrı olarak var olabileceğiniz kabul edilince, bundan ne kazancınız veya yararınız olacak? Gerçi burada yukarda andığım, sizin ölümle, tıpkı yüzeyinin değişmesiyle küçüle

küçüle sonunda ortadan kalkan bir şekil gibi tamamen yokolduğunuza inanan filozofların söylediğinden biraz fazlası yok değil. Zira onların düşündüğü gibi sadece bedenin bir modu olduktan başka, hafif ve ince bir cisimli töz de olduğunuzdan, ölümde tamamen mahvolduğunuz ve en baştaki yokluğunuza geri düştüğünüz söylenmeyecek, dağılan ve biribirlerinden ayrılan parçalarınızda var kaldığınız, fakat onların çok geniş dağılım ve saçılımı yüzünden düşünce üretemediğiniz, böylece kendinize düşünen bir şey, veya bir tin, veya bir ruh dedirtme hakkını yitirdiğiniz söylenecektir. Ancak ben bütün bu şeyleri her zaman size itiraz olarak yöneltiyorum, varmaya çalıştığınız sonuçtan kuşku duyan biri olarak değil, bu konuda ileri sürdüğünüz tanıtlamaya hiç mi hiç güvenemeyen biri olarak.

V. Bundan sonra, yine bu konunun uzantıları olan birtakım başka çıkarımlar da yapıyorsunuz ki, bunların her biri üzerinde ayrı ayrı durmak istemiyorum. Yalnız, "doğanın size, bu elem, açlık, susuzluk gibi duygularla, sadece gemisini yöneten bir kaptan gibi bedeninizin içinde yerleşmiş olmayıp onunla çok sıkı biçimde birleşmiş, onunla tek bir bütün oluşturacak derecede karışıp kaynaşmış olduğunuzu da öğrettiğini" söylediğinizi dikkate alıyorum. Zira eğer böyle olmasaydı -diyorsunuz- "sadece düşünen bir şeyden ibaret olan ben, bedenim yaralandığında acı duymaz, bu yarayı, tıpkı kaptanın gemisinde herhangi bir şeyin kırıldığını gözüyle farketmesi gibi, yalnız anlığımla kavrardım. Bedenim içmek ve yemek istediğinde de, bu halleri acıkma ve susama gibi bulanık duygular tarafından haberdar edilmeksizin doğrudan doğruya bilirdim; zira gerçekten de bu açlık, susuzluk, elem gibi duygular, ruhun bedenle birleşmiş, neredeyse iç içe geçmiş olmasından ileri gelen ve buna bağlı birtakım karışık ve bulanık düşünme biçimleridir." Bunlar pek güzel söylenmiş, tamam, ama dediğiniz gibi maddesiz, bölünmez ve yayılımsız bir şeyseniz, bu birleşmenin, bu geçişme ve karışmanın size nasıl uygun gelebileceğini açıklamak gereği yine de ortada, çünkü eğer bir noktadan daha büyük değilseniz, hayli büyük boyuttaki o bede-

nin bütünüyle nasıl kavuşup birleşebilirsiniz? En azından yalnız beyinle, hatta onun en küçük bir parçasıyla bile, nasıl birleşmiş olabilirsiniz, zira bu parça da, yukarda belirttiğim gibi, hiçbir büyüklük veya yayılıma sahip olamayacak kadar küçük olamaz? Parçalardan oluşmuş değilseniz, biribirleriyle karışabilecek parçalar olmaksızın kaynaşma diye bir şey olamayacağına göre, birleşmiş olduğunuzu itiraf ettiğiniz o maddenin en ince ve uçucu parçalarıyla nasıl karışmış, adeta kaynaşmış olabilirsiniz? Ve [bedenden] tamamen ayrı iseniz, bu maddeyle nasıl karışmış, onunla bir bütün oluşturmuş olabilirsiniz? Ve her türlü birleşme, karışma, kaynaşma ancak parçalar arasında olduğuna göre, bu parçalar arasında belli bir oran bulunması da gerekmez mi? Ama cisimli bir şeyle cisimsiz bir şey arasında ne gibi bir oran düşünülebilir? Örneğin ponza taşında havayla taşın gerçek ve doğal bir bileşim meydana getirecek şekilde bir araya gelip karıştıklarını anlayabilir miyiz? Oysa her ikisi de cisim olan taşla hava arasında, bedenle hiç maddesi olmayan ruh arasındakinden çok daha büyük bir oran vardır. Üstelik, her türlü birleşme, birleşen iki şey arasında son derece yakın ve sıkı bir temas yoluyla olmaz mı? Ama, az önce söylediğim gibi, cisim olmadan temas olabilir mi? Cisimli bir şey cismi olmayan bir şeyi nasıl içine alıp kendisine bağlı ve birleşik durumda tutabilir? Ya da cisimli olmayan, onu kendisine bağlayacak ya da ona bağlanmakta kullanacak hiçbir şeyi yoksa, cisimli olana nasıl birleşip bağlanabilir? Bunun üzerine, madem ki elem duygusuna kapılabildiğinizi kendiniz de itiraf ediyorsunuz, lütfen söyler misiniz bana, verilmiş doğanız ve durumunuzla, yani cisimsizlik ve yayılımsızlığınızla, bu duyguyu nasıl duyduğunuzu düşünüyorsunuz? Zira doğru anladıysam elem duygusu veya izlenimi parçaların biribirinden bir tür kopma veya ayrılmasından doğar ki, bu da parçaların arasında önceden mevcut bağlılık ve sürekliliği kıracak şekilde bir şeyin oraya sokulmasıyla meydana gelir. Ve aslında elem duyma hali doğaya karşı bir haldir ama o zaman, doğası gereği her zaman tekbiçim, tekörnek, yalın, bölünmez olan ve değişime konu olamayan bir

şey bu doğa karşıtı hale nasıl konabilir? Ve elem bir bozulma olduğuna ya da asla bozulmasız olamadığına göre, bir noktanın başkalaşabilmesi ya da tamamen yok olmaksızın olduğu şey olmaktan çıkabilmesi kadar bile bölünebilir olmayan bir şey nasıl bozulabilir? Üstelik elem ayaktan, koldan ve diğer bazı parçalardan hep birlikte geldiği zaman, bu duygunun bulanık olmaması ve sizce tek bir parçadan geliyor gibi algılanmaması için, sizde de onu çeşitli şekillerde hissetmenizi sağlayan çeşitli parçalar bulunması gerekmez mi? Ama neyse, tek cümleyle söylemek gerekirse, şu genel sorun yine olduğu gibi durmaktadır: Cisimli olan cisimli olmayanla nasıl duyuşum ve iletişime girebilir ve aralarında ne gibi bir oran kurulabilir?

VI. Dünyada Tanrı'dan ve sizden başka mevcut başka bir şeyler de olduğunu göstermek üzere oldukça geniş biçimde ve zarif bir biçemle irdelemeyi sürdürdüğünüz diğer noktaları atlıyorum. Çünkü önce bir bedeniniz ve bedensel yetileriniz olduğu, bundan başka bedeninizin çevresinde başka cisimler de bulunduğu ve bunların duyularınızın organlarına imgelerini gönderdikleri ve bu imgelerin oradan size ulaştıkları ve sizde zevk ile elem duygularını meydana getirdikleri ve bu duyguların da size söz konusu cisimlerde neyi aramanız ve neden kaçınmanız gerektiğini öğrettikleri sonucunu çıkarıyorsunuz.

Bütün bu şeylerden de en sonunda şu yararlı sonucu elde ediyorsunuz: Sahip olduğunuz bütün duygular bedenin rahatlık ve rahatsızlıkları hakkında size yanlıştan çok doğruyu getirdiğine göre, duyuların her gün size gösterdiği şeylerin yanlış olmasından korkmak için de nedeniniz kalmıyor. Uyurken gördüğünüz rüyalar konusunda da aynı şeyi söylüyorsunuz: Bunlar yaşamınızın diğer eylemleriyle, uyanıkken başınıza gelen şeyler gibi, birleşemediğinden, düşüncelerinizdeki doğruluğa rüyalarınızdan ziyade uyanıkkenki düşüncelerinizde rastlanacağı yanılmaksızın söylenebilir. Ve Tanrı'nın aldatıcı olmayışından da, diyorsunuz, bu konularda aldanmış olmadığınız sonucu zorunlu olarak çıkar. İmdi, bu alanda dindarlığınız bence övgüye değer olduğu gibi, eserinizi şu sözlerle bitirmekte yer-

den göğe haklı olduğunuzu da itiraf etmek gerek: "İnsan yaşamı pek çok yanılgıya mahkumdur ve doğamızın zayıflık ve sakatlığını zorunlu olarak kabul etmek gerekir."

İşte Bayım, Meditasyonlar'ınıza ilişkin olarak aklıma gelen belli-başlı düşünceler bunlar. Fakat başlangıçta söylediklerimi burada da tekrarlayayım: Bunlar sizin dert etmenize değecek kadar önemli değiller, zira yargı yetimin sizin herhangi bir şekilde hesaba katmanızı gerektirecek nitelikte olduğunu sanmıyorum. Çünkü tıpkı bana tatlı gelen bir yiyeceğin bir başkasına tatsız geldiğini gördüğümde kendi tad-alma duyumun bir başkasınınkinden üstün olduğunu iddia etmediğim gibi, benim hoşuma giden bir fikir veya görüşün başkalarınca inanılır bulunmadığını gördüğümde de kendiminkinin en doğru olduğunu düşünmekten çok uzak kalırım. Aksine, herkesin kendi fikrini doğru bulduğunu söyleyenin pek doğru söylemiş olduğuna inanırım ve herkesin aynı fikirde olmasını istemenin, hemen hemen aynı şeylerden aynı tadı almalarını istemek kadar adaletsizlik olacağını savunurum. Bunları, bu gözlemler hakkında istediğiniz yargıya varmanıza, hatta onları hiçe saymanıza karşı çıkmadığıma sizi ikna etmek için söylüyorum; her zaman hizmetinizde olduğumu bilmeniz ve erdeminize olan saygıma biraz olsun değer vermeniz benim için yeterli olacaktır. Bu arada, tartışan taraflar en kolay bu ortamda heyecanlanıp aşırıya kaçabildiklerinden, herhangi bir şeyi belki biraz düşüncesizce ifade etmiş olabilirim; böyle bir şey olmuşsa tamamen geri alıyor ve yazdığım metinden silinmesine gönülden razı oluyorum, zira bu işte benim baş ve biricik niyetim, dostluğunuzun onuru içinde kalmak ve bu onuru tam ve sarsılmaz olarak korumak olmuştur.

Hoşça kalın.

DESCARTES'IN GASSENDI'YE YANITLARI

Bayım,

Meditasyonlarıma o kadar özenle kurulmuş, o kadar şık ve zarif ve doğruluklarını daha da açıklığa kavuşturmak bakımından bana o kadar yararlı görünen bir söylemle saldırıda bulunmuşsunuz ki, bu zahmete girmiş olmanızdan dolayı size çok şey borçlu olduğuma ve ayrıca Saygıdeğer Peder Mersenne'e sizi bu işe girişmeye teşvik ettiğinden dolayı minnetarlığımın hiç de az olmadığına inanıyorum. Zira her zaman, ama en çok da Tanrı'nın ululuğunu arttırmaya yarayacağı zaman, hakikat peşinden koşmaya son derece meraklı olan Peder, benim tanıtlamalarımın doğruluğu hakkında karar vermek için, onları herkesten çok bilgili oldukları kabul edilen bazı kişilerin inceleme ve saldırılarına hedef kılmaktan daha uygun bir yol bulunmadığını pek güzel anlamış, onların önüme çıkarabilecekleri bütün güçlüklere akla ve konuya uygun yanıtlar verip veremeyeceğimi görmek istemiş. Bu amaçla birçok kişiye çağrıda bulunmuş, birkaçından yanıt almış, ricasına sizin de olumlu yaklaşmış olmanıza memnun oldum; çünkü görüşlerimi çürütmek isteyen bir filozofun delillerinden çok, asıl konuya yan çizmek isteyen bir hatibin teknik araçlarını kullanmış olmanıza karşın, bunlar yine de beni hoşnut etti, hele çıkardığım sonuca bakınca görülüyor ki, bana karşı okumuş olduğunuz önceki itirazlardakilerden farklı kanıtlar ileri sürmek çok zormuş; zaten eğer böyle birkaç kanıt mevcut olsaydı, eminim gözünüzden kaçmazdı. Düşünüyorum da, bu işte bütün amacınızın, imgeleme yolu dışında hiçbir şey tasarlayamayacak kadar duyulara batık ve bağlı, bu

yüzden de metafizik kurgulamalara yeteneksiz kişilerin benim kanıtlarımı gözardı etmek için kullanabilecekleri yollar konusunda beni uyarmaktan ve aynı zamanda bana bunları önleme vesilesi ve fırsatı vermekten ibaret olduğunu anlıyorum. Bu nedenle, burada size yanıt verirken, kendimi -öyle olduğunuzu bildiğim- yetkin ve ince fikirli bir filozofa yanıt verir gibi gördüğümü sanmayın; sanki siz de suratlarını ödünç aldığınız o etten kemikten insanlardan biriymişsiniz gibi, size de aynen onlara vermek istediğim yanıtı vereceğim.

BİRİNCİ MEDİTASYONA KARŞI YAPILMIŞ OLAN İTİRAZLARA DAİR

Zihni eski önyargılardan kurtarma niyetimi onayladığınızı, bunun gerçekten de kimsenin diyeceği olamayacak bir tutum olduğunu söylüyorsunuz ama istiyorsunuz ki bu işi "yalın bir ifadeyle ve çok laf etmeden", yani tek sözcükle "umursamazca ve tedbirsizce" yapayım; sanki daha çocukluğumuzdan beri içimize işlemiş bulunan bütün yanlışlardan kurtulmak öyle kolay bir şeymiş ve yapılması gerektiğinden kuşku duyulmayan bir şeyin yapılmasına gösterilecek özen ve titizlik fazla gelebilirmiş gibi. Fakat pek iyi görüyorum ki, siz bana, önyargılardan özenle kaçınılması gerektiğini dillerinden düşürmedikleri halde, bu konuda kendilerini zora koşmadıkları ve bir kez doğru kabul edilmiş bir şeyin artık önyargı sayılmaması gerektiğine kanaat getirdikleri için, bunlardan asla kaçınamayan birçok kişinin var olduğunu göstermek istiyorsunuz. Doğrusu burada onların rolünü pek iyi oynadığınız kesin, onların bana yapabilecekleri itirazların hiçbirini atlamıyorsunuz, ancak az çok bir filozofun damgasını taşıyan hiçbir şey de söylemiyorsunuz. Çünkü, sizin "aldatıcı bir Tanrı ya da uykuda olduğumu varsaymaya ihtiyaç olmadığını" söylediğiniz yerde, bir filozof kendini o şeylere kuşkuyla yaklaşılmasının nedenlerini de ilave etmek zorunda hisseder ya da böyle nedenler yok idiyse -ki gerçekte yoktur- bu sözleri söylemezdi. Bundan başka, yine aynı yerde, kuşkulanmamıza neden olarak insan aklının ışığının azlığını ve-

ya insan doğasının zayıflığını öne sürmenin yeterli olduğunu ilave etmezdi, zira yanlışlarımızı düzeltmek için, "yanılıyoruz çünkü zihnimiz pek basiretli değil ya da doğamız sakat" demek işe yaramaz, çünkü bu, "yanılıyoruz, çünkü yanılmaya mahkumuz" demekle aynı şeydir. Elbette yanılgıya düşme olasılığımızın bulunduğu bütün şeylerde, boş bulunup bunlara düşüncesizce inanıvermemek için, benim yaptığım gibi tedbirli davranmanın daha yararlı olduğu yadsınamaz.[1] Bir filozof, "her şeyi yanlış saymak suretiyle eski önyargılarımdan kurtulayım derken bir yenisine düştüğümü" de söylemezdi ya da önce böyle bir sayıltının bizi yanılgıya düşüreceğini göstermeye çalışırdı ama siz, tam tersine, biraz sonra, yanlışlığını varsaymış olduğum şeylerin doğruluk ve kesinliğinden kuşku duyduğuma, yani farkına varmadan etkisine girmemden korktuğunuz o yeni önyargıya düştüğüme, kendimi inandırmamın olanaklı olmadığını ileri sürüyorsunuz. Bir filozof ise böyle bir sayıltıya, bir adamın eğri bir değneği doğrultmak için öbür tarafa eğdiğini gördüğü zamankinden daha fazla şaşırmazdı, çünkü hakikati daha iyi aydınlatmak için, böyle sık sık yanlış şeylerin doğru sayıldığını bilirdi; tıpkı gökbilimcilerin gökte bir eşlek çizgisi, burçlar kuşağı ve başka çemberler tasarlamaları[2] ya da geometricilerin verilmiş belli şekillere yeni çizgiler eklemeleri, filozofların da birçok durumda böyle yapmaları gibi. Buna "araya bir yapaylık sokmak, yanılsamalar uydurmak, dolambaçlı yollar veya yenilikler aramak" gibi adlar veren, bunun da "bir filozofun saf yüreklliğine ve hakikat tutkusuna yakışmadığını" söyleyen kişi, kendisinin o felsefi saf yüreklilikten[3] yararlanmak ve nedenleri kullanmak değil, sadece şeylere retoriğin boyasını ve renklerini vermek istediğini göstermiş olur.

1 Gassendi'nin kuşkusu bir tür duyumcu kuşkuculuktan türüyor. Amacı, insan bilgisinin göreli ve sınırlı niteliğini göstermek. Descartes'ın kuşkusu ise aksine kesine ulaşmak için kuşkulu her şeyi dışlamak ister.

2 Burada fikir biraz farklı. Keyfi olarak hayali çizgiler gerçekleştiren düşünce süreçleri söz konusu. Descartes o zaman *yanlış şeylerin doğru sayıldığını* söylediğinde, *varolmayan şeylerin gerçek sayıldığını* söylemek istiyor. Ama ona göre hakikat ile gerçekliğin bir ve aynı şey olduğunu biliyoruz.

3 Felsefi saf yüreklilik, kendini hiçbir şey gizlemeden olduğu gibi gösteren bir tinin özelliğidir. Burada retoriğe (söz söyleme becerisine) karşıt anlamda kullanılıyor.

İKİNCİ MEDİTASYONA KARŞI YAPILMIŞ OLAN İTİRAZLARA DAİR

I. Burada, önümüze iyi ve sağlam nedenler koyacak yerde, retoriğin açık ve örtülü numaralarıyla bizi eğlendirmeye devam ediyorsunuz; çünkü ciddi konuştuğum zaman sözlerimi alay olarak, sadece soru şeklinde veya sıradan halkın görüşüne göre ve daha iyi araştırılmak üzere öne sürdüğüm şeyleri de ciddiyetle söylenmiş şeyler olarak anlıyormuş gibi yapıyorsunuz. Örneğin, "duyulardan aldığımız tüm tanıklıkları kesinlikten uzak, hatta yanlış saymak" gerektiğini söylediğimde, bunu sahiden kastederek söyledim; bu benim Meditasyonlarımı iyi anlamak için o denli gereklidir ki, bunu kabul edemeyen veya etmek istemeyen, onlara itiraz olarak yanıta değer hiçbir şey söyleyemez. Fakat yine de pek çok kez kafalara aşılamağa çalıştığım, yaşamdaki olağan eylemlerimizle hakikatin araştırılması arasındaki ayrıma da dikkat etmek gerekir, çünkü yaşamımızı yönetmek söz konusu olduğunda duyulara güvenmemek gayet gülünç olur; bu yüzdendir ki, dünyanın şeylerine, kendilerini uçuruma atmalarına engel olmak için dostları tarafından korunmaları gerekecek derecede boş veren kuşkucularla her zaman alay edilmiştir; yine bu nedenledir ki, bir yerde, "sağduyulu bir insanın bu şeylerden ciddi olarak kuşku duyamayacağını" söyledim. Fakat hakikati aramak ve nelerin insan zihni tarafından kesinlikle bilinebileceğini öğrenmek söz konusu olduğunda, bu şeyleri kesinlikten uzak, hatta düpedüz yanlış sayıp ciddi olarak reddetmemek elbette akla tamamen aykırıdır; bundan amaç da böylece reddedilemeyenlerin en güvenli, bize göre en iyi ve en açıkça bilinenler olduklarını görmektir.

"Düşünen bir şeyin ne olduğunu henüz yeteri kadar bilmediğimi" söylememe gelince, bunu sizin dediğiniz gibi ciddi olarak söylemiş olduğum doğru değildir, zira yeri geldiğinde bunu açıkladım; bedenin doğasının neden ibaret olduğu konusunda hiçbir kuşkum olmadığını ve ona asla kendiliğinden devinme yetisi yüklemediğimi,

ruhu bir rüzgar, bir ateş veya buna benzer başka şeyler gibi tasarladığımı söylemiş olduğum da [doğru değildir] ; bunları sadece halkın görüşlerine göre, sonradan yanlış olduklarını göstermek üzere, oraya aldım. Ama siz nasıl bir sadakatle "yürüme, hissetme, beslenme gibi yetileri ruha yüklediğimi" söyleyebiliyorsunuz? Hemen ardından şunları ekleyebilmek için: "Bütün bunlarda size itiraz etmiyorum, yeter ki ruhla beden arasında yaptığınız ayrımdan sakınalım"; oysa ben aynı yerde, hem de apaçık bir ifadeyle, beslenmenin ancak bedene bağlanması gerektiğini söylemiştim. Hissetme ve yürümeye gelince, bunları da, en büyük kısımlarıyla, yine bedene bağlıyorum ve bunlardan ruha, düşünce olan bir şey[4] dışında, hiçbir şey atfetmiyorum.

Bundan başka, "varoluşumu kanıtlamak için bu kadar uzun uslamlamalara hacet olmadığını" hangi delile dayanarak söylüyorsunuz? Tersine, bizzat sizin sözlerinizden kullandığım uslamlamanın yeterince uzun olmadığını çıkarsamak için iyi bir nedenim olduğu belli, çünkü yine konuyu iyi anlamanızı sağlayamamışım gibi; çünkü eylemlerimin herhangi birinden de aynı sonuca varabileceğimi söylediğinizde büyük bir yanılgıya düşüyorsunuz, çünkü aralarında, düşünme dışında, kesinlikle emin olduğum bir tane bile yoktur, elbette burada söz konusu olan metafizik kesinliği kastediyorum. Örneğin şu çıkarım, *Geziniyorum, demek ki varım*, bu eylemin içimdeki bilgisinin bir düşünce olduğunun kastedilmesi dışında, doğru değildir; sonuç da, -bazan rüyalarımızda gezindiğimizi gördüğümüz gibi yanılgı da olabilen- bedenin hareketinden dolayı değil, ancak bu bilgiden dolayı kesin olur[5]; öyle ki, gezindiğimi düşünmekte oluşumdan elbette ruhumun var olduğu sonucunu çıkarabilirim ama gezinmekte olan bedenimin varoluşundan değil. Bütün diğer eylemler için de durum aynıdır.

4 Yani hissedişimin bilinci, yürüyüşümün istem ve bilinci.

5 Başka deyişle, gezinmekte olduğum izlenimiyle, bedenimin hareket ettiğinden değil, gezindiğimin bilincinde olduğumdan emin olurum, ve bu bilinçlilikten var olduğum sonucunu çıkarabilirim. Ama o zaman da "düşünüyorum, öyleyse varım" dan başka hiçbir şey demiş olmam; öyle ki, herhangi bir çıkış noktası, uygun biçimde çözümlenirse, mutlaka *cogito*'ya götürür.

II. Sonra, "dillendirme"[6] adı verilen pek hoş bir retorik biçimi kullanarak beni bütün bir insan olarak değil, bedeninden ayrılmış bir ruh olarak sorgulamaya başlıyorsunuz; galiba bununla bana, bu itirazların titiz ve derin bir filozofun zihninden değil, duyulara ve tene bağlı bir adamın kafasından çıktığını haber vermek istiyorsunuz[7]. Öyleyse, lütfen söyler misiniz bana ey Ten ya da her kimseniz veya çağrılmak istediğiniz ad her neyse, tinle tanışıklığınız, cahil halka düşünen şeyin rüzgara veya o tür başka bir cisme benzediğine inanırmış gibi yapturan bu imgelemi düzelttiğim yeri gözden kaçıracak kadar az mı? Zira, dünyada ne rüzgarın, ne ateşin, ne de başka herhangi bir cismin olmadığının farzedilebileceğini ama bu sayılı olduğu gibi korunsa bile, benim düşünen bir şey olduğumu bilmemi sağlayan etmenlerin hepsinin bütünlükleri içinde var kaldıklarını gösterdiğim zaman, herhalde bunu düzeltmiştim. Dolayısıyla, ardından bana yönelttiğiniz bütün sorular, örneğin, "Neden bir rüzgar olmayaymışım? Neden bir boşluk dolduramazmışım? Neden birkaç türlü devindirilemezmişim?" ve buna benzer diğerleri, yanıta değmeyecek kadar boş ve gereksiz şeylerdir.

III. Bunlara ilave ettiğiniz soru, yani "Eğer ince ve seyrelmiş bir cisim imişsem, neden beslenemeyeymişim?" ve devamı da, öncekilerden daha güçlü değil, zira ben bir cisim olduğumu mutlak surette yadsıyorum. Bütün bu güçlükleri kesin olarak sona erdirmek için -zira bana hemen hep aynı şekilde karşı çıkıyor, delillerimi çürütmeye çalışacak yerde değersizmişler gibi sessiz geçiştiriyor ya da eksikli ve kusurlu biçimde zikrediyor, sonra da bunlara dayanarak, felsefeden pek anlamayanların sonuçlarına ve benzer diğer sonuçlara yapmak adetinde oldukları, hatta onlarla hiç ortak yanı olmayan, ya konudan uzak ya da zaten yeri geldiğinde çözülmüş ve çürütülmüş olan, çe-

6 *Dillendirme* (prosoppée) soyut veya cansız şeylere ruh, devinim veya konuşma yetisi atfetmeye dayalı bir söz sanatıdır.

7 Latince metin, daha kuvvetli bir ifadeyle, Gassendi'nin itirazlarının *yalnızca ten tarafından (a sola carne)* dile getirildiğini söylüyor. Bu yüzden Descartes da sözlerine sadece ten'e hitap ederek devam edecek ve *o caro* (ey Ten) diyecektir. [*Caro*'nun asıl anlamı "et" tir.]

şitli itirazlarda bulunuyorsunuz- taleplerinizin her birine ayrı ayrı yanıt vermeme gerek yoktur, aksi takdirde daha önce yazmış olduğum aynı şeyleri yüz defa tekrarlamak gerekecektir. Ancak, bana bu işten biraz anlayanları duraklatabilecek gibi görünen bazılarına birkaç sözcükle karşılık vereceğim.

Önce, o denli gözüpekçe ve hiçbir delil göstermeksizin ruhun bedenle birlikte büyüyüp zayıfladığını ileri sürdüğünüzde, bunun inanılası gelmediğini burada ifade edeyim; çünkü ruhun bir çocuğun bedeninde yetişkin bir insanın bedenindeki kadar yetkin biçimde eyleyemeyişinden ve eylemlerinin de sık sık içki ve diğer bedensel etmenlerce engellenebilmesinden, sadece şu anlaşılır: Ruh bedenle birlik olduğu zaman, normal işlevine dahil işlemleri yapmak için onu bir alet gibi kullanır ama beden onu olduğundan daha az veya daha çok yetkin kılamaz; buradan çıkarabileceğiniz sonuç da, bir ustanın ne zaman kötü bir alet kullansa iyi bir iş ortaya koyamayışından çıkaracağınız, "usta ustalığını ve sanatının bilgisini aletinin iyiliğinden alır" sonucundan daha geçerli değildir.[8]

Ayrıca şunu da belirtmek gerekiyor ki, ey Ten, herhangi bir şekilde delil kullanmanın ne olduğunu pek bilir gibi görünmüyorsunuz, çünkü duyularımın verilerini ve tanıklığını kuşkuyla karşılamamam gerektiğini kanıtlamak için, "bazan gözümü kullanmadan gözsüz hissedilemeyecek şeyleri hissediyormuş izlenimine kapılmakla birlikte, yine de aynı yanlışlığı her zaman yaşamış olamayacağımı" söylüyorsunuz[9]; sanki bir şeyden kuşku duymak için yanlış olduğunu bir kez

8 Descartes'a göre beden bilgiyi karartabilir. Öte yandan, içinde yaşadığımız maddesel dünyaya uyarlanmasını da sağlar ve bu ikinci rolde, görevini durumuna göre az veya çok iyi yerine getirir. Fakat bütün bunlarda beden özü bakımından ruhtan ayrı kalır; onun özünü değiştiremez, hele yetkinliğini kesinlikle arttıramaz. Daha modern bir terim kullanarak, ruhu "edimselleştirdiği", bunu da iyi veya kötü yaptığı söylenebilir. Fakat ruh üzerinde etkili değildir, ve ruh da kendinde düşünülünce ona hiçbir şey borçlu değildir. Bu nokta hakkında ayrıca bkz. biraz aşağıda belleğe ilişkin not.

9 Bu noktada Descartes, Gassendi'nin fikirlerini çarpıtıyor. Gassendi, Descartes'ın zikrettiği metinde, hiç de duyuların tanıklığının doğruluğunu kanıtlamağa çalışmıyor. Her imgenin bir duyumdan *(sensation)* türediğini kanıtlamağa çalışıyor ki, bu çok farklı bir şeydir. Gerçi, diyor Gassendi, insan rüyada gözlerini kullanmadan görebilir, ama bu, daha önce gözlerimizin bize görsel duyumlar getirmiş olması sayesinde mümkün olur; uykuda onların imgelerini yeniden buluruz.

görmek yeterli bir temel değilmiş ve her aldanışımızda aldandığımızın farkına varabiliyormuşuz gibi; oysa tam tersine, yanlışın özü yanlış olarak görünmemektir. Nihayet -delil bulmak size ait olmakla birlikte- kendiniz hiçbir delil getirmediğiniz halde benden boyuna delil istediğiniz için, sizi uyarmak zorundayım ki, iyi felsefe yapmak için doğru olarak kabul etmediğimiz bütün şeylerin yanlış olduklarını kanıtlamaya ihtiyaç yoktur, çünkü doğrulukları bizce bilinmemektedir; sadece doğru olduğunu kanıtlayamayacağımız hiçbir şeyi doğru kabul etmemek, bundan özenle, titizlikle kaçınmak gerekir. Böylece, düşünen bir töz olduğumu farkettiğim ve bu tözün, içeriğinde cisimli tözünkine ait hiçbir şey bulunmayan açık ve seçik bir kavramını oluşturduğum zaman, kendimi tanıdığım kadarıyla, düşünen bir şeyden başka hiçbir şey olmadığımdan emin olmak için bana bu kadarı yeter; imdi burada söz konusu olan ikinci Meditasyonda belirttiğim de bundan ibaretti. Düşünen bu tözün ince, seyrek, saf, vb. bir cisim olduğunu kabul etmem de gerekmedi, çünkü o zaman beni buna ikna edecek hiçbir delilim yoktu; eğer sizin varsa, göreviniz onu bize öğretmektir, benden, kabul etmeyişimin tek nedeni bilmeyişim olan bir şeyin yanlış olduğunu kanıtlamamı istemek değil. Şimdi Hollanda'da olduğumu söylediğim zaman, aynı zamanda ne Çin'de, ne de dünyanın bir başka ülkesinde bulunmadığımı da kanıtlamadıkça bana inanmamak gerektiğini söylüyormuş gibi davranıyorsunuz, çünkü -olur a!- belki Tanrı'nın mutlak gücü sayesinde bir cisim aynı anda birkaç yerde bulunabilir! Ve ayrıca hayvanların ruhlarının da cisimli olmadığını ve bedenin düşünceye hiçbir katkıda bulunmadığını da kanıtlamak zorunda olduğumu ilave ettiğinizde, bir şeyi kanıtlama zorunluluğunun kime ait olduğunu bilmediğinizden başka, taraflardan her birinin neyi kanıtlaması gerektiğini bilmediğinizi de göstermiş oluyorsunuz; çünkü kendi hesabıma ben ne hayvanların ruhlarının cisimli olmadığına, ne de bedenin düşünceye hiçbir katkıda bulunmadığına inanıyorum; sadece bu konuları incelemenin yerinin burası olmadığını söylüyorum.

IV. Burada belirsizlik aramanızın nedeni, ruh (*âme*) sözcüğünün taşıdığı bulanıklık; fakat ben bunu o kadar çok kez net olarak açıkladım ki, burada tekrarlamaya adeta utanıyorum; bu nedenle, diyeceğim şu ki, adlar genel olarak cahil kişiler tarafından konmuştur, bu yüzden adlandırdıkları şeylere her zaman yeteri kadar denklikle uygun düşmezler ama bir kez kabul edildiler mi artık onları değiştirmek elimizde değildir, ancak iyi anlaşılmadıklarını gördüğümüz zaman anlamlarında düzeltme yapabiliriz. Örneğin, belki ilk ad vericiler bizde beslenmemizi, büyümemizi ve hayvanlarla ortak tüm işlevleri düşünce olmadan yerine getirmemizi sağlayan ilke ile düşünmemizi sağlayan ilkeyi biribirinden ayırdetmedikleri için, her ikisine de ruh adını vermişler; sonra da, düşüncenin beslenmeden farklı bir şey olduğunu görünce, bizde düşünme yetisine sahip olan o şeye tin zihin, (*esprit*) demişler ve bunun ruhun en önemli parçası olduğunu sanmışlar. Fakat ben, beslenmemizi sağlayan ilkenin düşünmemizin yapanı ilkeden tamamen farklı ve ayrı bir şey olduğuna dikkat ederek, *ruh* sözcüğünün her iki ilke için birlikte kullanıldığında anlam sapmasına yol açtığını ve ilk eylem ya da *insanın ana formu* olarak alındığında, sadece düşünmemizi sağlayan ilke olarak anlaşılması gerektiğini söylüyorum; bu yüzden, söz konusu bulanıklık ya da anlam kaymasından kaçınmak için, o ilkeye çok daha sık olarak *tin* adını verdim. Zira ben tini ruhun bir parçası olarak değil, o düşünen ruhun bütünü olarak görüyorum.[10]

Ama, dediğinize göre, "ruhun daima düşündüğü fikrinde olup olmadığını" bilmek derdindeymişsiniz. Düşünen bir töz olduğuna göre, neden her zaman düşünmesin ki? Anamızın karnındayken ya da letarji vb. esnasında düşündüğümüz şeyleri hatırlayamıyorsak bunda şaşacak ne var? Yetişkin, sağlıklı ve uyanıkken de aklımıza gelmiş olduğunu pek iyi bildiğimiz birçok düşünceyi de hatırlamadığımız olmuyor mu? Bunun nedeni şudur: Ruhun bedene bağlıyken bir kez

10 Bu metinde, *esprit* sözcüğü Latince *mens*'in, *âme* sözcüğü de *anima*'nın karşılığıdır. Ama *mens* aynı zamanda *âme* anlamını da taşır, çünkü, Descartes'a göre *âme*'nin tüm doğası düşünceden ibarettir ve *mens*'ten başka *âme* yoktur.

tasarladığı düşüncelerin hatırlanması için, bunlardan beyinde bazı izlerin kalmış olması gerekir; ruh bunlara dönüp düşünme gücünü uygulayarak onları tekrar hatırına getirir. İmdi, bir çocuğun ya da bir letarjik hastanın beyinleri böyle izleri almaya elverişli değilse, bunda şaşılacak ne var?[11]

Son olarak, "belki de henüz bilmediğim şeyin (yani bedenimin) bildiğim ben'den (yani ruhumdan) farklı olmadığını ama bunu bilmediğimi, bu konuyu tartışmadığımı, vb.." söylediğim yerde, bana şöyle karşı çıkıyorsunuz: "Eğer bunu bilmiyorsanız, bu konuyu tartışmıyorsanız, niçin o şey olmadığınızı söylüyorsunuz?" Orada, bilmediğim bir şey öne sürdüğüm doğru değildir, tam tersine, o zaman bedenin ruhla aynı şey olup olmadığını bilmediğim için, bu konuda hiçbir şey öne sürmek istememiş, sadece ruhu göz önüne almıştım ama nihayet altıncı Meditasyonda onun bedenden gerçekten ayrı olduğunu yalnız öne sürmekle kalmayıp açıkça gösterdim de. Fakat sizin de bu konuda eksiğiniz çok; ruhun bedenden ayrı olmadığını kanıtlayacak hiçbir deliliniz olmadığı halde, bunu kanıt göstermeden ileri sürmekten geri kalmıyorsunuz.

V. İmgelem hakkında söylediklerim, dikkatle okunacak olursa, oldukça açık ve nettir ama meditasyona yabancı olan ve asla düşünceleri üzerinde düşünmeyenlere karanlık gelmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Ama onları uyarmak durumundayım ki, kendim hakkındaki bilgime ait olmadıklarını iddia ettiğim şeyler, daha önce özüme ait olup olmadıklarını bilmediğimi söylediğim şeylerle çatışkılı değildirler, çünkü özüme ait olmakla kendim hakkındaki bilgime ait olmak,

---

11 Ruh saf tinsel, fakat, bu metne göre, bellek bedenseldir, zira anının saklanması beyinde bir izin kalmasını gerektirir; anımsama sırasında tin ona döner. Ama Descartes başka metinlerde, *sadece ruha bağlı ve entellektüel* bir başka belleğin varlığını da kabul eder (bkz. 1 Nisan 1640 tarihli Mersenne'e mektup). Hatta burada da bedeni işin içine sokması, belleğin olumlu niteliklerinden çok kusurlarını açıklamak içinmiş gibi görünüyor. Demek ki Descartes ancak bir kusuru göstermek veya açıklamak için bedeni devreye sokuyor (krş. yukarda bedenin alet olduğuna dair not). Ona göre çocukta bile, hastada bile, bilinçli ve varlığının farkında bir tin vardır. Bedensel kusurlar bu tinin kendini ifadesine, anıları saklamasına, vb. engel olurlar ama tin var kalır. Bu yüzden Descartes bedenin yokolmasının tinin de yokolması sonucunu doğurması için hiçbir neden olmadığını, ve ruh-beden ayrılığının felsefi olarak ruhun ölümsüzlüğüne temel olduğunu düşünür.

biribirinden tamamen farklı iki ayrı şeydir.[12]

VI. Burada öne sürdüklerinizin hepsi, ey dost Ten, bana, itirazlar gibi değil karşılık gerektirmeyen birtakım mırıltılar gibi geliyor.

VII. Mırıltılarınıza burada da devam ediyorsunuz ama bunların üzerinde de öncekilerden daha fazla durmam gerekmiyor, çünkü hayvanlar hakkındaki bütün sorularınız konu dışı ve bunları irdelemenin yeri burası değil; çünkü ruh, kendi içinde meditasyonla ve ne olduğu konusunda düşünmek suretiyle, düşünmekte olduğunu deneyimleyebilir ama hayvanların düşüncesi olup olmadığını deneyimleyemez; bu konuda ancak onların hareket ve eylemlerini inceleyip sonuçlardan nedenlere çıktığı zaman bir şey keşfedebilir. Beni münasebetsizce konuşturduğunuz yerleri çürütmekle de vakit kaybetmeyeceğim, çünkü başkalarının sözlerini aktarırken gereken tüm sadakati göstermediğiniz konusunda okuyucuyu bir kez uyarmış olmak bana yeter. Fakat ben ruhun bedenden ayrı olduğunu bilebilmemize temel sağlayan gerçek ayırıcı özelliği, sık sık gündeme getirdim. Bedenin tüm doğası onun yayılımlı bir şey olmasından ibaretken, tinin tüm özü ya da tüm doğası sadece düşünmekten ibarettir ve düşünce ile yayılım arasında ortak hiçbir şey yoktur. Ayrıca, tinin beyinden bağımsız olarak eylemde bulunabileceğini de yine sık sık açıkça gösterdim, zira saf anlama edimleri kurmak söz konusu olduğunda beynin hiçbir şeye yaramadığı, ancak bir şeyi hissetmek ya da imgelemek söz konusu olduğunda iş gördüğü kesindir. Hissetme veya imgeleme olayı, beynin işlevsel bozukluk durumunda olduğu gibi, ciddi sarsıntıya düştüğünde, tinin kendini başka şeyler tasarlamaya kolayca verememesine karşın yine de, imgelemimiz o kadar güçlü olmadığı zaman -örneğin rüyanın içinde rüya gördüğümüzün farkında oluşumuz gibi- imgelediğimizden çok farklı şeyler tasarlamaktan geri kalmadığımızı da deneyleyebiliyoruz ; zira o zaman rüya görüşümüz imgelemimizin bir etkisi olsa da, rüyalarımızın farkında ol-

12 Burada bilgi düzeyi ile gerçeklik düzeyi açıkça ayrılıyor. *Özüme (à mon essence)* sözcüğü *ad me ipsum*a karşılıktır.

mamızı sağlamak sadece anlığımıza düşen bir iştir.[13]

VIII. Burada, başka yerlerde de sık sık yaptığınız gibi, sadece düzeltmeye çalıştığınız şeyi anlamadığınızı gösteriyorsunuz, çünkü ben mum kavramını ilineklerinin kavramından soyutlamayla çıkarmadım, sadece mumun özünün ilinekleriyle nasıl dışa vurulduğunu ve algısının da, açık-seçik olduğu ve titiz ve doğru bir refleksiyonla bize bilinir kılındığı zaman, harcıalem ve karışık algıdan ne denli farklı olduğunu göstermek istedim. Ve ey Ten, köpeğin de bizimle aynı şekilde temyiz ve yargıda bulunduğunu o kadar kesin bir dille ileri sürmek için hangi kanıta dayandığınızı göremiyorum; yoksa onun da etten kemikten yapılmış olduğuna bakarak, sizde olan aynı şeylerin onda da bulunduğuna mı inanıyorsunuz? Köpekte hiçbir ruh kabul etmeyen ben ise, onda ruha ait şeylere benzeyen hiçbir şey bulunmadığını düşünüyorum.[14]

IX. Mumda ele aldığım her şeyin, var olduğumu açık-seçikçe bildiğimi ama ne olduğumu veya doğamın ne olduğunu bilmediğimi - ki biri öbürü olmadan tanıtlanamaz- kanıtladığını itiraf etmenize şaşmıyorum. Ama bununla ilgili olarak daha ne isteyebileceğinizi de göremiyorum; herhalde size insan ruhunun hangi renk, koku ve tadda olduğunun ya da hangi tuz, kükürt ve cıvadan yapılmış olduğu-

13 Demek ki anlık öze-dönük düşünceyle *(réflexion)* özdeşleniyor. Bu yüzden, "refleksif" bir keşif olan metafizik keşif, Descartes tarafından yalnız anlığı işe koşan bir olay sayılıyor. *Nous faire apercevoir de nos rêveries* [rüyalarımızın farkında olmamızı sağlamak], *nous faire apercevoir que nous rêvons* [rüya gördüğümüzün farkında olmamızı sağlamak], *nos somniare*, anlamına geliyor. Burada her rüyaya ait bilinç değil, bazı rüyalarda rüya görmekte olduğumuzu farketmemizi sağlayan bilinç söz konusudur.

14 Bu noktada Descartes biraz hızlı gidiyor, Gassendi'nin hiçbir kanıt getirmediği söylenemez (bkz. bizim manto ve şapkaların altında insanları tanıdığımız şekilde sahibini tanıyan köpeğe ilişkin metin). Çünkü Gassendi'nin kanıtı şöyle: Pencereden görülen insanlar örneğinde, Descartes, sadece bir manto veya şapka görüldüğü halde bunlara bakarak bir insan tanımanın, her algının temelinde bir yargının, ruhun bir denetiminin bulunduğunu kanıtladığını düşünüyor ve bu delil ona ruhun bedene, bilincin nesneye göre üstünlüğünü öne sürmek için temel sağlıyor. Oysa hayvan da sahibini aynı şekilde tanıyor. O zaman ya hayvana da bir ruh yüklemek ya da hayvanlardakiyle aynı türden bir imgelemin algıyı açıklamak için yeterli olduğunu itiraf etmek gerekmez mi?

nun söylenmesini bekliyorsunuz,[15] zira, özünün bileşimine giren şeylerin ne olduğunu öğrenmek için, şarapta olduğu gibi kimyasal bir işlemle onu imbikten çekmemizi[16] istiyorsunuz. Elbette bu size yakışır, ey Ten, size de, herşeyi ancak karışık ve bulanık olarak tasarladıkları için her bir şeyde neyi aramak gerektiğini bilmeyen tüm diğerlerine de... Bana gelince, bir tözü açık kılmak için çeşitli özniteliklerini ortaya çıkarmaktan başka bir şeye ihtiyaç olduğunu hiçbir zaman düşünmedim; öyle ki, bir tözün ne kadar çok özniteliğini bilirsek, doğasını da o kadar yetkinlikle biliriz; tıpkı mumda da birçok farklı nitelik ayırdedebildiğimiz gibi, biri beyaz olması, diğeri katı olması, bir diğeri katılıktan sıvılığa geçebilmesi, vb. Aynı şekilde, ruhta da o kadar öznitelik vardır: biri, mumun beyazlığını bilme gücüne sahip olması; diğeri, katılığını bilme gücüne, bir diğeri de bu katılıktaki değişimi ya da sıvılaşmayı bilme gücüne sahip olması gibi; zira katılığı bilebilen bir insan, doğuştan kör biri gibi, beyazlığı bilemeyecektir; diğer özellikler için de durum aynıdır.[17] Buradan açıkça görülür ki, ruhumuzunkiler kadar çok sayıda özniteliğini bilebileceğimiz hiçbir şey yoktur, çünkü tüm diğer şeylerde ne kadar öznitelik tanırsak, onları bilmesi nedeniyle ruhta da en az o kadarını tanırız; dolayısıyla, ruhun doğası her şeyin doğasından daha iyi bilinmektedir.

Nihayet, burada söz arasında bana, kendimde ruhtan başka hiçbir şey kabul etmediğim halde, gördüğüm ve dokunduğum mumdan söz ettiğimi, oysa bu işlerin eller ve gözler olmadan yapılamayacağı-

15 Gassendi'nin itirazı bu yanıtı gerçekten hak eder, çünkü ruhun, kimyagerin şaraba uyguladığı işleme benzer maddesel ve nesnel bir çözümlenmesini istemektedir. Descartes'a göreyse ruh, bilinç ve öznedir. Fakat yanıtının, ruhun da töz olarak korunacağı ve töz olarak bedenden daha fazla gerçekliği olduğu bir doğrultuya yöneldiğini göreceğiz. Gerçek şu ki, burada henüz modern bilinç kuramlarından uzakta bulunuyoruz.

16 Gassendi gerçekten de şaraptan bahsederken damıtmaya ilişkin terimler kullanmıştı (suyuk, vb..).

17 Gassendi'yi yanıtlamak için Descartes (başka yerde savunduğu) ruhun birliğinden çok özniteliklerinin çokluğu üzerinde duruyor. Bu yüzden, her bilinen nitelik için, ruhta ona denk bir bilme gücü varsayıyor. Böylelikle, ruhun, nesnelerinden daha çok gerçekliğe sahip olduğunu ve onlardan daha iyi bilindiğini de vurgulamış oluyor.

nı kanıt olarak gösteriyorsunuz. Fakat farketmiş olmalısınız ki, ben burada bedensel organlar aracılığıyla gerçekleşen görme ve dokunma duyumlarının değil, sadece -her gece rüyalarımızda yaşadığımız gibi- bu organlara ihtiyaç duymayan görme ve dokunma düşüncelerinin söz konusu olduğuna dair özellikle uyarıda bulundum; elbette bunu farkettiniz, ama herhalde bir şeyi iyi kavrayıp anlamaktan ziyade yadsıyıp çürütmeye çalışanların ne kadar çok saçmalık ve haksız mızıkçılık üretebildiklerini göstermek istediniz.

ÜÇÜNCÜ MEDİTASYONA KARŞI YAPILMIŞ OLAN İTİRAZLARA DAİR

I. Ha gayret! Burada nihayet bana karşı kanıt denecek bir şey getiriyorsunuz, oysa şimdiye kadar bunu yaptığınızı hiç farketmemiştim; çünkü, "gayet açık ve seçik olarak tasarlayabildiğimiz şeylerin hepsinin doğru olduğunun" kesin bir kural olmadığını kanıtlamak için, pek çok şeyi açık-seçik olarak bilmeleri muhtemel olan birçok büyük dehanın, hakikatin bizzat Tanrı'da ya da derin uçurumların dibinde saklı olduğu fikrinde olduklarını söylüyorsunuz. İtiraf ederim ki bu, başkasının yetkesine dayanarak tartışma açısından oldukça başarılı bir tutum; fakat, ey Ten, hatırlamalıydınız ki, burada, cisimli şeylerden kendinden önce başka insanların da var olduğundan haberi bile olmayacak kadar kopmuş olan, ve dolayısıyla onların yetkisini pek fazla umursamayan bir Tin'le konuşuyorsunuz.[18] Ardından, kuşkucular hakkında ileri sürdüklerinizse, pek fena olmamakla birlikte hiçbir şey kanıtlamıyor; yanlış görüşlerinin savunması uğruna canlarını verebilecek kimselerin var olduğuna dair söyledikleriniz de öyle, çünkü bunların o kadar inatla doğruluğunu garanti ettikleri şeyleri gerçekten açık ve seçik olarak tasarladıkları kanıtlanamaz. Son olarak eklediğiniz şey, söz konusu kuralın doğruluğunu teyide çalışmaktan çok, bir şeyi açık ve seçik olarak tasarladığımızı

18 Bu ifade bir şaka değil; fakat metafizik kanıtlar düzeyinin ancak daha önce tarih düzeyinden sıyrılınırsa anlaşılabileceğini gösteriyor.

sandığımızda yanılıp yanılmadığımızı bilmemizi sağlayacak iyi bir yöntem göstermeye çalışmak gerektiği, gayet doğrudur ama ben bunu yeri geldiğinde, önce önyargıları kaldırarak, sonra bütün temel ideleri açıklayarak, en son olarak da açık ve seçik olanları karanlık ve karışık olanlardan ayırarak, tam tamına yaptığımda ısrar ediyorum.[19]

II. Bütün idelerimizin yabancı veya dışardan gelmiş olduğunu[20] ve içlerinde kendi ürettiklerimiz bulunmadığını, "çünkü -diyorsunuz- zihinde yabancı ideleri yalnız tasarlamak değil, çeşitli biçimlerde derlemek, bölmek, uzatmak, kısaltmak, birleştirmek, vb. yetileri de bulunduğunu" kanıtlamakta kullandığınız uslamlamaya doğrusu hayranım ; buradan da zihnin bölerek, birleştirerek, vb. yaptığı bir khimaira idesinin aslında onun tarafından yapılmış olmayıp dışardan gelmiş ya da yabancı olduğu sonucuna varıyorsunuz. Ama aynı düşünüş tarzıyla Praksiteles'in, yontacağı mermer kendisinden olmadığı için, hiçbir heykel yapmadığı da kanıtlanabilir ; aynı şekilde, sizin de, bu itirazları kendi icadınız olmayan başkalarından alınmış sözlerden oluşturduğunuz için, gerçekte onları bizzat yapmış olmadığınız da söylenebilir. Ama elbette, ne khimairanın formu bir keçi veya aslanın parçalarında, ne de itirazlarınızın formu kullandığınız sözcüklerin her birindedir; bunlar ancak o şeylerin birleşim ve düzenlenişindedir. "Hayvan, bitki, taş ve diğer bütün evrensellerin ideleri zihinde birlikte bulunmadıkça", genel olarak şey adı verilen birşeyin idesinin de zihinde bulunamayacağını savunmanıza da diyecek yok doğrusu; sanki düşünen bir şey olduğumu bilmek için hayvanları ve bitkileri de bilmem gerekirmiş, çünkü şey denilen şeyi veya genel olarak şeyin ne olduğunu, da bilmek zorundaymışım gibi.[21] Hakikat hakkın-

19 Nitekim Tanrı'nın doğruculuğu ancak gerçekten açık ve seçik ideleri garanti eder. Fakat Gassendi'nin itirazı, sahiden böyle idelere sahip olduğumuz durumlarla olduğumuzu sandığımız durumları ayırdedemeyeceğimizi iddia etmekti. Ona göre apaçıklık (*évidence*) kesinlikten (*certitude*) ayırdedilemez. Descartes'sa aksine, bize öznel kanı ile hakikatin kavranmasını ayırdetme çaresini sunduğunu düşünüyor.

20 Latince metin *Ideas esse adventitias* diyor. Demek ki gerçekten Descartes'ın *idées adventices* [(dışardan) gelmiş ideler] dediği şey söz konusu.

21 Şey (veya töz, veya varlık) idesi Descartes için mutlak surette birincildir. Bir bakıma tüm karteziyen süreçlerin bu ide temelinde ve ona görelik içinde gerçekleştirildiği söylenebilir; bu süreçler anlamlarını ona referansla alırlar. Şey ya da varlık idesini, bırakın gözlemlediğim niteliklerden çıkarmayı, asıl bu ide sayesinde o nitelik ve ilineklere bir gerçeklik veririm (aslında yanlış olarak).

da bütün söylediklerinizde de bundan daha fazla doğruluk içinde değilsiniz. Son olarak, madem ki sadece haklarında kesin hiçbir şey söylemediğim şeylere saldırıyorsunuz, boşu boşuna hayaletlere karşı silahlanmışsınız demektir.

III. Maddesel şeylerin varlığından kuşkulanılabileceğine dair ileri sürdüğüm kanıtları çürütmek için, burada "öyleyse neden yerde yürüdüğümü, falanı filanı" soruyorsunuz; bu noktada sözünü ettiğimiz ilk güçlüğe düştüğünüz açık,[22] zira tartışma konusu olan ve kanıt gerektiren şeyi, yani yerde yürüdüğümün hiçbir şekilde kuşkulanılamayacak kadar kesin olduğunu, temel olarak koyuyorsunuz.

Kendi kendime yaptığım ve ardından yanıtladığım itirazlara siz de "neden doğuştan kör birinde renk idesi, bir sağırda ses idesi yok?" itirazını eklediğinizde de, gerçekte hiçbir önemli ve ciddi itirazınız olmadığını gösteriyorsunuz, çünkü bir körde hiçbir renk idesi olmadığını nereden biliyorsunuz? Zaman zaman biz de, gözlerimiz kapalı olduğu halde, pekala içimizde ışık ve renk izlenimleri uyandığını algılıyoruz ama dediğiniz kabul edilse bile, maddesel şeylerin varlığını yadsıyacak olan kişi, bir doğuştan körün, zihni renk idesini üretme yeteneğinden yoksun olduğu için buna sahip olmadığını söylemekte, sizin gözden yoksun olduğu için körde bu idenin bulunmadığını söylemenizdeki kadar haklı olmayacak mıdır?[23]

Güneşin iki ayrı idesi hakkında ilave ettiğiniz kanıt ta hiçbir şeyi kanıtlamıyor ama aynı güneşe ilişkin oldukları için ikisini bir tek kanıtmış gibi alırsanız, bu, aynı şey hakkında söylendikleri zaman doğru ile yanlış arasında fark olmadığını söylemekle birdir; astronomik kanıtlardan çıkardığımız ideye ide denmesi gerektiğini yadsırsanız, ide adını, benim özellikle gösterdiğime karşı, sadece imgeleminizin resmettiği imgelere hasretmiş olursunuz.

IV. Tözün -size göre- imgelemle değil ancak anlıkla farkına varıldığı için, töz hakkında doğru bir ide edinilebileceğini yadsıdığınızda

22 Descartes daha net olarak Gassendi'yi "sayı kanıtlama" yapmakla suçluyor: Latince metinde, *in quo manifeste principium petitur* ifadesi var.

23 Bu anlamda Descartes'a göre duyusallar da dahil tüm idelerin doğuştanlığı söz konusudur.

da aynı şeyi yapmış oluyorsunuz. Fakat ben, ey Ten, anlığı değil yalnızca imgelemi kullanmayı yeğleyenlerle işim olmasını istemediğimi şimdiye dek birçok kez yüksek sesle ilan etmedim mi?

Fakat, "töz idesinin, sayelerinde veya suretlerinde tasarlanmış olduğu ilineklerin idelerinden alınmamış hiçbir gerçekliği olmadığını" söylediğinizde, kafanızda buna dair hiçbir açık-seçik ide olmadığını da göstermiş oluyorsunuz, çünkü töz hiçbir zaman ilinekleriyle aynı tarzda tasarlanamaz ve gerçekliğini de onlardan alamaz; tam tersine, ilinekler genel olarak filozoflarca -yani onları gerçek gibi düşündüklerinde- tözler olarak tasarlanır; çünkü ilineklere töz idesinden alınmamış hiçbir gerçeklik (yani modluktan öte hiçbir kendilik) yüklenemez.[24]

Nihayet, "Tanrı idesini ancak başkalarından duyup öğrendiğimiz şeyler üzerine kurduğumuzu" ve onları örnek alarak Tanrı'ya onlarla aynı yetkinlikleri yüklediğimizi söylediğiniz yerde, isterdim ki, kendilerinden bütün bunları öğrendiğimiz o insanların bu Tanrı idesini nereden bulduklarını da ekleyesiniz. Çünkü, eğer bunu kendileri bulmuşlarsa, biz de onlar gibi kendimiz bulamaz mıyız? Yok, eğer onlara bunu Tanrı açınlamışsa, demek ki Tanrı vardır.[25]

"Bir şeyin sonsuz olduğunu söyleyen kişinin anlamadığı bir şeye yine anlamadığı bir ad vermiş olduğunu" ilave ettiğinizde, herkesin

24 Elbette Descartes gerçek ilineklerin varlığına inanmaz (b. *Dördüncü Yanıtlar*). Fakat filozofların ilineklerin gerçek olduğuna, ancak onlara zihinlerindeki töz idesinden aldıklarını yüklemek suretiyle inanabildiklerini düşünür. Bu, bir kez daha, varlık idesinin zihinde birincil olduğu ve başka hiçbir şeyden türeyemeyeceği demektir. Eğer Descartes töz idesinin kendisi için tam anlamıyla metafizik ve bu özelliğiyle nesnel idelerinkilerden farklı karakterlere sahip (az aşağıda Tanrı idesi için de durum aynı olacaktır) olduğunu söylemeye razı olsaydı, hiç kuşkusuz bu noktalar da açıkça anlaşılırdı. Fakat bu nokta üzerinde fikirlerini hiçbir zaman açıklamaz, öyle ki, deyimimiz yerindeyse tek plan üzerinde uslamlamada bulunan Gassendi, kendisine çelişki gibi görünen şeyden dolayı şaşırmakta haklı olur: Descartes hem tözün dolaysızca bilinemediğini, hem de idesinin birincil olup hiçbir şeyden türemiş olamayacağını ileri sürmektedir. Dolayısıyla Gassendi, Descartes'ın ikinci iddiasını gözardı etmekte ve, töz dolaysızca değil ancak ilinekleriyle bilinebildiğine göre, tözün idesinin tamamiyle ilineklerinin idelerinden çıkarıldığını düşünmekte kendini haklı görür. Descartes'sa bunun aksinin düşünür. Fakat, töze (ya da varlığa) metafizik gerçeklerin tipik özelliği olan orada oluş-olmayış statüsünü vermeden bunu yapabilir mi?

25 Descartes bununla Gassendi'nin sorusuna, Yetkin Varlık idesinin tüm bilinçler için birincil karakterine dair öğretisini tekrar açıklama zahmetine girmeden, harfi harfine yanıt veriyor; gerçekten de Gassendi bu öğretinin anlamını kavrayamamış gibi görünüyor. Fakat metnin devamı bu öğretinin bilindiğini varsayacaktır.

yeterince sahip olduğunu düşündüğü şekilde zihnimizin yeteneklerine uygun bir sonsuz anlayışı ile, şeylerin tam ve yetkin, yani onlarda anlaşılabilir ne varsa hepsini kapsayan tasarlanışı -hiç kimsenin hiçbir zaman sadece sonsuz değil belki ne kadar küçük olursa olsun hiçbir şey hakkında da sahip olmadığı bir anlayış- arasında ayrım gözetmemiş oluyorsunuz; ayrıca sonsuzu sonlunun yadsınması olarak tasarladığımız da doğru değildir, çünkü aksine her türlü sınırlama, içinde sonsuzun yadsınmasını taşır.

Bundan başka, "bize göre Tanrı'ya yüklediğimiz bütün yetkinlikleri temsil eden idenin, sonlu şeyler kadar nesnel gerçekliği bulunmadığı" da doğru değildir, çünkü bütün bu yetkinliklerin, Tanrı'ya yüklenebilmek için zihnimizce büyütüldüklerini kendiniz itiraf ediyorsunuz; yoksa böyle büyütülmüş şeylerin büyütülmemiş şeylerden daha büyük olmadığını mı düşünüyorsunuz? Ve bu tüm yaratılmış yetkinlikleri büyütme, yani onlardan daha büyük ve daha yetkin olanını tasarlama yetimiz nereden gelebilir, daha büyük bir şeyin, yani bizzat Tanrı'nın, idesine sahip oluşumuzdan değilse? Ve nihayet, Tanrı'nın bizim tasarlayabildiğimizden daha büyük olmazsa hiçbir şey olmayacağı da doğru değildir, çünkü onu sonsuz olarak tasarlıyoruz ve sonsuzdan büyük hiçbir şey yoktur. Ama siz anlama ile imgelemeyi karıştırıyor ve Tanrı'yı büyük ve güçlü bir dev gibi, hiç fil görmemiş birinin onu ölçülemez büyüklükte kocaman bir kurtçuk olarak tasarlayışına benzer şekilde, imgelediğimize inanır gibi yapıyorsunuz ki, sizinle birlikte ben de bunun çok münasebetsizce bir şey olduğunu itiraf ederim.

V. Burada beni yalanlanmış gibi görünmek için birçok şey söylemekle birlikte, gerçekte bana karşı hiçbir şey söylemiş olmuyorsunuz, çünkü benimle aynı sonuca varıyorsunuz. Ama yine de oradan buradan benim mutabık olmadığım birkaç şeyi biribirine karıştırıyorsunuz; örneğin, şu *önce nedende var olmayan hiçbir şey etkide var olamaz* ilksavından, etkin neden değil maddesel nedenin anlaşılması gerektiği; çünkü formun yetkinliğinin daha önce maddesel neden-

de bulunduğunu (o sadece etkin nedendedir)[26] ve *bir idenin formel gerçekliğinin bir töz olduğunu* ve buna benzer daha birkaç şeyi, düşünmek olanaksızdır.

VI. Maddesel şeylerin varlığını kanıtlayacak delilleriniz olsaydı, herhalde burada ortaya koyardınız. Ama madem ki sadece "dünyada benden başka bir şeyin varlığından emin olmadığımın sahiden doğru olup olmadığını" soruyor, bu kadar açık bir şey için delil aramanın gereksizliğine inanırmış gibi yapıyor, böylelikle de sadece eski önyargılarınıza dayanıyorsunuz; ileri sürdüğünüzü kanıtlamak için hiçbir deliliniz olmadığını öylesine bir açıklıkla göstermiş oluyorsunuz ki, hiçbir şey söylemeseydiniz bunu bu kadar iyi yapamazdınız. İdeler konusunda söylediklerinize gelince, bunlara yanıt vermek gerekmez, çünkü ide adını sadece fantezinin betimlediği imgelerle sınırlıyorsunuz, oysa ben bu terimi düşünceyle kavradığımız her şeye genişletiyorum.

Bu arada bir şey sorayım size: "Hiçbir şeyin kendi üzerine etkide bulunmadığını" hangi kanıtla kanıtlıyorsunuz? Kanıt getirmek ve söylediğinizi kanıtlamak adetiniz değil de... Bunu, kendine vuramayan parmak ya da aynaya bakmazsa kendini göremeyen göz örnekleriyle kanıtlıyorsunuz; ama bu itiraza kolayca yanıt verilebilir: kendini gören, ne göz ne de ayna değil, ruhtur;[27] aynayı da, gözü de, kendisini de yalnız o bilir. Hatta, cisimli şeyler arasından, bir şeyin kendi üzerine etkisine dair daha başka örnekler, kendi etrafında dönen bir topaç örneği de verilebilir; bu dönüş topacın kendine etkisi değil midir?

Son olarak, burada beni inandırmak istediğiniz gibi, "maddesel şeylerin idelerinin tinden türediklerini" ileri sürmediğim gözden kaçmamalıdır, zira sonra onların çoğu kez bedenden kaynaklandığını ve cisimli şeylerin varlığının da bu sayede kanıtlandığını açıkça göster-

26 Gerçekte Descartes sadece etkin nedene inanıyor, fakat hasmının oyununa girerek, formun kesinlikle maddesel nedenden gelemeyeceğini not etmekle yetiniyor. Bu zeminde kalsaydı, formu Skolastiklerle birlikte formel nedene bağlamak zorunda kalacaktı. Böyle yapacak yerde kendi tasarımına geçerek, etkin nedene bağlıyor.

27 Görme duyusu, duyu özelliğiyle, sadece bilince özgüdür, demek ki bilginin öznesi sadece bilinçtir. Ve şeyin bilgisi aynı zamanda kendinin de bilgisidir. Buna başka örnek bulunamayacağı da ortadadır, çünkü bilincin ya da ruhun, durumu biriciktir.

dim; ama bu satırlarda, onlarda bu kadar gerçekliğin ancak "etkide hiçbir şey yoktur ki, formel veya ilkesel olarak nedende bulunmamış olsun" ilkesi uyarınca var olduğunu, onların yalnız tinden türemiş olamayacakları sonucuna varılacağını göstermekle yetindim ki, zaten siz de buna hiçbir şekilde karşı çıkmıyorsunuz.[28]

VII. Burada daha önce söylememiş olduğunuz ve benim de tamamen çürütmemiş olduğum hiçbir şey söylemiyorsunuz. Burada sadece, sonsuz idesiyle ilgili olarak (ki siz bu konuda, eğer sonsuzu anlamıyorsam bu idenin doğru olamayacağını ve onun hakkında bildiğimin de olsa olsa sonsuzun bir parçası, hem de çok küçük, bir saç teli bütün bir insanı ne kadar temsil ediyorsa sonsuzu ancak o kadar temsil edebilecek kadar küçük bir parçası, olduğunu söylüyorsunuz), evet, bununla ilgili olarak, uyarıyorum ki, olay benim bir şey anlamam ve anladığım şeyin de sonsuz olması değildir; çünkü sonsuz hakkında doğru bir ide edinmek için hiçbir şekilde onu anlamak gerekmez, çünkü anlaşılamazlık zaten sonsuzun formel nedeninde içerilmiş bulunur;[29] ama yine de sonsuzdan edinmiş olduğumuz idenin sadece onun bir parçasını değil, bir insan idesiyle temsil edilebildiği oranda, bütününü temsil ettiği besbellidir, her ne kadar Tanrı'nın ya da bir başka akıllı varlığın bu konuda çok daha yetkin, yani insanlarınkinden çok daha doğru ve seçik bir ideye sahip olabileceği kesinse de; tıpkı geometricilerin, geometriden pek anlamayan birine bakarak, üçgenin daha birçok özelliğini bilmelerine ve idesinde öbürünün göremediği pek çok öge farketmelerine karşın, geometriden

28 Descartes'a göre, biz maddesel uzayı cisimler var olduğu ve bizim de bir bedenimiz (cismimiz) olduğu için imgeleriz. Fakat metafizik anlamda uzay tinden türeyebilir. Yayılımın, dünyanın maddesinin, durumu böyledir: Tanrı tarafından yaratılmışlardır, oysa Tanrı saf tindir.

29 *Ipsa incomprehensibilitas in ratione formali infiniti continetur.* Formel nedenin öz (*essence*) olduğunu hatırlatalım. Descartes her vesileyle Tanrı'nın tasarlanabildiğini fakat anlaşılamadığını hatırlatır. Fakat o açık ideyle tasarlanır ve bu ide, bizim için tüm Tanrısal yetkinlikleri temsil etmemekle birlikte, Tanrı'yı doğrulukla bilmemizi ve herhangi bir sonlu varlıkla karıştırmaktan kaçınmamızı sağlayabilir. Dolayısıyla bu idenin Tanrı'yla ilişkisinin, Gassendi'nin önerdiği saç teli idesiyle insanın tümü arasındaki ilişki ile hiçbir ortak yanı yoktur. Bu, bir bütünün, kendi parçalarından birinin tasarımıyla kurduğu ilişki değildir. Sonsuz idesi Tanrı'yı aslına tam uygun olarak temsil etmese bile bütünlüğü içinde temsil eder. Ve bu yüzden, anlayamadığı ve denk gelemediği ölçüde sonsuz olarak tasarladığı nesnesiyle mutlak surette tek ve eşsiz bir ilişki içinde bulunur (bkz. Descartes'ın Üçüncü Meditasyona yapılan itirazlara yanıtları ve notlar).

anlamayan o kişinin de, üçgeni üç doğru parçasından oluşmuş bir şekil gibi tasarladığında, üçgen hakkında bir fikri olduğunu söyleyebilmemiz gibi. Çünkü nasıl her türlü üçgen hakkında bir ide kurmak için üç doğrudan oluşmuş bir şekil tasarlamak yetiyorsa, aynı şekilde her türlü sonsuz hakkında ide kurmak için de hiçbir yandan sınırla çevrilmemiş bir şey tasarlamak yeter.[30]

VIII. Burada, Tanrı'nın doğru bir idesine sahip olabileceğimizi yadsıdığınızda, yine aynı yanlışa düşüyorsunuz, zira Tanrı'da bulunan bütün nitelikleri bilmesek bile, onda olduğunu bildiğimiz her şey bütünüyle doğrudur. "Ekmeğin onu isteyenden daha yetkin olmadığını ve bir şeyin herhangi bir idede edimsel olarak içerildiğini düşünmüş olmamdan, idesi olduğu şeyde de edimsel olarak bulunduğu sonucunun çıkmayacağını, ve benim bilmediğim şeyler hakkında yargıda bulunduğumu" söylemenize ve buna benzer diğer şeylere gelince, ben diyorum ki, bütün bunlar, gözünüzü karartıp anlamını bile kavrayamadığınız birçok şeye saldırdığınızı gösteriyor; zira birinin ekmek istemesinden ekmeğin ondan daha yetkin olduğu anlaşılmaz, sadece ekmeğe ihtiyaç duyanın ekmek istemediği duruma göre daha az yetkin olduğu anlaşılır ve bir şeyin bir idede içerilmiş olmasından da bu şeyin edimsel olarak var olduğu sonucunu çıkarmam, meğer ki o ideye, edimselce mevcut olarak temsil ettiği o şeyden başka hiçbir neden yüklenemesin; ve ben bunun Tanrı'dan başka hiçbir dünya, hiçbir şey hakkında söylenemeyeceğini de kanıtladım. Ayrıca, bilmediğim şeyler hakkında yargıda bulunuyor da değilim, çünkü bulunduğum yargının kanıtlarını da getirdim, hem de bunlar öyle kanıtlar ki, şimdiye kadar bir tekini bile çürütemediniz.

IX. Varlığımızın korunması için birincil nedenin sürekli yardım ve etkisine muhtaç olduğumuzu yadsırken, bütün metafizikçilerin apaçık bir doğru olduğunu onayladıkları, fakat kültürlü olmayan kişilerin -düşüncelerini Okul'da *secundum fieri*[31] denen nedenlere, yani et-

30 Burada "özü (karteziyen anlamda) anlaşılabilirlik olan üçgen kavramı gibi bir kavram, özü anlaşılamazlık olan Tanrı kavramı gibi bir kavramla kıyaslanabilir mi?" sorusu sorulmalıdır.

kilerinin varkalış ve varlıklarını sürdürüş açısından bağlı oldukları *secundum esse*[32] nedenlere değil, etkilerinin meydana geliş açısından bağlı oldukları nedenlere yönelttikleri için- pek sık düşünmedikleri bir şeyi yadsımış oluyorsunuz[33]. Örneğin mimar evinin, baba da oğlunun nedenidirler ama yalnız bunları meydana getirmek açısından; bu yüzden, eser bir kez tamamlanınca bu nedenler olmadan da varlığını sürdürebilir. Ama güneş kendinden çıkan ışığın[34] ve Tanrı da yaratılmış bütün şeylerin, sadece meydana gelişleri açısından değil varlıkta kalış ve sürüp gidiş açısından da, nedenidirler. Bu yüzden, etkilerinin üzerinde, onları ilk verdikleri varlık içinde tutmak için, daima aynı şekilde etkide bulunurlar. Bu da, zamanın parçalarının bağımsızlığına dair yaptığım açıklamada ayan beyan gösterilmiştir ama siz, soyut olarak tasarlanan zamanın parçaları arasında kesintisizliğin zorunlu olduğunu öne sürmek suretiyle boşuna bunu gözardı etmeye çalışıyorsunuz; oysa burada o değil, sadece bizzat şeyin zamanı veya süresi söz konusudur;[35] bunun bütün anlarının, hemen sonraki anlardan ayrılmış olabileceğiniyse, yani şeyin, kendi süresi içinde her an var olmaktan çıkabileceğiniyse siz bile inkar edemezsiniz.

"İçimizde, herhangi bir bozucu etkiye maruz kaldığımız takdirde bozulmadan kalmamızı sağlayacak kadar kuvvet bulunduğunu" söylediğinizde, yaratılmışa, başkasından bağımsız olarak varlıkta kalabil-

32 Varlığa göre.

33 Descartes burada Aziz Thomas'nın terimlerini tekrarlıyor ve, yaratığın, varlığını ancak pay-alma yoluyla kazanmış olduğudan, ancak Tanrı'nın sürekli eylemi sayesinde var kalabilidiğini savunan öğretiyi izler gibi görünüyor (*nec esse rei potest remanere, cessante actione agentis quod est causa effectus non solum secundum fieri, sed etiam secundum esse... omnis creatura est ens participative...* Saint Thomas, *Summ. Theol.*, I, qu. 104, art. 1). Ancak Tanrı'nın her şeyi «dolayımsızca» varlıkta tuttuğuna dair karteziyen sürekli yaratış öğretisi Saint Thomas'ınkinden farklıdır. Fakat burada oluşta nedensellik sorununu varlıksal nedensellik sorunundan ayırmak gerekiyor.

34 Bu örnek Descartes'ın gerçekten yukarda adı geçen metne başvurmuş olduğunu gösterir gibidir. Saint Thomas orada düşüncesini güneş benzetmesiyle açıklar. Su, kendisini ısıtan ateşin etkisi sona erdiği halde sıcaklığını korurken, hava güneşin etkisi yok olunca aydınlık kalamaz. Güneş doğası itibariyle ışıklı, havaysa ancak pay-alma yoluyla öyledir. Aynı şekilde, Tanrı doğası gereği vardır, yaratıksa pay-alım yoluyla vardır (*aqua calefacta retinet calorem, cessante actione ignis, non autem remanet aer illuminatus nec ad momentum, cessante actione solis... etc.*).

35 Gassendi'nin zamanı *in abstracto* (soyut olarak) göz önüne aldığını ileri sürmek zordur. Parçalarının ayrılamaz olduğunu söylediği zaman sözünü ettiği gerçekten yaşamımızın süresidir.

me anlamında, Yaradan'ın yetkinliğini, aynı zamanda Yaradan'a da yaratılmışın yetkinsizliğini yüklediğinize dikkat etmiyorsunuz, şu anlamda ki, eğer o herhangi bir vesileyle varlığımızın son ermesini isteseydi, pozitif bir olumlu eylemin varış noktası olarak yokluğu koyması gerekirdi.[36]

Bundan sonra, sonsuz ilerlemeyle ilgili olarak, yani "böyle bir ilerlemenin mevcut olmasında yadırganacak bir şey olmadığı" yolunda, söylediğiniziyse hemen ardından kendiniz yadsıyorsunuz; zira "üstteki alttakini harekete geçirmezse alttakinin etkide bulunamayacağı kadar sıkı bağlantı ve ast-üst ilişkisi içinde bulunan türden nedenlerde olmamasının olanaksız olduğunu" kendiniz itiraf ediyorsunuz. İmdi, burada tam da bu türden nedenler söz konusudur, yani ana-babalar gibi etkilerinin ancak meydana çıktıkları sırada bağlı oldukları nedenler değil, etkilerine varlık veren ve bu varlığı onlarda sürdüren nedenler. Dolayısıyla, Aristoteles'in yetkesi gibi Pandora hakkında söylediklerinizde de burada bana ters düşmüyor, çünkü sizin de itiraf ettiğiniz gibi, insanda görüp tanıdığım bütün yetkinlikleri o dereceye kadar çoğaltıp büyütebilirim ki, sonunda bunların insan doğasına uygun düşemeyeceğini kolayca kabul ederim, bu da Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için bana bol bol yeter; çünkü ben, eğer varlığımızı borçlu olduğumuz bir Tanrı olmasaydı, bu yetinin, yani insandaki yetkinlikleri, insanların olağan hal ve durumlarının çok çok üstüne, artık insani sayılamayacak kadar üstüne, çıkaracak derecede çoğaltıp büyütme yetisinin, bizde bulunamayacağını savunuyorum. Fakat, sizin bunu yeterince açıklıkla kanıtladığım fikrinde olmayışınıza çok şaşırdım dersem yalan söylemiş olurum, zira şimdiye dek kanıtlarımın herhangi birini gerektiği gibi anladığınızı hiç görmedim.

X. Benim "Tanrı idesi ne çoğaltılabilir ne de azaltılabilir" ifademi ele aldığınızda, genellikle filozofların, şeylerin özlerinin bölünemez

36 Varlığımızı an be an Tanrı'dan almakta olduğumuz düşünülürse, yokolmamızı anlamak için Tanrı'nın varolmamızı *istemekten vazgeçtiğini* düşünmek yeter. Ama kendi kendimize (kendi gücümüzle) var kaldığımız düşünülürse, o zaman yokoluşumuzu açıklamak için Tanrı'da *yokolmamız yönünde* bir irade bulunduğunu kabul etmek gerekir ki, bu metafizik olarak tasavvur edilemez.

olduğunu söylediklerine dikkat etmemiş gibi görünüyorsunuz, çünkü ide şeyin özünü temsil eder ve eğer bir şey eklenir veya bir şey çıkarılırsa, hemen başka bir ide olur: vaktiyle Pandora idesi böyle tasarlanmış, gerçek Tanrı idesini gerektiği gibi tasarlayamayanlar tarafından sahte tanrıların ideleri de böyle kurulmuştur. Fakat gerçek Tanrı'nın idesi bir kez tasarlandıktan sonra, onda henüz farkına varılmamış başka yetkinlikler keşfedilebilse de, idesi bundan dolayı artmış veya büyümüş olmaz, sadece daha açık-seçik ve aslına uygun olur, çünkü bu yetkinliklerin hepsi zaten -doğru olduğu varsayıldığına göre- önceki idede de içerilmiş bulunuyorlardı;[37] tıpkı bir üçgende daha önce bilinmeyen birtakım özellikler farkedildiği zaman üçgen idesinin artmaması gibi. "Tanrı hakkında edindiğimiz idenin, yaratıklardaki yetkinliklerin üst üste eklenmesiyle kurulduğunu" zannetmeyin; o bir anda ve bütünüyle, hiçbir şekilde artıp eksilemeyen sonsuz varlığı zihnimizle kavrayışımızdan doğar.

"Tanrı idesinin içimize sanatçının eserine vurduğu damga gibi basılmış olduğunu nasıl kanıtladığımı, bu basılışın nasıl yapıldığını ve damganın formunun ne olduğunu" sorduğunuzda, bu aynen, bir tabloda çok büyük bir sanatkarlık görerek böyle bir eserin Apellus'tan[38] başka birinin elinden çıkmış olamayacağına hükmettiğim ve gelip size bu taklidi olanaksız sanatkarlığın adeta Apellus'un, eserlerini diğerlerinden ayırdetmek için bütün eserlerine vurduğu bir tür damga olduğunu söylediğimde, sizin bana bu damganın formunu ya da basılışının tarzını sormanız gibi bir şeydir. Elbette bu durumda yanıt al-

37 Gassendi'nin anlayamadığı da zaten bunların orada içeriliş biçimidir. Ona göre, Tanrı'da henüz farkedilmemiş bir yetkinlik tamamen bilinmeyen bir şeydir ve dolayısıyla idesinde içerilmiş olamaz. Descartes içinse o hem bilinmeyen hem de bilinendir; bilinmeyen, çünkü yetkinlik olarak farkedilmemiş; bilinen, çünkü başlangıçtan itibaren ve sadece Tanrı idesinin irdelenmesiyle, Tanrı'nın bütün yetkinliklere sahip olduğunu biliyordum. Demek ki, henüz keşfedilmemiş yetkinlik yalnız Tanrı'da değil idesinde de içerilmiştir. Tanrı idesi beni bir anda aşılamaz bir gerçekliğin önüne koyar ve Tanrı'yla ilgili her yeni keşif bana bir eklenti gibi değil, daha önce bildiklerimin açınlanışı gibi görünecektir. Fakat bunu anlamak için herhalde yine de oluş-olmayış deneyimi olan ve sıradan idelerin diline çevrilemeyen- metafizik deneyime başvurmak gerekir. Bu deneyime herkesten çok sahip olan Descartes, buna karşın onu matematik idelere gönderme yaparak açıklamaya eğilimlidir. Bu yolla fikirlerinin daha zor ve yanlış anlaşılmasına sebep olmasından korkulur, zira Tanrı'da ve üçgende yeni özellikler keşfedildiğinde Tanrı idesiyle üçgen idesinin "artmadıkları" ifadesinin, ikisi için de aynı anlama geleceğinden kuşku duyulabilir.

38 Apellus: İskender'in sarayında yaşamış ünlü antik çağ ressamı.

maya değil gülünç olmaya layık olurdunuz. Ve devam ederek, "eğer bu damga eserden farklı değilse, demek ki kendiniz de bir ideden ibaretsiniz, bir çeşit düşünceden başka bir şey değilsiniz, hem basılan damga hem de basma işinin öznesisiniz" dediğinizde, bu da, Apellus'un resimlerini diğerlerinden ayıran sanatkarlığın o tablolardan ayrı olmadığını söylediğimde, öyleyse tablolar bir sanatkarlıktan ibaretmiş, hiçbir maddeden yapılmış değillermiş, sadece bir resmetme tarzıymışlar, vb.. gibilerden itirazda bulunmanızla aynı incelikte bir fikir değil mi?

Ve biz insanların Tanrı'nın imge ve suretinde yaratılmış olduğumuzu yadsımak için, "demek ki Tanrı insan biçimindeymiş" dediğinizde ve sonra insan doğasını ilahi doğadan farklı kılan bütün özellikleri saydığınızda, bu konuda, Apellus'un bazı tablolarının İskender'in suretinde yapılmış olduğunu yadsımak için, tablolar İskender gibi etten kemikten değil tahta ve boyadan oluştuğu halde, demek ki İskender bir tabloya benziyormuş demekten daha dikkate değer bir şey söylemiş olur musunuz? Çünkü bir suretin özü, sureti olduğu şeyin tıpkısı olmak değildir, herhangi bir bakımdan ona benzemesi yeter. Tanrı'da bulunduğunu tasarladığımız o çok yetkin ve hayranlık verici düşünme gücünün, çok daha düşük yetkinlikte olmakla birlikte, bizdeki düşünceyle temsil edildiği apaçıktır. Tanrı'nın yaratışını bir babanın soy üretmesinden çok bir mimarın yaptığıyla kıyaslamayı tercih ettiğinizde, bunu hiçbir kanıta dayanmadan yapıyorsunuz, zira bu üç eylem tarzının biribirinden tamamen farklı olmalarına karşın, yine de doğal üretimle ilahi yaratım arasındaki uzaklık, sanatkarın işiyle aynı ilahi yaratım arasında olduğu kadar büyük değildir.[39] Fakat ne benim, Tanrı'yla bizim aramızda babanın çocuklarıyla arasındaki kadar ilişki olduğunu söylediğimi ileri sürebilirsiniz, ne de - bir ressam kendine benzer bir resim yaptığında görüldüğü gibi- işçiyle işi arasında asla hiçbir ilişki olmadığı doğrudur.

39 Descartes'ın kaleminden bu ifade insanı şaşırtabilir, çünkü o doğal varlıkları Tanrı tarafından imal edilmiş otomatlar olarak görmemizi ister (b. Pollo için Reneri'ye yazdığı, nisan veya mayıs 1638 tarihli mektup). Herhalde burada aklında sadece ruhun oluşturuluşu var ve yalnız varlığın yaratığa aktarılışına dair varlıksal sorunu göz önüne alıyor.

Fakat, benim "Tanrı'yla aramdaki bu benzerliği kendimin eksikli ve bağımlı bir şey olduğunu bilmekliğim bağlamında tasarlıyorum" dediğimi söylerken, sözlerimi aslına ne kadar az sadakatle aktarıyorsunuz! Çünkü ben bunu sadece, insanları Tanrı'yla, yaratığı Yaradan'la eş tutmak istediğimi sanmasınlar diye, Tanrı'yla aramızdaki farkı göstermek amacıyla söylemiştim. Hatta tam aynı yerde, yalnız bu konuda Tanrı'nın çok altında olduğumu ama yine de sahip olmadığım büyük şeylere özlem duyduğumu değil, aynı zamanda özlemini çektiğim o büyük şeylerin Tanrı'da edimsellikle ve sonsuz ölçüde var olduğunu ve bir bakıma onlara özlem duymaya cüret ettiğime göre, içimde onlara benzer bir şeyler de bulduğunu da söylemiştim.

Nihayet, "Tanrı kendi idesini bana yaptığı gibi diğer insanların zihinlerine de basmış olduğuna göre, neden onların da Tanrı hakkında benimle aynı fikirlere sahip olmadıklarına şaşılsa yeridir" dediğinizde, bu, herkes üçgen kavramına sahip olduğu halde her bireyin onda eşit sayıda özellik göremeyişine, hatta ona yanlış olarak bazı özellikler yükleyenlerin bulunmasına şaşırmakla aynı şey olmaktadır.[40]

40 Bir kez daha burada Descartes'ın yaptığı kıyaslamanın aydınlatıcı olup olmadığı sorgulanabilir. Üçgen idesi konusunda, insanların aralarındaki fark, ondan hareketle yaptıkları uslamlamaların farklılığından ileri gelir. Tanrı idesi konusundaysa bu fark en başta bu ideyi kurgulayış tarzlarından ileri gelir. Descartes'ın kendisi de Tanrı idesine kadar yükselmenin güçlüğü üzerinde sık sık durmuştur ve Gassendi'nin bu nokta hakkında Descartes'ın hakkında uslamlamada bulunduğuna benzer bir "ideye" ulaşmış olduğundan kuşku duyulabilir. Üçgen konusundaysa durumun böyle olmadığı açıktır: Bu idenin kökeninin ne olması gerektiği hakkında Descartes'la Gassendi arasındaki görüş ayrılıkları ne olursa olsun, her ikisinin de üçgen hakkında aynı "ideye" sahip oldukları doğrudur. Tanrı konusunda herhalde ancak soyut bir tanım üzerinde mutabıktırlar; fakat bu tanıma bağlı zihinsel deneyim, asıl ideyi kuran bu deneyim, iki yazarın tartışmasına göre karar verilirse, ikisinde tamamen farklı gibi görünüyor. Bu anlamda, Gassendi'deki anlama eksikliğinin, metafizik "idelerin" evrensel olmadığı lehinde bir kanıt sağladığı söylenebilir. Her halükarda bize onların, Descartes'ın her zaman varsayımakla birlikte hiçbir zaman açınlamadığı *özgül karakterini* kanıtlar gibi görünüyor.

DÖRDÜNCÜ MEDİTASYONA KARŞI YAPILMIŞ OLAN İTİRAZLARA DAİR

I. İçimizdeki yokluk idesinin nasıl bir şey olduğunu ve *yok-varlık*'tan (*non-être*) nasıl pay aldığımızı, bu ideye olumsuz adını vererek ve bunun da bizim en yüce Varlık olmadığımızdan ve birçok şeyde eksikli olduğumuzdan başka anlama gelmediğini belirterek yeterince açıkladım ama siz her yerde, hiç güçlüğün olmadığı yerlerde bile, güçlük arıyorsunuz:[41] "Benim, Tanrı'nın eserleri arasında tamamlanmamış bazılarının olduğunu da gördüğümü" söylediğinizde, hiçbir yerde yazmadığım ve asla düşünmediğim bir şeyi kafanızdan uyduruyorsunuz; ben sadece, eğer bazı şeyler bütün bu evrenin parçaları olarak değil de ondan ayrı ve tekil bütünler olarak ele alınırsa, o takdirde bunların eksikli gibi görünebileceklerini söyledim. Ardından amaçsal neden hakkında tüm söylediklerinizi ise etkin nedene bağlanmalıdır;[42] örneğin bitki ve hayvanlarda her parçanın hayret verici biçimde *belli bir işe yarayışı* gibi şeylerde onları yaratmış olan Tanrı'nın elini görüp hayran kalmak ve eserlerini inceleyerek ustayı bilip ululamak doğru ve yerindedir ama bütün bu şeyleri hangi amaçla yaratmış olduğunu keşfe çalışmak değil.[43] Sık sık tahminlere başvurmanın caiz olduğu ahlak alanında Tanrı'nın bu evrenin gidişatı için öngörmüş olduğu amacı da göz önüne almak dine uygun ve yararlı olsa da, her şeyi sağlam kanıtlara dayandırmanın gerekli olduğu

41 Latincesi : *nodos... in scirpo quaeris : sazda düğüm arıyorsun*, yani güçlüğün olamayacağı yerde güçlük... Fakat burada güçlük olmadığını iddia etmek de kolay değil. Metafizik olarak ve sonsuzdan hareketle düşünen Descartes için belki olmayabilir; sonluyu düşünebilmek için, yadsımaya ve yokluğun olumsuz idesi dediği şeye başvurması gerekiyor, o zaman sonlu bu yokluktan pay alıyor. Buna karşılık Gassendi'nin ideleirimizi tasarlayış tarzı göz önüne alınırsa, bütün bunlardan bir şey anlayamayacağı kabul edilecektir. Gassendi boş ve her şeyi duyulardan öğrenmek zorunda olan bir bilinçten hareketle uslamlamada bulunuyor. Bu bilinç varlık idesini sonlu şeylerle temas halinde, yavaş yavaş ediniyor. Sonra, bu ideyi arttırarak, Tanrı'ya ulaşıyor. Descartes ise önce varlığa demirlenmiş bir bilinçten hareket ediyor. O zaman apaçıklıkların sırası tersine dönüyor ve Descartes için sorun yaratan, sonlu oluyor. Sonlu da sonsuzun sınırlanmasıyla, yani yadsınmasıyla, elde ediliyor.

42 Bu etkin neden burada, canlı varlıklar dediğimiz makinelerin yapıcısı olan Tanrı'dır.

43 Bu noktada, Descartes'ın Gassendi'yle göründüğü kadar uyuşmazlık içinde olup olmadığı sorulabilir. Gerçi amaçsal nedenleri reddediyor ama bir canlı varlığın her parçasının bütüne göre *belli bir işe yaradığını* kabul etmek suretiyle, genel olarak amaçsallık adı verilen şeyin varlığını da tanımış olmuyor mu? Ancak bunun kökenini Tanrı'ya bağlıyor.

doğa biliminde bu son derece gülünç olur. Ayrıca keşfedilmesi diğerlerine göre daha kolay bazı amaçlar bulunduğu da sanılmamalıdır, çünkü hepsi O'nun bilgeliğinin dibine dek araştırılamayan derinliklerinde saklıdır. Öte yandan, diğer nedenleri anlayabilecek insan bulunmadığını da sanmamalısınız, zira aralarında, Tanrı'nın evrenin yaratılışı için öngördüğü amacınkinden çok daha kolay bilinemeyecek bir tane bile yoktur; hatta sizin bunları bilmenin güçlüklerine örnek olarak andıklarınız bile o kadar iyi bilinmektedir ki, onları iyi anladığından emin olmayan pek az kişi vardır. Nihayet, madem ki bana o kadar safdilce, "ruhum bedene konduğu andan bu ana kadar gözleri kapalı, kulakları tıkalı ve diğer duyuların yardımından yoksun kalmış olsaydı, Tanrı hakkında ne gibi ideler edinmiş olabileceğini sandığımı" soruyorsunuz, ben de size aynı safdillik ve içtenlikle, (yeter ki düşünme ve meditasyon çabasının beden tarafından ne engellendiğini ne yardımlandığını varsayalım) şimdikilerle aynı idelere -hatta belki daha açık-seçik ve daha saf bir halde- sahip olacağından hiç kuşku duymadığım yanıtını veriyorum; zira duyular ruha birçok durumda engel çıkarmakla birlikte, ideleri tasarlamakta hiçbir açıdan yardımcı olmazlar.[44] Bütün insanların, ruhlarında hep bu aynı ve benzer idelerin bulunduğunu kabul etmelerine engel olacak hiçbir şey yoktur, olağan yaşamlarında dünyasal şeylerin mütalaasına fazla dalmış olmalarından başka...

II. Burada, *yanılabilir olmak* deyimini, metnin her yerinde, yanlış olarak olumlu bir eksiklik anlamında alıyorsunuz, oysa o sadece (özellikle Tanrı bağlamında) yaratıklarda daha büyük bir yetkinlik bulunduğunun yadsınmasıdır. Evrenin parçalarının bir devletin yurttaşlarıyla kıyaslanması da uygun düşmüyor, çünkü yurttaşların kötülüğü, devlete yüklendiği ölçüde, olumlu bir şeydir; oysa insanın yanılabilir olması, yani evrenin iyiliği bağlamında her türlü yetkinliğe sahip olmaması durumunda iş böyle değildir. Kıyaslamayı, gözden

44 Descartes ruhun beden tarafından kösteklendiği görüşünde ısrar ediyor; beden olmasaydı ideler *daha açık-seçik ve daha saf* olurlardı. Duyular, Gassendi'nin sandığı gibi bize bilgi getirmek bir yana, doğru bilgi için engel oluştururlar.

daha güzel parçası olmadığı için insan vücudunun gözlerle kaplı olmasını isteyenle, dünyada hatadan arınık, yani tamamen yetkin olmayan yaratık bulunmaması gerektiğini düşünen arasında yapmak daha anlamlı olurdu.

Bundan başka, sonra varsaydığınız şey, yani "Tanrı'nin bizi kötü işlere hazırladığı, bize eksiklikler ve buna benzer başka nitelikler verdiği" asla doğru değildir. "Tanrı'nın insana ikircimli, bulanık ve yargısına sunduğu şeyler için yetersiz bir yargılama yetisi verdiğinin" de doğru olmadığı gibi.

III. "İstemin, anlık tarafından bilinmeyen nelere dek yayılabildiğini" size kısaca söyleyeyim mi? Tek sözcükle, bunlar haklarında zaman zaman hataya düşebildiğimiz bütün şeylerdir. Örneğin, ruhun seyrelmiş ve ince bir cisim olduğunu düşündüğünüzde, onun bir ruh, yani düşünen bir şey olduğunu ve ayrıca da seyrelmiş bir şeyin yayılımlı bir şey olduğunu da, elbette tasarlayabilirsiniz; fakat düşünen şeyle yayılımlı şeyin aynı şey olduklarını elbette tasarlayamazsınız[45] ama buna inanmak istersiniz çünkü daha önce inanmışsınızdır ve eski kanılarınızdan kolayca kopamazsınız ve önyargılarınızdan isteğinizle ayrılamazsınız. Örneğin, tesadüfen zehirlenmiş bir elmanın yiyecek olarak yararlı olacağını düşündüğünüzde, kokusu, rengi ve tadının hoş olduğunu pekala tasarlayabilirsiniz ama bundan dolayı o elmanın, yiyecek olarak kullandığınız takdirde size yararlı olacağını tasarlamazsınız; ancak, öyle olmasını istediğiniz için, hükmünüzü öyle verirsiniz. Böylece, aslında ben de, hakkında herhangi bir şekilde herhangi bir şey tasarlamadığımız hiçbir şeyi istemediğimizi itiraf ediyorum, fakat *anlamaklığımız* ile *istemekliğimizin* eşit yayılımlı olduğunu yadsıyorum, zira bir şey hakkında pek az şey bildiğimiz halde, aynı şey hakkında pek çok şey isteyebilir, ancak pek az şey bilebili-

45 Başka deyişle, yanlış bir şey olumlu olarak düşünülemez. Descartes bunu göstermek için muzipçe Gassendi'nin savunduğu tezlerden birini, ruhun ince ve seyrelmiş bir cisim olduğunu ileri süren tezini kullanıyor: Ruhun düşünen bir şey olduğu ve cismin yayılımlı bir şey olduğu düşünülebilir, fakat ruhun bir cisim olduğu düşünülemez. İleri sürülebilir ama o zaman bir şey düşünülmemiş olur.

riz.[46] Doğru yargıda bulunmadığımız zaman, kötülüğü istemiş değil, belki kötü bir şey istemiş oluruz;[47] hatta hiç kötülük tasarlamadığımız, ancak gerçekte tasarladığımızdan daha fazla bir şey tasarladığımızı sandığımız zaman kötü (yanlış) tasarımda bulunduğumuz söylenebilir.

Sonra istemin kayıtsızlığına ilişkin yadsıdığınız nokta kendiliğinden gayet açık ama burada onu kanıtlamağa girişmek istemiyorum; çünkü bu öyle bir şeydir ki, her insan akıl yoluyla kani olmak yerine bunu içinde duyup yaşamalıdır. Ve eğer oynamakta olduğunuz rolde ve tenle tin arasındaki doğal oransızlık da ortada olduğuna göre, ruhun kendi içinde nasıl eylemde bulunduğuna dikkat etmez görünüyorsanız, bunda şaşılacak bir yan yoktur. Özgür olmayın efendim, canınız öyle istiyorsa! Ben kendi hesabıma özgürlüğümün tadını çıkaracağım, çünkü sadece onu içimde hissetmekle kalmıyor, sizin onu çürütmek niyetine girince karşısına iyi ve sağlam deliller çıkaracak yerde onu yadsımakla yetindiğinizi de görüyorum. Belki de, bizzat yaşamış olduğum ve herkesin de kendi içinde deneyimini yapabileceği şeyi açıklayarak,[48] başkalarını kendime, bir şeyi sadece belki hiç yaşamadığı için yadsıyan sizden daha iyi inandırabilirim. Yine de, kendi söylediklerinizden, ara sıra bunu yaşamış olduğunuzu anlamak zor değil; çünkü istemin anlık tarafından güdülenmedikçe bir şeye yönelebileceğini kabul etmediğiniz için "hataya düşmekten

46 Demek ki isteme anlamayı aşar. Bu, yargılarken yanıldığımız zaman aslında ruhumuza sunulmuş nesne olmadığını göstermek için verilmiş olan önceki örneklerin de aydınlattığı savı doğruluyor. Örneğin, zehirli bir elmada bize sunulan hoş bir koku, hoş bir renk ve hoş bir tattır, ve bunu söylemekte hiçbir yanlışlık yoktur. Fakat o elmayı yemenin bize yararlı olacağına hükmettiğimiz zaman, onda hiçbir bakımdan bize sunulmuş olmayan bir niteliğin var olduğunu söylemiş oluruz. Yani yanılmak sadece yanlışı doğru diye değil, tasarlanmayanı da tasarlanmış gibi öne sürmektir. Demek ki isteme, anlığı aşar. Descartes Tanrı'nın bize verdiği yetilerin kusursuz olduğunu işte bu ölçüde düşünür. Aynı şekilde Spinoza da, fiilen düşündüğümüzün her zaman doğru olduğunu söyleyecektir (bkz. Etik).

47 *Cum autem prave judicamus, non ideo prave volimus, sed forte pravum quid.* Descartes burada klasik sorunu gündeme getiriyor: kötülüğü kötülük olarak isteyebilir miyiz? Fakat onu pek kişisel bir tarzda çözüyor. Gerçekten de Descartes'a göre, son kertede, ne kötülük tasarlayabilir, ne kötülük isteyebilir, ne kötü (yanlış) tasarlayabilir, ne de kötü isteyebiliriz; fakat gerçekte tasarlamadığımız şeyi tasarladığımızı sanabilir, dolayısıyla "kötü" (yanlış) hüküm verebiliriz. Ve durum böyle olunca, insan "kötülüğü istemiş" olmaz, gerçekte "kötü bir şeyi" istemeye sevkedilmiş olabilir.

48 Metafizik yöntem işte budur; kişisel deneyime dayanır, ama bu deneyimi herkes kendi hesabına yapabilir.

sakınabileceğimizi" yadsırken, "[düştüğümüz hatâda] ısrar etmeyecek tarzda davranabileceğimiz" konusunda mutabık kalıyorsunuz ki, bu iş, istemin sahip olduğu, anlığın güdülemesini beklemeden şu veya bu şeye yönelebilme özgürlüğü olmaksızın asla yapılamaz; oysa siz bunu kabul etmek istemiyordunuz. Anlık bir kez istemi yanlış bir yargıya güdüledikten sonra, soramm size, istem hatâda ısrar etmeme kaygısını duymaya ilk başladığında, onu buna güdüleyen nedir? Eğer bu kendisiyse, demek ki istem, anlığın onu itmediği şeylere de yönelebiliyormuş ama az önce siz bunu yadsıyordunuz, ki aramızdaki anlaşmazlığın özü de zaten budur; fakat anlıksa, demek ki dikkatli olan (uyanık duran) o değilmiş; sadece olabilir ki, daha önce kendisine önerilen yanlışa yöneldiği gibi, şimdi de tesadüfen, anlık önerdiği için, doğruya yöneliyormuş. Ama bundan başka tasarladığınız yanlışın neliğini ve onun nasıl anlığın nesnesi olduğunu sandığınızı da bilmek isterdim, zira yanlıştan sadece doğrunun yokluğunu anlayan bana göre, anlığın yanlışı doğru suret veya görünümünde kavramasında tam bir aykırılık vardır; oysa, eğer anlık istemi yanlışı benimsemeye sevkediyorsa, bu zorunlu olur.

IV. Bu Meditasyonların semeresine gelince, sizin de okuduğunuzu tahmin ettiğim önsözde sanırım yeterince uyarıda bulunmuştum ki, benim kanıtlarımın düzen ve bağlantılarını anlamak zahmetine girmeyip sadece her yerden tartışma fırsatı çıkarmaya çalışacaklar için, bu pek büyük olmayacaktır. Gerçekten tasarladığımız şeyleri açık-seçik olarak tasarladığımıza sadece kendimizi inandırdıklarımızdan ayırmakta kullanabileceğimiz yönteme gelince, daha önce de belirttiğim gibi, bunu yeterince öğrettiğimi zannetmeme karşın, önyargılarından sıyrılmak için, bunlardan kurtulmanın yolunu gösterirken fazla uzun ve ayrıntılı konuştuğumdan yakınacak kadar az çaba gösterenlerin, bunu kolayca anlayabileceklerini düşünmeye cesaret edemiyorum.

BEŞİNCİ MEDİTASYONA KARŞI YAPILAN İTİRAZLARA DAİR

I. Burada sözlerimin bazılarını aktardıktan sonra, tartışmaya sunulan sorunla ilgili olarak bütün söylediklerimin bundan ibaret olduğunu ilave ettiğiniz için, yazdıklarımın zincirleniş ve bağlantısına yeterince dikkat etmediğiniz konusunda okuru uyarmak zorundayım; çünkü bu öyle bir bağlantı ki, her noktanın kanıtlanmasına bütün öncekilerle birlikte sonrakilerin de büyük bir bölümü katkıda bulunuyor; dolayısıyla, aynı zamanda bütün ötekiler hakkında yazmış olduklarımı da nakletmezseniz, herhangi bir konuda bütün söylediklerimi olduğu gibi nakletmiş olmazsınız.

"Tanrı'dan başka ebedi ve değişmez bir şeyin ortaya konduğunu görmenin size zor geldiğini" söylemenize gelince, varolan bir şey söz konusu olsaydı ya da değişmezliği Tanrı'ya bağlı olmayacak kadar değişmez bir şey ortaya koymuş olsaydım, haklı olurdunuz.[49] Ama tıpkı eski ozanların gerçekte yazgıların Jupiter tarafından belirlenip düzenlendiğini, fakat onun tarafından bir kere yazıldıktan sonra Jupiter'in de onları olduğu gibi korumak zorunda kaldığını uydurdukları gibi, ben de gerçekte şeylerin özlerinin ve bunlar hakkında bilinebilen o matematik hakikatlerin Tanrı'dan bağımsız olduklarını düşünmüyorum; fakat, Tanrı böyle istediği ve haklarında böyle karar verdiği için, onların ebedi ve değişmez olduklarını düşünüyorum; bu size ister zor gelsin ister kolay, umurumda değil, doğru olması bana yeter.

Ardından diyalektikçilerin evrensellerine karşı ileri sürdükleriniz ise beni hiç ilgilendirmiyor, çünkü ben bunları onlardan tamamen başka bir tarzda tasarlıyorum. Fakat açık ve seçik olarak bildiğimiz özler konusunda, örneğin üçgenin ya da herhangi bir geometrik şeklindekiler gibi, size kolayca itiraf ettirebilirim ki, bizdekilerin ideleri tekil şeylerin idelerinden çıkarılmış değildir;[50] zira burada size on-

49 Ebedi hakikatler ima ediliyor. Descartes'a göre bunlar Tanrı tarafından yaratılmışlardır, dolayısıyla değişmezlikleri Tanrı'ya bağlıdır.

50 Descartes, Gassendi'nin yaptığı gibi matematiksel kavramlarla genel ideleri karıştırmak şöyle dursun, net olarak ayırıyor. Spinoza da öyle yapacaktır.

ların yanlış olduğunu söyleten, şeylerin doğası hakkındaki görüşünüzle uyuşmamalarıdır. Hatta biraz sonra "nokta, çizgi, yüzey ve onlardan oluşan bölünmezler gibi saf matematik nesnelerinin, anlığın dışında hiçbir varoluşları yoktur" diyorsunuz; bundan zorunlu olarak, dünyada hiçbir zaman hiçbir üçgenin ve gerek üçgenin gerek herhangi bir geometrik şeklin doğasına ait olduğunu tasarladığımız hiçbir şeyin, asla mevcut olmadığı, dolayısıyla da bu özlerin var olan şeylerin hiçbirinden çıkarılmış olmadığı anlaşılır. Ama siz bunların yanlış olduğunu söylüyorsunuz. Sizin görüşünüze göre öyledir, çünkü siz şeylerin doğasını o görüşe uygun olmamazlık edemezmiş gibi tasarlıyorsunuz. Fakat eğer tüm geometrinin de yanlış olduğunu savunmuyorsanız, onunla birçok hakikatlerin kanıtlanabildiğini yadsıyamazsınız; bu hakikatler ise asla değişmedikleri ve hep aynı kaldıkları için, onlara ebedi ve değişmez denmesi boşuna değildir.

Fakat bu hakikatlerin, sizin şeylerin doğası hakkında edinmiş olduğunuz görüşe, hatta Demokritos ile Epikuros'un atomlarla kurmuş olduklarına uygun olup olmamaları, onlar açısından sadece dışardan yapılmış bir adlandırma olup onlarda hiçbir değişiklik yapmaz ama yine de bunların, şeylerin gerçek Tanrı tarafından yapılmış ve kurulmuş gerçek doğasına uygun olduklarından kuşku duyulamaz;[51] dünyada ensiz ama boylu ya da derinliksiz ama geniş tözler olduğundan değil, geometrik şekillerin tözler olarak değil sadece tözlerin altında içerildiği terimler olarak düşünülmesinden dolayı. Fakat ben bu şekillerin idelerinin, olağan olarak herkesin inandığı gibi, duyularımızın alanına girdiği fikriyle mutabık değilim; çünkü dünyada geometricilerin düşündüklerine benzer şekiller olduğuna şüphe olmamakla birlikte, çevremizde bunlardan herhangi bir örnek bulunabileceğini yadsıyorum, meğer ki duyularımıza hiçbir etki yapamayacak kadar küçük olsunlar; zira bunlar genel olarak doğru çizgilerden oluşur, oysa ben duyularımıza dokunan hiçbir çizgi parçasının gerçekten

51 Demek ki şeylerin gerçek doğası kendilerini oluşturan (ya da oluşturabilen) maddesel ögelerden değil, onların zorunlu ve matematiksel yapılarından (*a priori* yapıları diyebileceğimiz şeyden) oluşuyor.

doğru olduğunu sanmıyorum. Nitekim bize en doğru gibi gelenleri bir mercek altında inceleyecek olursak, hepsinin düzensiz ve dalgalar gibi her yana doğru eğri büğrü olduğunu görürüz. Dolayısıyla, çocukluğumuzda ilk kez kağıt üzerine çizilmiş üç köşeli bir şekil gördüğümüz zaman, bu şekil bize geometrik üçgeni nasıl tasarlamak gerektiğini öğretmiş olamaz, çünkü o şekli, kötü bir krokinin kusursuz bir resmi temsil ettiğinden daha iyi temsil edemez. Fakat gerçek üçgenin idesi zaten bizde olduğundan ve zihnimiz onu çizilmiş bir üçgenin daha karışık ve bileşik idesinden daha kolaylıkla tasarlayabildiğinden, bileşik şekli gördüğümüzde, onun kendisini değil, gerçek üçgeni tasarlamış oluruz. Tıpkı üzerinde bir insan yüzünü temsil edecek şekilde düzenlenmiş birtakım çizgiler bulunan bir kağıt parçasına göz attığımızda, gördüğümüz şeyin bizde o çizgilerin idesini değil bir insan idesini uyandırması gibi; eğer insan suratını ayrıca önceden bilmiyor olsaydık ve tek tek çizgilerinden çok bütününü düşünmeye alışık olmasaydık, bu böyle olmazdı; zaten biraz uzaklaştığımızda bu çizgileri ayırdedemez oluruz. Demek oluyor ki, eğer zihnimiz başka yoldan idesini edinmiş olmasaydı, kağıt üzerine çizilmiş üçgene bakarak asla geometrik üçgeni bilemezdik.

II. Varoluşun ne tür şeylerden olmasını istediğinizi ve neden ona da, özellik adını her türlü yüklem ya da bir şeye yüklenebilen her nitelik için kullanmak suretiyle -ki burada tam bu anlamda kullanılmalıdır- örneğin tümgüçlülük gibi, bir özellik denemeyeceğini anlamıyorum.[52] Fakat dahası, zorunlu varoluş Tanrı'da gerçekten en az yaygın anlamında alınacak bir özelliktir, çünkü sadece ona uygun düşer ve sadece onda özün bir parçasını oluşturur. Yine bu yüzden üçgenin varoluşu Tanrı'nın varoluşuyla kıyaslanmamalıdır, çünkü açıkça bellidir ki, varoluşun özle Tanrı'daki ilişkisi üçgendeki gibi değildir ve ben burada, varoluşu Tanrı'nın özüne ait şeyler arasına koymakla, mantıkçıların savı kanıtsama dedikleri hataya, üçgenin özel-

52 Bu görüş tam tamına, geometri şekilleri kavramının "bütünüyle zihnimizden çıkarılmış olduğunu" ve deneyimin sadece bizi, onu oradan çıkarmaya sevkeden bir vesile olduğunu" söyleyecek olan Henri Poincaré'nin de görüşüdür.

likleri arasına üç açısının toplamının iki dik açıya eşit olmasını koyduğum zamankinden daha fazla düşmüş de olmuyorum. Özle varoluşun Tanrı'da, üçgende olduğu gibi biri öbürü olmadan tasarlanabilecekleri de doğru değildir, çünkü Tanrı kendinin varlığıdır, üçgense değildir. Yine de, zorunlu varoluşun Tanrı idesindeki yetkinliklerden biri olması gibi, mümkün varoluşun da üçgen idesindeki yetkinliklerden biri olduğunu yadsımıyorum, zira bu onu, hiçbir varoluşa sahip olmadıkları varsayılan bütün o *khimaira*ların idelerinden daha yetkin yapıyor. Dolayısıyla, benim kanıtlarımın gücünü hiçbir şekilde azaltmış olmuyor ve yine kolaycacık çözülmüş olduğunu söylediğiniz o safsataya kapılıp aldanmaya devam ediyorsunuz. Buna ilave ettiklerinize ise yeterince yanıt verdim; Tanrı'nın varlığının, doğru çizgili her üçgenin üç açısının toplamının iki dik açıya eşitliğinin tanıtlanması gibi tanıtlanamayacağını söylerken büyük bir yanılgıya düşüyorsunuz, çünkü uslamlama, Tanrı'da varoluşu kanıtlayan işlemin öbüründen çok daha yalın ve apaçık olması dışında, her iki durumda da aynıdır. Son olarak, bundan sonra söylediklerinize değinmeden geçiyorum, çünkü, konuyu yeterince açıklamadığımı ve kanıtlarımın inandırıcı olmadığını söylediğinizde, siz ve kanıtlarınız hakkında da, hem de daha güçlü kanıtlarla, aynı şeyin söylenebileceğini düşünüyorum.

III. Burada Diagoras, Theodorus, Pythagoras ve diğer birkaç kişiye dair tüm naklettiklerinize karşı, geometrinin tanıtlamalarını bile kuşkuyla karşılayan kuşkucuları önünüze sürüyor ve bir Tanrı'nın hakikati üstüne kesin bir bilgiye sahip olsalardı bunu yapmamış olacaklarını ileri sürüyorum. Hem bir şeyin daha çok kişiye doğru görünmesi, bir başkasından daha çok bilinir ve apaçık olduğunu kanıtlamaz, ama [Tanrı ve üçgen idelerinden] hem biri hem öbürü hakkında yeterli bilgiye sahip olanlar, birinin öncellikle bilindiğini, öbüründen daha açık ve daha güvenli olduğunu kabul ederler.

ALTINCI MEDİTASYONA KARŞI YAPILMIŞ OLAN İTİRAZLARA DAİR

I. Burada yadsıdığınızı, yani "maddesel şeylerin, saf matematiğin nesneleri oldukları ölçüde, bir varoluşları olamayacağı" fikrini, daha önce yukarda çürütmüştüm. Bir bingenin anlaşılma işleminin bulanık olduğu da doğru değildir, çünkü hakkında birçok şey gayet açık ve seçik olarak tanıtlanabilir; onu ancak bulanık biçimde ya da sizin deyiminizle sadece adıyla, biliyor olsaydık bunu asla yapamazdık ama onu açıkça imgeleyemesek de, her özelliğiyle ve bütün olarak bir anda açıkça tasarlayabildiğimiz kesindir; buradan da, anlık ile imgeleme yetisinin biribirinden yalnız nicellik (daha çok-daha az) boyutunda değil, tamamen ayrı iki eylem tarzı olarak da farklı oldukları anlaşılır. Zira anlama olayında zihin sadece kendini kullanırken, imgelemede cisimsel bir formu seyredalar; geometri şekillerinin de tamamen cisimli şeyler olmalarına karşın, bize onları tasarlatan idelerin imgelem alanına girmedikleri zaman cisimli olduğuna inanmamak gerekir ve nihayet, ey Ten, "Tanrı, melek ve insan ruhu idelerinin de, insan vücudunun formundan ve çok yalın, çok hafif ve algılanamaz birtakım şeylerden çıkarılmış oldukları için, cisimli veya hemen hemen cisimli olduklarını" düşünmek de doğrusu ancak size yakışır! Zira her kim Tanrı'yı ya da hatta insan ruhunu, böyle tasavvur ediyorsa, imgelenemez bir şeyi imgelemeye çalışıyor ve sadece kafasında cisimli bir ide kurgulayıp ona yanlış olarak Tanrı veya ruh adını veriyordur; zira gerçek ruh idesinde, bütün yüklenmiş nitelikleriyle birlikte sadece düşünce içerilmiş bulunur ve bu özelliklerden hiçbiri cisimli değildir.

II. Burada sadece önyargılarınıza dayandığınızı ve onlardan kurtulmağa hiç niyetiniz olmadığını gösteriyorsunuz, çünkü hiçbir zaman hiçbir yanlışlık emaresi göremediğimiz şeylerin yanlışlığına dair en küçük bir kuşku bile beslemememizi istiyorsunuz; bu yüzden de "bir kuleye yakından baktığımız ve hemen hemen elle dokundu-

ğumuz zaman, bize dört köşeli görünüyorsa öyle olduğundan emin olduğumuzu ve uyanık olduğumuz zaman da uyanık mıyız yoksa rüya mı görüyoruz diye şüphede kalamayacağımızı" ve buna benzer başka şeyler söylüyorsunuz. Oysa yanılmanızın mümkün olabileceği bütün şey ve durumları yeterince özen ve dikkatle gözlemleyip incelediğinize inanmanız için hiçbir nedeniniz yoktur ve böylelikle doğru ve kesin kabul ettiğiniz bazı şeylerde ara sıra yanıldığınızı göstermek de pek zor olmasa gerektir. Fakat oradan, "en azından şeylerin bize oldukları gibi göründüklerinden kuşku duyulamayacağını" söyleme noktasına geldiğinizde, benim dediğime de gelmiş oluyorsunuz, çünkü bu fikir ikinci Meditasyonumda açık terimlerle ifade edilmiş olarak vardır ama burada bizim dışımızdaki şeylerin hakikati tartışma konusudur ve bu konuda doğru herhangi bir şey söylediğinizi göremiyorum.

III. Pek çok kez öne sürdüğünüz ve burada da o denli gereksizce tekrarladığınız şeyler üzerinde durmuyorum; örneğin kanıtsızca ileri sürdüğüm birçok şey varmış (oysa ben onları gayet açık biçimde kanıtlamıştım) ya da özümden bedeni dışladığımda sadece kaba ve dokunulabilir bir cisimden söz etmişim (oysa niyetim ondan, ne denli küçük veya ince olursa olsun her türlü cismi dışlamaktı) ve buna benzer birtakım şeyler. Zira akla yakın hiçbir temele dayanmadan söylenen ve iddia edilen bu kadar şeye, dümdüz bir yadsımadan başka verilecek ne yanıt olabilir? Ama ben yine de söz arasında, benim ince ve seyrelmiş bir cisimden değil de kaba ve kunt bir cisimden bahsettiğimi ileri sürerken hangi temele dayandığınızı bilmek istediğimi söyleyeyim. Bunu, "kendisine bağlı olduğum bir bedenim var" ve "benim, yani ruhumun, bedenimden ayrı olduğu kesindir" demiş olmam nedeniyle yaptığınızı söylüyorsunuz; burada itiraf ederim ki, bu sözlerin niçin kaba ve dokunulabilir bir cisme olduğu kadar incecik ve algılanamaz bir cisme de ait olamayacağını göremiyorum[53]

53 Burada Clerselier fazladan sıfatlar ekliyor. Latince metinse sadece: *non acque subtili ac crasso* (*kabaya olduğu gibi inceye de değil*) diyor. Descartes'a göre, ince olsun yoğun olsun her cisim uzaya indirgenir.

ve bu fikrin sizden başka birinin aklına gelebileceğini de sanmıyorum. Kaldı ki ikinci Meditasyonda ruhun, dünyada hiçbir rüzgâr, hiçbir ateş, hiçbir buhar, hiçbir hava, veya ne kadar incelmiş ve seyrelmiş olursa olsun hiçbir cisim olduğunu bilmediğimiz zaman bile varolan bir töz olarak tasarlanabileceğini açık-seçik göstermiştim ; fakat gerçekten her türlü cisimden farklı olup olmadığı konusunda, bunu ele almanın yerinin orası olmadığını söylemiştim. Bu konuyu altıncı Meditasyona saklamış olduğumdan, geniş biçimde orada ele aldım ve bu sorunu gayet güçlü ve doğru bir tanıtlamayla çözdüm.[54] Ama siz, tam tersine, ruhun nasıl tasarlanabileceği sorununu gerçekte ne olduğu sorunuyla karıştırarak, bütün bunlardan açıkça hiçbir şey anlamadığınızı göstermekten başka şey yapmıyorsunuz.

IV. Burada, "yayılımlı bir şey olan cismin ide veya suretinin, yayılımsız bir şey olan benim içime nasıl alınabildiğini düşündüğümü" soruyorsunuz. Buna şu yanıtı veriyorum: Hiçbir cisimli suret ruhun içine alınamaz, gerek cisimli gerek tinsel şeylerin saf tasarım veya anlaşılımı da hiçbir cisimli imge veya suret olmaksızın yapılır; sadece cisimli şeylere uygulanabilen imgelemeye gelince, bir imgeleme kurmak için, ruhun yönelebileceği ama içine almayacağı gerçek bir cisim özelliğinde bir surete ihtiyaç vardır. Doğuştan kör birinin sadece sıcaklığının bilgisine dayanarak kurabileceği güneş idesi konusunda söylediklerıniz kolayca çürütülebilir, çünkü o kör güneş hakkında ışık saçan ve aydınlatan bir şey olarak bir ideye sahip olmasa da, ısıtan bir şey olarak açık-seçik bir ide kurabilir. Beni bu körle kıyaslamanız da bir temele dayanmıyor; bir kere, düşünen bir şeyin bilgisi ısıtan bir şeyin bilgisinden çok daha uzağa gider, hatta, yeri geldiğinde gösterdiğim gibi, başka her şey hakkındaki her türlü bilgimizden daha geniştir; sonra, o körün kurduğu güneş idesinin güneş hakkında bilinen her şeyi içermediğini gösterebilecek -görme duyusuna sahip olduğundan güneşin biçim ve ışığını da bilenden başka- kimse

54 Burada da bu uzun cümle şu birkaç Latince sözcüğün karşılığı: *hic autem de eo ipso disputavi, et demonstravi* (*ve burada bunu tartıştım ve tanıtladım*). Gerçekten de ruhla beden arasındaki gerçek ayrılık sadece *Altıncı Meditasyon*'da ortaya konur.

yoktur. Ama siz, ruh konusunda benden daha fazlasını bilmemekle kalmıyor, benim onda gördüklerimin hepsini farkedemiyorsunuz bile, dolayısıyla da o da köre benden çok siz benziyorsunuz; size bakarak bana olsa olsa şaşı veya görüşü zayıf denebilir, diğer bütün insanlarla birlikte.

İmdi, ben ruhun yayılımlı olmadığını, ne olduğunu açıklamak için değil, sadece yayılımlı olduğunu düşünenlerin yanıldıklarına dikkat çekmek amacıyla ilave etmiştim. Yani tıpkı Bukefalos'un[55] bir tür müzik olduğunu söylemek isteyenler olduğu takdirde, bunun başka birileri tarafından yadsınmasının nedensiz veya boşuna olmaması gibi. Ruhun yayılımlı olduğunu kanıtlamak için buraya ilave ettiğiniz diğer bütün şeylerde, örneğin size göre yayılımlı bir şey olan bedeni kullanması bunu gösterirmiş, bana öyle geliyor ki, Bukefalos'un kişnediğine dolayısıyla müzikle ilgili sayılabilecek sesler çıkardığına bakarak, onun bir müzik olduğu sonucuna varan birinden daha iyi uslamlamada bulunmuyorsunuz. Çünkü, ruhun tüm bedenle birleşik olmasından bedenin tümüne yayılmış olduğu sonucu çıkmaz, çünkü ruhun özelliği yayılmak değil sadece düşünmektir. Yayılım kavramını da kendinde bulunan yayılımlı bir suretle tasarlamaz, fakat bunu, daha önce dediğim gibi, kendine dönerek ve yayılımlı olan cisimli bir surete yönelip onu imgeleyerek yapar.[56] Son olarak, ruh bedeni devindirme gücü veya yetisine sahip olmakla birlikte, bu yüzden bedenle aynı düzey ve doğada olması zorunlu değildir.

V. Ruhun bedenle birleşimi konusunda burada söylediklerinizde bundan önceki güçlüklere benziyor. Kanıtlarıma karşı hiçbir kanıt çıkarmıyor, sadece sonuçlarımdan doğar gibi gördüğünüz kuşkuları ileri sürüyorsunuz; aslında bunlar da aklınıza, imgelemin alanına girmeyen şeyleri imgelemin denetimine tabi tutmak istediğiniz için geliyor. Örneğin, burada bedenle ruhun karışımını iki bedenin karışımıyla kıyaslamanıza karşılık olarak, bu iki şey arasında hiçbir kıyas-

55 İskender'in atı.

56 Descartes burada kendi kuramıyla Gassendi'ninki arasındaki farkı belirginleştiriyor. Gerçekten de Gassendi onun fikirlerini kendininkilere indirgiyor ve hem Skolastikten hem de Epikuros'tan alınma bir felsefi bağlamda yorumluyordu.

lama yapılamayacağını, çünkü bunların tamamen farklı türden iki şey olduklarını ve ruhun, bedende parçalar tasarlayabildiğine bakarak, kendisinin de parçaları olduğunu düşünmemek gerektiğini söylemem yeter. Zira, ruhun tasarlayabildiği her şeyin kendisinde de var olduğunu size kim öğretti kuzum? Eğer böyle olsaydı, elbette evrenin büyüklüğünü tasarladığı zaman bu büyüklüğü kendinde de içermiş olur, böylece yalnız yayılımlı olmakla kalmaz, her şeyden de büyük olurdu.

VI. Burada bana aykırı sayılabilecek hiçbir şey demiyor ama yine de birçok şey söylememezlik etmiyorsunuz; böylece okur da kanıtlarınızın sayısını sözlerinizin çokluğuyla ölçmemek gerektiğini öğrenmiş oluyor.

Buraya kadar, Tin, Ten'le söyleşti ve aklın buyurduğu gibi, kendine duygularını kılavuz almadı. Ama şimdi maskeyi indiriyor ve gerçekten, tutum ve davranışlarının dürüstlüğü ve ruhunun saflık ve temizliği kadar fikir ve öğretilerinin incelik ve derinliğiyle de saygıdeğer bir şahsiyet ve dostluğu benim için her zaman aziz kalacak olan Bay Gassendi'yle konuştuğumu kabul ediyorum; bundan dolayı burada beyan ediyorum ve kendisinin de bunu bildiğini sanırım, ki daima, elimden geldiğince, bu dostluğu kazanma fırsatları bulmağa çalışacağım. Bundan dolayı, itirazlarını yanıtlamağa çalışırken filozoflar için normal olan özgürlükten yararlanmışsam, bunda bir kötülük görmemesini rica ediyorum; ayrıca bunlarda hoşuma gitmeyen hiçbir şey bulmadığımı da bilmesini isterim ama beni en çok mutlu eden, onun kadar değerli bir kişinin, o kadar uzun ve özenle kurulmuş bir söylem içinde, benim kanıtlarımı devirip çürütecek hiçbir kanıt getirememiş ve çıkarmış olduğum sonuçlara da kolayca yanıt veremediğim hiçbir itirazda bulunamamış olmasıdır.



DESCARTES
Meditasyonlar

Gassendi'nin *Meditasyonlar'a* İtirazı
ve Descartes'in Bu İtirazlara Yanıtı

"Fakat bütün dünyada hiçbir şeyin, hiçbir yerin, hiçbir göğün, hiçbir ruhun ve hiçbir bedenin olmadığına inandırmıştım kendimi; böylece kendimin de var olmadığına inanmış olmuyor muyum?

Hiç de değil. Kendimi inandırmışsam ya da sadece herhangi bir şey düşünmüşsem, varmışım demektir... 'ben'im, varım önermesini her dile getirişimde veya her tasarlayışımda bunun zorunlu olarak doğru olduğu sonucuna varmak ve bu sonucu değişmez saymak gerekiyor."

ISBN 978-9944-975-02-9
9 789944 975025

BilgeSu